

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

EBÛ LEHEB'İN HAYATI VE TARİHİ ŞAHSİYETİ

İsmail YILANLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2024**

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

EBÛ LEHEB'İN HAYATI VE TARİHİ ŞAHSİYETİ

DANIŞMAN : Prof. Dr. Şaban ÖZ
JÜRİ : Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN
JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Ömer ARAS

İsmail YILANLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
OCAK- 2024

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛ LEHEB'İN HAYATI VE TARİHİ
ŞAHSİYETİ

İsmail YILANLI

Danışman : Prof. Dr. Şaban ÖZ

Yıl : 2024, Sayfa: 84+VIII

Jüri : Prof. Dr. Şaban ÖZ (Başkan)
: Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Ömer ARAS (Üye)

Ebû Leheb Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen Cahiliye Dönemi Araplarının önde gelen simalarında biridir. Mekke'nin zenginleri arasında ismi geçen Ebû Leheb ağabeyi Ebû Tâlib'ten sonra Haşimoğullarının başına geçmiştir. Hz. Muhammed'in amcası olan Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu mesajlara şiddetle karşı çıkmış, ölümüne kadar İslâm'a karşı mücadele etmiştir. Ebû Leheb Haşimoğullarına uygulanan boykotta bile kabilesinin karşısında durmuştur. Onun bu mücadelesinde yakın çevresinin ve eşinin payı büyüktür. Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen tek Mekkeli müşriktir. Bu durum onun muhalifliğinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Kendisi hakkında fazla çalışma bulunmayan Ebû Leheb'in hayatı ve şahsiyeti çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Bu çerçevede Ebû Leheb'in kabilesi olan Haşimoğulları ve ailesi araştırılmıştır. Ebû Leheb'in kabilesinin aksine Hz. Peygamber'e karşı çıkmasının sebepleri aktarılmıştır. Hastalandığından dolayı Bedir Savaşı'na katılamayan Ebû Leheb kendi yerine başka birini göndermiştir. Bedir'den birkaç gün sonra da yakalandığı hastalıktan dolayı ölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ebû Leheb, Cahiliye, Siyer, Ümmü Cemîl, Haşimoğulları, Tebbet Suresi, Mekke, Bedir Savaşı

DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

**LIFE AND HISTORICAL PERSONALITY OF
EBÛ LAHAB**

İSMAİL YILANLI

Supervisor : Prof. Dr. Şaban ÖZ

Year : 2024 Pages: 84+VIII

Jury : Prof. Dr. Şaban ÖZ (Chairperson)
: Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN (Member)
: Assist. Prof. Dr. Ömer ARAS (Member)

Abu Lahab is one of the leading figures of the Arabs of the Age of Ignorance who did not accept the prophethood of Muhammad. Abu Lahab, whose name was mentioned among the richest people of Mecca, became the head of the Hashim Sons after his older brother Abu Talib. Abu Lahab, the uncle of Muhammad, strongly opposed the messages brought by the Prophet and fought against Islam until his death. Abu Lahab stood against his tribe even during the boycott imposed on the Sons of Hashim. His close circle and wife have a great share in his struggle. He is the only Meccan polytheist whose name is mentioned in the Holy Quran. This situation is important as it shows the extent of his opposition. The life and personality of Abu Lahab, about whom there are not many studies, constitute the subject of our study. In this context, Abu Lahab's tribe, the Hashim Sons, and his family are examined. The reasons for his opposition to the Prophet are stated. Abu Lahab, who could not participate in the Battle of Badr due to his illness, sent someone else in his place. He died due to his illness a few days after Badr.

Keywords: Abu Lahab, ignorance, Sira, Umm Jamil, Sons of Hashim, Surah Tebbet, Mecca, Battle of Badr

ÖN SÖZ

Kısaca “Hz. Peygamber’in hayatı” anlamına gelen siyer veya sîret hiç şüphesiz İslâmî ilimlerin en önemlileri arasında yer almaktadır. Bu perspektifte meseleye bakıldığında siyer ilminin bilinmesi hadis, kelim, fıkıh ve tefsir ilimlerinin de daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır. Bir olayın oluş zamanının, mekânının ve en önemlisi sebebinin bilinmesi o olayı anlamada hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla siyer ilmine vâkıf olmak aktarılan haberlerin, hadislerin ve ayetlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle siyer, İslâmî ilimlerin anlaşılmasında tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Siyer ilminden gerekli istifadenin sağlanması ise ele alınan dönemin ve o dönemde yaşamış olan şahısların hayat hikâyelerinin bilinmesiyle mümkündür. Bu dönem içerisinde yaşamış önemli şahsiyetlerin tanınması ve karakteristik yapılarının incelenmesi Hz. Peygamber’in muhatap olduğu kitleyi anlamamızı sağlayacaktır. Hz. Muhammed’in Mekke döneminde tebliğde bulunduğu kimseleri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar Hz. Peygamber’e inanan Müslümanlar ile ona inanmayı kabul etmeyen müşriklerdir. Bilindiği üzere risâletin Medine döneminde bu gruplara ek olarak münafıklar ve Ehl-i Kitap denilen Yahudi ve Hristiyanlar da eklenmiştir. Mekke dönemi detaylı bir şekilde incelendiğinde hemen göze çarpan ilk hususlardan birisi müşriklerin Kureyş büyükleri etrafında gerçek anlamda toplanmış olmalarıdır. Kureyş liderleri arasında Müslüman olanların sayısı yok denilecek kadar azdır. Bu tablonun nedenleri konumuz olan Ebû Leheb hayatı ve kişiliği özelinde ele alınmıştır. Bu ve bunun gibi çalışmalar özellikle Hz. Peygamber’in nübüvvetinin ilk yıllarındaki birtakım hususların aydınlatması açısından önem arz etmektedir. Zira Ebû Leheb ve müşrik arkadaşlarının faaliyetleri siyer ve İslâm tarihinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Yüksek lisans tezi olarak ele aldığımız bu çalışmada Ebû Leheb’in Hayatı üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Bu çalışma yapılırken akademik disiplin gereği olabildiğince tarafsız kalınmaya çalışılmış, Hz. Peygamber’e düşmanlığı ile bilinen amcası Ebû Leheb’in tarihî bir şahsiyet olarak sunulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilgili rivayetlerin aktarmış olduğu bilgilere sadık kalınmaya gayret edilmiştir.

İsmail YILANLI
KAHRAMANMARAŞ/ OCAK- 2024

TEŞEKKÜR

Böyle bir çalışmanın oluşmasında danışmanlık görevini üstlenme lütfunda bulunan, hoşgörü ve rehberliği ile her zaman yanımda olan kıymetli hocam, Prof. Dr. Şaban ÖZ'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez jüri üyelerinden olan Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN'e ve Dr. Öğr. Üyesi Ömer ARAS'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca çalışmamı okuma zahmetinde bulunan Dr. Sait POLAT'a, Dr. Ali Rıza ŞAHİN'e, Arş. Gör. Musap KOPARAL'a, Vaiz Metin YILDIZ'a, değerli öğretmen arkadaşlarım Sait AKTAŞ'a, Hasan DOĞAN'a ve tezimi yazmamda uygun ortamı sağlayan değerli eşim Büşra Hanımefendiye sonsuz teşekkür ediyorum.

İsmail YILANLI
KAHRAMANMARAŞ /OCAK/ 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
TEŞEKKÜR.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	1
2. EBÛ LEHEB'İN KABİLESİ VE AİLESİ.....	11
2.1. Kabilesi	12
2.1.1. Hâşimoğullarının Kökeni	12
2.1.2. Kureyş'te İlk Bölünme: Ahlaf ve Mutayyebûn	13
2.1.3. Hâşimoğulları ve Kureyş İçindeki Yeri.....	15
2.1.5. Hâşimoğullarının İslâmiyet'e Karşı Tutumu	16
2.1.6. Boykot Yılları	16
2.1.7. Hâşimoğullarından İlk Müslüman Olanlar	17
2.2. Ailesi	17
2.2.1. Babası	18
2.2.2. Annesi	18
2.3. Ebû Leheb'in Kardeşleri	19
2.3.1. Abbâs b. Abdülmuttalib.....	20
2.3.2. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib	21
2.3.3. Hamza b. Abdülmuttalib	22
2.3.4. Abdullah b. Abdülmuttalib	22
2.3.5. Hâris b. Abdülmuttalib	23
2.3.6. Gaydak b. Abdülmuttalib	23
2.3.7. Mukavvim b. Abdülmuttalib	24
2.3.8. Dırâr b. Abdülmuttalib	24
2.3.9. Zübeyr b. Abdülmuttalib	24
2.3.10. Safiyye bt. Abdülmuttalib	24
2.3.11. Ervâ bt. Abdülmuttalib	25
2.3.12. Âtike bt. Abdülmuttalib	25
2.3.13. Beydâ bt. Abdülmuttalib	26
2.3.14. Ümeyme bt. Abdülmuttalib	26
2.3.15. Berre bt. Abdülmuttalib	26
2.4. Ebû Leheb'in Eşi: Ümmü Cemîl.....	26
2.5. Ebû Leheb'in Çocukları	28

2.5.1. Utbe b. Ebû Leheb	28
2.5.2. Uteybe b. Ebû Leheb	30
2.5.3. Mu'attib b. Ebû Leheb.....	31
2.5.4. Dürre bt. Ebû Leheb	31
2.5.5. Hâlide bt. Ebû Leheb	32
2.5.6. Azze bt. Ebû Leheb	32
2.6. Cariyesi Süveybe.....	32
3. EBÛ LEHEB' İN HAYATI VE RİSÂLET DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ	34
3.1. İslâm Öncesi Hayatı	34
3.1.1. Kâbe'nin Hazinesini Çalması.....	34
3.1.2. Ebû Leheb'in Övülmesi.....	35
3.1.3. Amr b. Âs'ın Babası Olarak İtham Edilmesi.....	37
3.2. İslâm Sonrası Hayatı	38
3.2.1. İnzâr Hâdisesi ve Ebû Leheb'in Tavrı	38
3.2.2. Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e Düşmanlığı.....	43
3.2.2.1. Hz. Muhammed (sas)'e Lakap Takması.....	44
3.2.2.2. Ebû Leheb ile Karısının, Oğullarını Hz. Peygamber'in Kızlarından Ayırmaları.....	46
3.2.2.3. Hz. Peygamber'in Komşusu Olarak Ebû Leheb.....	46
3.2.3. Ebû Leheb'in Hâşimoğullarını Hz. Peygamber'e Karşı Kışkırtması.....	47
3.2.4. Ebû Tâlib'in Ebû Leheb'i Annesine Şikâyet Etmesi	50
3.2.5. Ebû Leheb'in Osman b. Maz'un'u Koruması için Ebû Tâlib'i Desteklemesi.....	50
3.2.6. Ebû Leheb'in Yeğeni Tuleyb b. Umeyr'i Koruması	51
3.2.7. Hâşimoğullarına Boykot ve Ebû Leheb'in Tavrı	53
3.2.7.1. Hind bt. Utbe b. Rebîa ile Diyalogu	55
3.2.8. Ebû Leheb ve Kız Kardeşi Âtike bt. Abdülmuttalib'in Rüyası.....	55
3.2.9. Ebû Leheb'in Uzzâ'nın Bakıcısı Olması	56
3.2.10. Hac Mevsimindeki Panayırlarda Tebliğ Süreci ve Ebû Leheb	57
3.2.11. Ebû Leheb'in Hâşimoğullarının Lideri Olması.....	60
3.2.11.1. Hâşimoğullarından Müslüman Olanlara Baskı Uygulaması	62
3.2.12. Hicret Öncesi Hz. Peygamber'e Suikast ve Ebû Leheb	62
3.2.13. Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e Karşı Çıkmasının Sebepleri	64
3.2.13.1. Ebû Tâlib ile Kavga Olayı	65
3.2.13.2. Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in Himayesini Tercihi.....	66
3.2.13.3. Dinine Olan Bağlılığı.....	66
3.2.13.4. Diğer Arap Kabilelerinden Çekinmesi	67
3.2.13.5. Kibirli Bir Karaktere Sahip Olması	67
3.2.13.6. Eşi ve Yakın Arkadaşlarının Ebû Leheb Üzerindeki Etkisi	68

3.2.14. Bedir Savaşı ve Ebû Leheb.....	69
3.2.14.1. Savaşın Sonucuna Tepkisi	71
3.2.15. Ölümü	72
3.2.15.1. Ölümünden Sonraki Durumu ile İlgili Rüya lar	73
4. KUR’AN-I KERİM’DE EBÛ LEHEB	74
4.1. Tebbet Suresi.....	74
4.1.1. Oğlak mucizesi	74
4.2. En’am Suresi 26. Âyet	75
4.3. En’am Suresi 89. Âyet	75
4.4. Abese Suresi 17. Âyet.....	76
4.5. Bakara Suresi 5. Ve 6. Âyetler.....	76
4.6. İsrâ Suresi 46. Âyet.....	76
4.7. Sebe Suresi 46. Âyet	77
4.8. Zümer Suresi 22. Âyet	77
5. SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	80
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR

As	: Aleyhisselam
Bk	: Bakınız
b.	: Bin
bt.	: Binti
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırma Merkezi
KURAMER	: Kur'ân Araştırmaları Merkezi
Neş	: Neşreden
r.a	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
sas	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ts	: Tarihsiz
v.d	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızı nasıl yaptığımızı ve başlıca hangi kaynaklardan yararlandığımızı anlattık. Birinci bölümde Ebû Leheb'in kabilesi olan Hâşimoğulları ve onların da bağlı bulunduğu Kureyş'i ele aldık. Hâşimoğullarının konumunu ve Hz. Muhammed'in İslamiyeti tebliği sürecindeki faaliyetleri aktardık. Yine bu bölümde Ebû Leheb'in aile bireylerini işledik. İkinci bölümde Ebû Leheb'in hayatı ile ilgili rivayetleri başlıklar halinde aktardıktan sonra üçüncü bölümde onunla ilgili ayetler ve Tebbet suresi işlenmiştir.

Ebû Leheb'in dinî anlayış ve mücadelesinin salt bir inattan ziyade farklı sebep ve yansımalarının olduğunu öncelikle belirtmek isteriz. Nitekim Ebû Leheb sadece kendisinin değil içinde bulunduğu toplumun ve temsil ettiği müşrik anlayışının belirgin bir ferdi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekke'nin baş müşrikleri olarak anılan bu grubun içinde Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in amcası olması yönüyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Mekke döneminin önde gelen kişilerinden olan Ebû Leheb, yeğenine düşmanlıkta da öncü rolü üstlenmekten geri durmamıştır. Ebû Leheb ile alakalı her ne kadar birtakım makaleler bulunsa da müstakil olarak yazılmış bir çalışmayla karşılaşmadık. Cahiliye dönemi bilhassa da Hz. Peygamberin tebliğinin Mekke döneminde isminden söz ettirmiş olan Ebû Leheb'in çalışılması hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in hayatının karşıt güçler nazarından ele alınması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmamızda Ebû Leheb'in şahsiyeti ve tarih içindeki önemi üzerinde detaylı bir şekilde durduk. Tezimizi yazarken önce nasıl bir çalışma yapmalıyız sorusuna cevap veren eserlere bakmaya çalıştık. Bunun için de akademik çalışmalarda rehberlik görevi gören Şaban Öz'ün "*Araştırma Yöntem ve Teknikleri*"¹ adlı çalışmasından istifade ettik. İlgili kaynak taramaları yapıldıktan sonra araştırmamız ile ilgili rivayetler konularına göre tasnif edilmiştir. Farklı kaynaklarda veya aynı kaynakta var olan bazı rivayetlerin farklı isim, mekân ve olay üzerine inşa edildiği görülmüştür. Bu rivayetleri karşılaştırma yöntemi ile çözmeye çalıştık. Ebû Leheb'in Mekke döneminde yaşayan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkması ve Bedir Savaşı'ndan hemen sonra ölmesi onunla alakalı sınırlı bilgilere erişmemize sebebiyet vermiştir.

Ebû Leheb'in hayatı ile ilgili açık ve net bilgilerin bulunmadığı durumlarda kesin yargılarda bulunmaktan olabildiğince kaçındık. Kabilesi için ayrılan başlıkta Kureyş kabilesini en baştan bütün batınlarıyla aktarmak yerine konudan fazla uzaklaşmamak için Kureyş isminin ilk çıktığı yerden itibaren ele aldık. Bu bağlamda Fihri b. Mâlik esas alınmıştır. Kureyş'in kolu olan Hâşimoğullarını tüm yönleriyle değil, Ebû Leheb'in

¹ Şaban Öz, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (İstanbul: Neva Yayınları, 2015).

hayatına etki eden kısımlarıyla aktardık. Örneğin Hâşimoğullarının diğer kabilelerle çekişmesi konusunda Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e karşı çıkma nedenlerinden biri olarak sunulan eşi Ümmü Cemîl'e ve dolayısıyla Ümeyyeoğullarına değindik. Bu konuda temel kaynakları da dikkate alarak İbrahim Sarıçam'ın *Emevî-Hâşimî İlişkileri*² isimli çalışmasını dikkate aldığımızı belirtmek isteriz. Bunun sayesinde Ebû Leheb'e ve yakın arkadaş çevresine kabile ilişkileri zaviyesinden bakabilmeyi amaçladık. Yine Kureys'te ilk bölünme olarak kabul edilen Ahlaf ve Mutayyebûn'u ve bunun devamı gibi görülen Hilfû'l-Fudûl cemiyetinin üzerinde durduk. Kureys ve Kureys gruplarının ilişkilerini görmek için de bu alanda müstakil olarak yazılmış olan Hudayr Abbâs el-Cümeylî'nin *Kureys*³ adlı eserinden istifade ettik. Bu çalışmanın kabileler arasındaki akrabalık ilişkilerinin arka planını anlamamıza katkı sağladığı düşünülebilir.

Ailesi bölümünde konu bütünlüğünün dağılmaması adına ele aldığımız bilgileri kısa ve öz bir şekilde sunduk. Burada varsa özellikle isim benzerlikleri üzerinde durmaya çalıştık. Bu benzerliğin getirmiş olduğu karışıklıkları İslâm tarihi ve siyer alanında yazılmış temel kaynaklarımızdan olan İbn İshak'ın *es-Sîre*'sine⁴ İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sine⁵ Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sine⁶ ve Taberî'nin *Târîhu't-Taberî*'si⁷ gibi eserlere başvurarak tashih etmeye çalıştık.

Konu kişiler olunca bu alandaki ana kaynaklar olan İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı⁸ ve Belazûrî'nin *Ensabü'l-Esrâf*'i⁹ başucu eserlerimiz oldu. Ebû Leheb isminin geçtiği rivayetleri ele alırken kaynaklardan kronolojik olarak istifade etmeye özen gösterdik. Bu kaynaklar hakkında bilgi almak için Şaban Öz'ün *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*,¹⁰ adlı eserinden faydalandık. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında müşrik bir lider olarak karşımıza çıkan Ebû Leheb'i Hz. Peygamber'e düşman edebilecek sebepler üzerinde durduk. Bu bölümde Adnan Demircan-Âdem Apak tarafından yazılan, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*,¹¹ Ali Bakkal'ın *Hz. Peygamber'in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı*¹²

² İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî ilişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 2011.

³ Hudayr Abbas el-Cümeylî, *Kureys*, çev. Asım Sarıkaya (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018).

⁴ İbn İshak, *Siyer*, çev. Sezai Özel (İstanbul: Akabe Yayınları, 1988).

⁵ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971).

⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, ed. Adnan Demircan, çev. Musa K. Yılmaz, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014).

⁷ Muḥammad İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, çev. M. Faruk Görtünca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2018).

⁸ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları).

⁹ Aḥmad ibn Yahyâ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Esrâf: İslâm Tarihinde Öncü Şahsiyetler*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020).

¹⁰ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2008).

¹¹ Adnan Demircan- Âdem Apak, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2021).

¹² Ali Bakkal, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).

ve Muhammad Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi*¹³ gibi bazı önemli eserlerden istifade ettik. Bu eserlerde ele alınan rivayetlerin nasıl işlendiğini ve yorumlandığını anlatmaya çalıştık.

Ebû Leheb hakkında inen âyetleri ilgili başlıklar altında yazmaya özen gösterdik. Âyetleri alıntılarken âyet metinlerini, bazı lakap ve İslâmî terimleri daha belirgin göstermek için italik yazı stilini tercih ettik. Bunun dışında kalan âyetleri ise ayrı bir başlık altında işledik. Konumuz siyer ilmiyle ilgili olduğu için âyetlerin tefsirlerinden ziyade iniş sebepleri üzerinde durduk. Bunun için klasik kaynaklarımızdan Celâleddin es-Süyûtî'nin *Esbâbü'n-Nüzûl: Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*'üne,¹⁴ Abdulfettah el-Kâdî'nin *Esbâb-ı Nüzûl*'üne,¹⁵ çağdaş yazarlardan ise Bedreddin Çetiner'in *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*¹⁶ adlı eserlerine baktık. Yine tefsir kaynaklarında var olan rivayetlere bakmak için Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsir-i Kebir*'ine¹⁷

Taberî'nin *Câmi'ul-Beyân*'ına¹⁸ ayrıca âyet yorumlarına bakmak için Fahreddin er-Razî'ni *Mefâtihu'l-Ğayb*'ı,¹⁹ ve Mevdudî'nin *Tefhîmü'l-Kur'an*'ı²⁰ gibi eserlere bakmaya özen gösterdik. Âyetlerin mealleri için Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanmış olan "*Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*"ni kullandık.²¹

Mevzu Ebû Leheb olunca Hz. Peygamber ile olan münasebetleri ve bununla ilgili rivayetleri temel hadis kaynaklarımızdan inceledik. Buradaki hadisleri ve hadis yorumlarını araştırdık. Bu minvalde ana hadis kaynaklarımız olan Buhârî,²² Müslim,²³ İbn-i Mâce,²⁴ Tirmizî,²⁵ Ebû Dâvûd²⁶ ve Nesaî'nin²⁷ yanında Ahmed b. Hanbel'in

¹³ Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004).

¹⁴ Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl: Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl: Âyet-i Kerimelerin İniş Sebepleri*, ed. Hüseyin Okur, çev. Abdulcelil Alpkıray (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016).

¹⁵ Abdulfettah el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Fecr yayınları, 2016).

¹⁶ Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010).

¹⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006).

¹⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996).

¹⁹ Fahreddin er-Razî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992).

²⁰ Ebu'l-A'la Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'an* (Konya: Serendib Yayınları, 2009).

²¹ Hayreddin Karaman vd. (ed.). *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 18. Baskı, 2007.

²² Muḥammad ibn İsmail Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu - Hikmet Tekin (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987).

²³ Müslim, *Sahih-i Müslim Ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988).

²⁴ İbn-i Mâce, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018).

²⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, çev. Mehmet Türk (İstanbul: Kitap Dünyası, 2019).

²⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, (Ankara: Ocak Yayıncılık, 2021).

²⁷ Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünen'ün Nesâî*, çev. Mehmet Türk (İstanbul: Kitap Dünyası, 2020).

Müsned'ine²⁸ ve modern dönem çalışması olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Hadislerle İslâm*²⁹ adlı kaynaklara baktık.

²⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (İstanbul: Beka Yayınları, 2021).

²⁹ Mehmet Görmez vd., *Hadislerle İslâm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014).

2. EBÛ LEHEB'İN KABİLESİ VE AİLESİ

Hız. Muhammed (sas)'in gönderildiğı çevre olan Hicaz bölgesinde toplum bedeviler ve hadariler olarak ikiye ayrılmaktaydı.³⁰ Bedeviler veya bedevilik kısaca çölde göçebe olarak yaşayan insanlar anlamına gelmektedir.³¹ Bu grubun temel geçim kaynağı hayvancılık ve yağmacılıktı. Kendi bölgelerinde bulunan geçiş yollarını kontrol altına alan bedeviler, anlaşılmadıkları veya geçiş ücreti adı altında ücret alamadıkları kervanları basıp geçimlerini temin etmeye çalışmışlardır. Çöl ikliminin getirmiş olduğu zor koşullar, insanlarda bir arada fazla bulunmama, kabileler arası çekişmeler ve savaşlar gibi nedenler bedevilerin sert mizaçlı bir yapıda olmalarına sebebiyet vermiştir. Çok yaygın olmamakla birlikte kız çocuklarının bedeviler tarafından diri diri gömüldüğüne dair rivayetler de kaynaklarımızdaki yerini almıştır.³² Toplumun bir diğer kesimi olan hadariler ise temel geçim kaynakları tarım, ticaret ve hayvancılık olan, şehir, köy vb. yerlerde yerleşik olarak yaşayan insan topluluklarıdır.³³ Hız. Peygamber'in de içinde bulunduğu Mekke hadarî bir toplum yapısına sahip olup ticaret ile uğraşmaktaydı.³⁴ Bulundukları konum hasebiyle de Mekkelilerin ticari ilişkilerinin Habeşistan'dan Şam'a kadar uzandığı belirtilmektedir.³⁵ Hız. Peygamber hem hadarilerin hem de bedevilerin göstermiş olduğu bütün olumsuzluklara rağmen çevresinde bulunan bu toplumu yirmi üç yıllık kısa bir zamanda dönüştürmeyi başarmıştır. Bu sürecin zorlu ve problemlili olmasında ise hiç şüphesiz Mekke toplumunun ileri gelenlerinin etkisi büyüktür.

Tebliğ sürecinin başlamasıyla birlikte Hız. Peygamber'e karşı çıkanların başında Kureyş liderlerinin geldiğı görülmektedir. Bunlar hem kendi kabilelerini hem de anlaşmalı oldukları bedevi kabilelerini İslâm'a girme noktasında engellemeye çalışmışlardır. İleri gelen müşrikler olarak karşımıza çıkan bu grubun en önde gelenleri içerisinde Ebû Cehil, Hakem b. Ebû'l-Âs, Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef, Velid b. Mugîre, Ebû Süfyân, Ebû Leheb, Übey b. Halef, Utbe b. Rebia gibi önderler bulunmaktaydı. Bu kişilerin içerisinde sadece Ebû Süfyân ileriki dönemlerde Müslüman olmuştur. İslâm'a girişi Mekke'nin fethiyle birlikte gerçekleşmiştir. Adı geçen müşrikler ölümlerine kadar Hız. Peygamber ile mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede Ebû Leheb ve arkadaşları müşrik inancının maddi ve manevi liderliğini de üstlenmişlerdir. Çoğunluğu Bedir Savaşı'nda öldürülen Mekke müşrik liderler, isimlerini nübüvvet karşıtı olarak İslâm tarihine yazdırmışlardır.

³⁰ Cevad Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/19.

³¹ Mustafa Fayda, "Bedevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1992), 5/311-317.

³² Mehmet Ali Kapar, "Mev'ûde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 2004), 29/491-492.

³³ Âdem Apak, *Kabile* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 10.

³⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 37.

³⁵ Hudaýr Abbas el- Cümeyli, *Kureyş*, 51.

Ebû Utbe veya Ebû Uteybe künyesiyle bilinen³⁶ Ebû Leheb'in asıl adı Abdüluzza'dır.³⁷ Kaynaklarımızda ne zaman ve nerede doğduğu ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Genel kanaate göre, "alev babası" anlamına gelen Ebû Leheb lakabı öfkelendiği zaman yüzünün kızarıp parlamasından veya güzelliğinden dolayı babası Abdülmuttalib tarafından kendisine verilmiştir.³⁸ Buna ek olarak bu ismin Tebbet suresiyle birlikte verildiğini iddia edenler de vardır. Zira inen sureye göre Ebû Leheb - hemen tutuşan, yanan anlamında- cehenneme atılacaktır. Dolayısıyla varacağı yer nedeniyle böyle isimlendirilmiştir.³⁹ Ebû Leheb'in beyaz tenli, yakışıklı ayrıca şaşı olduğu⁴⁰ ve o dönemin âdeti olduğu üzere saçlarını ördüğü belirtilmektedir.⁴¹ Çocukluğu ve gençliği ile alakalı her ne kadar fazla bir malumata sahip değilsek de onun Mekke'nin en zenginleri arasında sayıldığı görülmektedir. Zira Ebû Leheb'in gençlik yıllarını ticaretle geçirmiş ve bu uğraşında başarılı olmuştur. Nitekin o, Mekke tüccarları arasında bir kıntar altına sahip olan sayılı kişilerdendir.⁴²

2.1. Kabilesi

Cahiliye olarak adlandırılan İslâm öncesi Arap tarihinin ve o dönemde yaşamış olan şahsiyetlerin daha iyi anlaşılması için dönemin sosyolojik yapısının bilinmesi zorunluluk ifade eder. Bunun için de konumuz olan Ebû Leheb ve hayatının, bağlı bulunduğu kabile hayatından başlamanın uygun olacağını düşünmekteyiz. Zira o dönem için asabiyet veya kabilecilik âdeti hayatta kalmanın bir şartı olarak yorumlanmıştır.⁴³

Ebû Leheb Hz. Peygamber'in de bağlı bulunduğu Hâşimoğullarına mensuptur.⁴⁴ Bu yönüyle de Benî Hâşim'in araştırılması Ebû Leheb'in tarihî şahsiyetini anlama cihetiyle önem arz etmektedir.

2.1.1. Hâşimoğullarının Kökeni

Hâşimoğulları Kureyş kabilesinin bir koludur. Kureyş ismi Fihri b. Mâlik'e nispet edilmektedir.⁴⁵ Zira Kureyş: Adnânî olarak bilinen Kuzey Araplarının Mudar

³⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*: 2/763.

³⁷ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/234; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/ 262; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/136; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 128.

³⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 128; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 136.

³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/ 1454.

⁴⁰ İbn Habîb, *El-Muhabber; Arap Kültürü* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 220.

⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/ 166.

⁴² Abdulhalim Oflaz, "Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/ 1 (2020).

⁴³ Âdem Apak, *Kabile* (İstanbul: Endülüs, 2017), 11.

⁴⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/763.

⁴⁵ Hudaýr Abbas el-Cümeýli, *Kureyş*, 67.

kolundan devam eden ve Kureyş olarak lakaplandırılan Fihri b. Mâlik'in çocuklarının meydana getirmiş olduğu kabileler topluluğuna verilen isim olarak kabul görmüştür.⁴⁶

Kureyş isminin kökeni hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Örneğin; *toplanmak, kazanmak, ticaret ve kazanma, teftiş ve köpek balığı* gibi anlamlara geldiği söylenmiştir. Bu isimlendirmeler içerisinde ön plana çıkan anlam ise cesareti nedeniyle Fihri b. Mâlik'e verilen *köpek balığı* lakabıdır. Zira Fihri b. Mâlik Kâbe'yi Yemen'e taşımak isteyen Himyerîlere karşı Kuzey Araplarını toplayarak savaşmış ve Yemenlileri mağlup etmiştir. Bundan dolayı cesareti ile bilinen köpek balığının lakap olarak kendisine verilmiş olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷ Fihri b. Mâlik'ten Kusay b. Kilâb'a kadar Kureyş çeşitli batınlara ayrılmıştır. Bilindiği gibi Kusay b. Kilâb Mekke idaresini Huzaâ kabilesinden almış ve kendi kabilesi olan Kureyş'i buraya yerleştirmiştir. Bu yerleştirmede yakın akrabalarını şehrin iç kısmına; uzak akrabalarını ise şehrin dış kısmına yerleştirmiştir. Bu yerleşmede iç kısımda olan boylara *Kureyşûl-Bitah*, dış kısımda olanlara ise *Kureyşû'z-Zevâhir* ismi verilmiştir.⁴⁸

2.1.2. Kureyş'te İlk Bölünme: Ahlaf ve Mutayyebûn

Ebû Leheb'in bağlı bulunduğu Hâşimoğullarının hangi kabilelerle anlaştığı hangi kabilelere karşı faaliyet yürüttüğünün bilinmesi gerekir. Zira kabileler arası ilişkiler şahsi ilişkileri de etkilemiştir. Konumuz olan Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e karşı çıkmasının sebepleri arasında sayılacak olan kabileler arası mücadelenin öğrenilmesi, Ebû Leheb'in tepkilerini ve Hz. Peygamber'e olan düşmanlığını anlamamızda bizlere yardımcı olacaktır. Bu nedenle Kureyş arasındaki bölünmelerin başlangıcı ve en derini olan Ahlaf ve Mutayyebûn gruplarının bilinmesi elzemdir.

Kusay b. Kilâb'ın Abdüddâr, Abdülmenâf, Abdüluzza ve Abdükusay adında erkek çocukları olmuştur. Kendisi daha hayattayken kardeşleri içerisinde zayıf karakterli bir profil çizen oğlu Abdüddâr'a Mekke ve Kâbe'nin hizmetlerini bıraktı.⁴⁹ Kusay bu uygulamayla Abdüddâr'ı diğer kardeşleri içerisinde onların seviyesine yükseltmeyi amaçlamıştı. Resmi olarak her ne kadar Abdüddâr bu görevleri üstlenmişse

⁴⁶ İbnü'l-Kelbi, *Cemheretü'n-Neseb* (Kuveyt), 1/80.

⁴⁷ İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 35.

⁴⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 4/ 295. bkz: *Kureyş el-Bitah* Risâlet Döneminde Benî Hâşim, Benî Ümeyye, Benî Muttalib, Benî Nevfel, Benî Zühre, Benî Esed, Benî Abdüddâr, Benî Mahzûm, Benî Teym, Benî Adiy, Benî Cumah ve Benî Sehm kabilelerinden oluşmaktaydı. Kureyş ez-Zevâhir ise Benî Muharib b. Fihri, Benî Hâris b. Fihri, Benî Teym ed-Edrem b. Gâlib ve Benî Amr b. Lüey boyları teşkil etmiştir. Bu iki ayrım kendileri arasında bir çekişmeye sebebiyet vermemiştir. Bu ayrışma tamamen bir yerleştirme politikasından ibarettir. Kusay b. Kilâb bu uygulamadan sonra Kâbe'nin yanına çeşitli konularda fikir alışverişinin yapılacağı *Darü'n-Nedve*'yi inşa ettirmiştir. Kusay Hz. Peygamber döneminde de var olan hac ibadeti ve Kâbe ile ilgili olan görevleri ilk başlatan kişidir. Bu görevler içerisinde konumuz olan Hâşimoğullarına Rifâde ve Sikâye görevleri sonraki dönemlerde verilmiştir. Kâbe görevleri nedeniyle kabileler arasında çekişmeler olmuştur. Bu konu sonraki başlıklarda ele alınacaktır. Kusay b. Kilâb Mekke idaresinin kendisinden sonra çocuklarına bırakmıştır. Dolayısıyla Kureyş için Mekke şehir dönemi başlamıştır.

⁴⁹ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/81.

de Abdülmenâf b. Kusay toplum nezdinde şan ve şeref bakımından her zaman daha üstün görülmüştür. Bu nedenle Abdülmenâfoğulları Abdüddâroğullarının elinde bulunan görevleri almak istediler. Abdüddâroğullarının bunu kabul etmemesi üzerine bu iki kabile ve bunları destekleyenler Ahlaf ve Mutayyebûn olarak ikiye ayrılmışlardır. Abdümenâfoğullarının başında Abdüşems b. Abdümenâf bulunuyordu ki bu zat Abdümenâfoğullarının en yaşlısı idi. Abdüddâroğullarının başında ise Âmir b. Hâşim b. Abdülmenâf b. Abdüddâr bulunuyordu.

Her iki grup da herhangi bir mücadelede birbirlerini yalnız bırakmamak ve destek olmak üzerine ahitleştiler.⁵⁰ Bu sözleşme esnasında Abdüddâroğullarını destekleyen Sehmoğulları, Cumahoğulları, Adıyoğulları ve Mahzumoğulları Kâbe'nin yanında buluşup yemin ettiler. Bu nedenle bu gruba “*Yemin Edenler*” veya “*Müttefikler*” anlamına gelen “*el-Ahlaf*” denilmiştir. Abdümenâfoğullarını ise Esedoğulları, Zühreoğulları, Temîmoğulları ve Hârisoğulları destekledi. Bu destek esnasında Abdülmenâfoğulları içerisinde kokulu su bulunan bir kabı Kâbe'nin yanına getirdiler. Kendileri ve müttefikleri ellerini bu kazana daldırıp ahitleştiler. Daha sonra bu anlaşmalarını kuvvetlendirmek için kokulu ellerini Kâbe'nin duvarına sürdüler.

Bu nedenle bu gruba da “*Koku Sürülmüş Kimseler*” anlamına gelen “*el-Mutayyebûn*” denilmiştir.⁵¹

Gruplar yeminlerinin ardından kendi aralarında düşmanlarını da paylaşmışlardır.⁵² Taraflar bununla herhangi bir saldırı esnasında karşı savunma ve saldırı için plan yapmış oluyordular. Bu taksime göre taraflar şu şekilde paylaşılmıştır.

Mutayyebûn	Ahlaf
Abdulmenafoğulları	Sehmoğulları
Esedoğulları	Abdüddâroğulları
Zühreoğulları	Cumahoğulları
Temîmoğulları	Mahzumoğulları
Hârisoğulları	Adıyoğulları

Bu gruplaşmaların dışında kalıp tarafsızlığını ilan eden boylar da olmuştur. Âmir b. Lüeyoğulları ve Muharib b. Fihroğulları tarafsız kalan grubu teşkil etmiştir.⁵³

Taraflar arasındaki sürtüşmeler devam ederken İbn Hişâm'ın tabiriyle beklenmedik bir barışma süreci başladı.⁵⁴ Yine bu süreçte her iki gruba da katılmayan tarafsız kabilelerin çabalarının bu kararda etkili olduğunu düşünmekteyiz. Sonuç olarak

⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/118.

⁵¹ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/82.

⁵² İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/82.

⁵³ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/81.

⁵⁴ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/131; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 63.

Hicâbe, Livâ ve Nedve görevlerinin eskiden olduğu gibi Abdüddâroğullarına kalmasına, Rifâde ve Sikâye'nin ise Abdümenâfoğullarına devredilmesi yönünde anlaşma sağlandı. Taraflar her ne kadar çatışma olmaksızın bu kararı almış olsalar da bu iki grup yeminlerini bozmamışlardır. Risâlet dönemine kadar bu durum devam etmiştir.⁵⁵ Hz. Muhammed'e verilen tepkilerin bir sebebi olarak da bu bölünme gösterilmiştir.

2.1.3. Hâşimoğulları ve Kureyş İçindeki Yeri

Hâşimoğullarının ismi Hz. Peygamber'in büyük dedesi ve Ebû Leheb'in de dedesi olan Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb'a dayanır.⁵⁶ Hâşim b. Abdümenâf'ın asıl ismi Amr'dır. Hâşim, Mekke'de kılığın hüküm sürdüğü bir dönemde Suriye'den un getirmiş ve et suyu olarak bilinen tirit çorbasının içine ekmek ufalayarak hacılara ve aç kalan Mekke ahalisine ikram etmiştir.

Bu cömertliğinden dolayı kendisine “*Ufalayan*” anlamına gelen “*Hâşim*” denilmiştir.⁵⁷ Hâşim Kureyş adına yaz ve kış ticaret yolculukları için dönemin devlet hükümdarlarıyla anlaşmalar yapmıştır.⁵⁸ Bu anlaşmalarla Hâşim kendi kabilesinde ve civar bölgelerde önemli bir konum elde etmiştir. Hâşim Abdümenâfoğullarının görevi olan Rifâde ve Sikâye'yi üstlenmiştir. Bunun yanında hac ibadetini tekrar belli bir düzene koymuştur.

Hâşim b. Abdümenâf'ın Abdümttalib, Esed Sayfî, Nadle ve Ebû Sayfiy isminde erkek çocukları, Şifa, Hayye Halide, Zaife ve Hanne adında kız çocukları olmuştur. Hâşim'in soyu sadece Abdümttalib'ten devam etmiştir.⁵⁹ Dolayısıyla Benî Hâşim tabiri Abdümttalib ve soyu için kullanılmıştır. Hâşim bir seyahati esnasında Gazze'de hastalanıp vefat etmiş ve Gazze' de defnedilmiştir.⁶⁰ Bütün bu bilgilerden hareketle Hâşim b. Abdümenâf döneminde Hâşimoğullarının Abdümenâfoğullarını yönettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Hâşim b. Abdümenâf Kureyş'in iki gruba ayrılmasına sebep olan Kâbe ve hac hizmetlerinden Rifâde ve Sikâye'yi organize etmiştir.

Hâşim b. Abdümenâf'ın ölümünden sonra bu prestij Abdümttalib tarafından devam ettirilmiştir. Özellikle Abdümttalib'in zemzem kuyularının yerini tekrar bulması ve hacıların istifadesine sunması⁶¹ Hâşimoğullarının Kureyş nezdinde ve diğer Arap kabileleri arasındaki itibarını yüceltmıştır.

⁵⁵ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed' in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/83.

⁵⁶ Muhammad Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/46; İbrahim Sarıçam, “Hâşim b. Abdümenâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/405-406

⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/117.

⁵⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*: 1/100.

⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/121; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 70-71.

⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/120.

⁶¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 114.

Abdülmuttalib b. Hâşim'den sonra yerine oğlu Ebû Tâlib geçmiştir. Bu dönemde Hâşimoğulları her ne kadar eski konum ve zenginliğini kaybetmiş olsa da Kureys'in ileri gelen kabileleri arasında sayılmaya devam etmiştir. Ebû Tâlib'in vefatından sonra yerine tezimizin de konusunu oluşturan Ebû Leheb b. Abdülmuttalib geçmiştir.

2.1.5. Hâşimoğullarının İslâmiyet'e Karşı Tutumu

Hız. Peygamber'in nübüvvetini tebliğ etmesiyle birlikte başlayan baskılara karşı Hâşimoğulları Hız. Peygamber'i savunmuşlardır. Bu savunma o dönemin asabiyet anlayışıyla örtüşen bir durumdur. Bu tabloyu bozan birkaç kişi olmasına rağmen genel olarak Hâşimoğulları Hız. Peygamber'e olan desteklerini Ebû Tâlib vefat edene kadar güçlü bir şekilde sürdürmüşlerdir.⁶² Ebû Tâlib, Hız. Peygamber'in namaz kıldığını görünce ona namazı sormuş, Hız. Peygamber de namazı ve İslâmiyet'i kendisine anlatarak onu İslâm'a davet etmiştir. Ebû Tâlib bu davet karşısında atalarının dinini bırakamayacağını ancak Hız. Peygamber'i hayatı boyunca koruyacağına dair söz vermiştir. Zira Ebû Tâlib Hız. Peygamber'i himaye etme görevini babası Abdülmuttalib'ten almıştır.⁶³“Yakın akrabayı uyar.”⁶⁴ âyetinin inmesiyle birlikte Hız. Muhammed kendi kabilesi olan Hâşimoğullarını İslâm'a çağırıştır. Bu çağırıda Ebû Leheb ve yeğeni Ebû Süfyân b. Hâris dışında kendisine sert tepki veren olmamıştır.⁶⁵

2.1.6. Boykot Yılları

Ebû Tâlib önderliğinde Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları Hız. Peygamber'e olan desteklerini kesmemeleri nedeniyle Kureys'in diğer kabileleri tarafından ambargoya uğramışlardır.⁶⁶ Boykot maddeleri kabileler tarafından imzalanarak Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Bu boykota rağmen Hâşimoğulları ve destekçileri olan Muttaliboğulları Hız. Peygamber'i desteklemekten vazgeçmemiştir. Bu dönemden kısa bir süre sonra Ebû Tâlib ve Hız. Hatice vefat etmiştir. Ambargonun getirmiş olduğu insanlık dışı durum bazı insaflı kimseleri harekete geçirmiş ve böylece boykot sona ermiştir.⁶⁷

⁶² İbn İshak, *Siyer*, 1/123; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 130.

⁶³ İbn İshak, *Siyer*, 1/120; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/ 121; İbn Hişâm, *Hız. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*,1/111.

⁶⁴ eş-Şuara Suresi, 26/214.

⁶⁵ İbn İshak, *Siyer*, 1/201-202; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 239; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/ 155.

⁶⁶ İbn İshak, *Siyer*, 1/123; İbn Hişâm, *Hız. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/229-230; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 239-240,261; İbn Kayyim el- Cevziyye, *Zâdül Mead* (İstanbul: İklim Yayınevi, 1989), 3/49. Ambargonun Hız. Peygamber'i korumak amacıyla Benî Hâşim ve Benî Muttalib kabilelerince alındığına dair yorumlar da yapılmıştır. Ama bu yorumlar genel kanaati oluşturmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 135-136.

⁶⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 108-109.

2.1.7. Hâşimoğullarından İlk Müslüman Olanlar

Hâşimoğullarından ilk Müslüman olan kişinin Hz. Ali olduğu bilinmektedir. Ebû Tâlib'in ekonomik olarak sıkıntı çektiği bir dönemde Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi yanına almıştır. Bu süreçte İslâmiyet ile tanışan Hz. Ali Müslüman olmuş ve birçok kaynakta ilk çocuk Müslüman olarak aktarılmıştır.⁶⁸ Hz. Ali vefatına kadar Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış ve onun vefatından sonra İslâm'ın dördüncü halifesi olarak seçilmiştir.

Ca'fer b. Ebû Tâlib, Hz. Ali'nin ağabeyidir. Hz. Ca'fer de ilk Müslüman olan kimseler arasındadır. Genç yaşta Habeşistan'a hicret etmiştir. O, orada Müslümanların liderliğini ve sözcülüğünü üstlenmiştir. Bu sayede Müslümanların zorla Mekke'ye döndürülmesini engellemiştir. Hz. Ca'fer katıldığı Mûte Savaşı'nda ordu komutanlığı yapmış ve şehit olmuştur.⁶⁹

Hz. Peygamber'in amcası olan Hz. Hamza (ra) da Mekke döneminde Müslüman olanlar arasındadır. “*Allah'ın Aslanı*” olarak bilinen Hz. Hamza her platformda Hz. Peygamber'i koruyup kollamıştır. Mekke döneminde Müslüman olmadan önce Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e hakaret ettiğini duyduğunda Ebû Cehil'e elindeki yay ile vurmuş ve onu yaralamıştır. Müslüman olduktan sonra özellikle katıldığı seriyye ve gazvelerde büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud Savaşı'nda kahramanca savaştıktan sonra şehit olmuştur.

Risâletin ilk yıllarında Hz. Muhammed'e inanıp Müslüman olan Hâşimoğullarının sayısının on yedi olduğu aktarılmaktadır.⁷⁰

2.2. Ailesi

Ebû Leheb'in ailesi olan Abdülmuttaliboğulları dönemin en önemli ailelerinden biridir. Özellikle zemzem kuyularının yerinin Abdülmuttalib tarafından yeniden bulunması bu ailenin önemini yükselten bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimizin ana konusundan çıkmamak için Ebû Leheb'in ailesi olan Abdülmuttaliboğullarını ilgili başlıklar altında kısaca ele almaya çalıştık. Dedesi Hâşim b. Abdümenâf ile alakalı bilgiler Ebû Leheb'in kabilesi bölümünde aktarıldığı içi tekrar ayrı bir başlık halinde işlemedik. Ebû Leheb'in bizâtihi kendisinin bulunduğu rivayetlerin ise ayrıca üzerinde durmaya gayret ettik.

⁶⁸ İbn İshak, *Siyer*, 1/194.

⁶⁹ Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/414.

⁷⁰ Adnan Demircan - Âdem Apak, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2021), 86-88.

2.2.1. Babası

Ebû Leheb'in babası olan Abdülmuttalib Cahiliye Döneminin önemli isimlerindendir. Asıl ismi doğduğu zaman başındaki ak saça binaen Şeybe olan Abdülmuttalib, Medine'de dünyaya gelmiştir. Babası Hâşimoğullarına isim veren Hâşim'dir. Annesi ise Medineli Neccâroğulları kabilesine mensup olan Selma bt. Amr'dır.⁷¹ Gazze'de Hâşim'in genç yaşında beklenmedik ölümü nedeniyle Abdülmuttalib çocukluğunun bir kısmını dayılarının yurdu olan Medine'de geçirmiştir.⁷² Daha sonra amcası Muttalib tarafından Mekke'ye getirildi. Bu yolculuk esnasında amcası Muttalib'in arkasında olduğu için kölesi zannedilmiş ve kendisine “*Muttalib'in Kölesi*” anlamında Abdülmuttalib denilmiştir.⁷³

Haşimoğullarının reisliğine yükselen Abdülmuttalib önceki bölümde de açıklandığı üzere Cürhüm kabilesi tarafından kapatılan zemzem kuyularını yeniden bulmuştur.⁷⁴ Böylelikle Mekke'deki önemli görevlerden biri olan Sikâye⁷⁵ vazifesini de üstlenmiştir.⁷⁶

Abdülmuttalib'in isminin geçtiği bir diğer olay Fil Vak'asıdır. Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe'nin karşısına çıkmış ve ordusu tarafından çalınan develerini Ebrehe'den geri istemiştir.⁷⁷ Bu konuşma esnasında Kâbe'nin koruyucusunun Allah olduğunu ve şüphesiz Allah'ın Kâbe'yi koruyacağını söylemiştir.⁷⁸

Bilindiği üzere Abdülmuttalib Hz. Peygamber henüz sekiz yaşındayken Mekke'de vefat etmiştir.⁷⁹ Abdülmuttalib yaşadığı süre boyunca Hz. Peygamber'i koruyup kollamış, vefat edeceği zaman torununu oğlu Ebû Tâlib'e emanet etmiştir.⁸⁰

2.2.2. Annesi

Ebû Leheb'in annesinin adı Lübnâ bt. Hâcir'dir.⁸¹ Kendisinin Huzâa kabilesinden olduğu rivayet edilmiştir.⁸² Lübnâ bt. Hâcir evin tek kızı ve on erkek kardeşe sahip birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebû Leheb de Lübnâ bt. Hâcir'in tek

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/104.

⁷² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/100.

⁷³ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 86.

⁷⁴ Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah İbn Şihab ez-Zührî, *el-Meğâzî*, çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 27-29.

⁷⁵ Küçükaşçı, “Sikâye”, 37/177-178

⁷⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008), 1/71; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet* (İstanbul: Işık Yayınları, 2008), 1/72.

⁷⁷ İbn İshak, *Siyer*, 1/113.

⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/ 488.

⁷⁹ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre (Siyerin Özü)* (İstanbul: Çıra Yayınları), 18.

⁸⁰ Abdurrahman el-Muhacir, *Rasûlullah (sas)'ın Hayatı İle İslâm'ın Hareket Metodu*, çev. Eyüp Aslan (İstanbul: Step Ajans Matbaa), 23.

⁸¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/108.

⁸² İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/136.

çocuğudur.⁸³ Bu sebepten olsa gerek dayıları tarafından her daim sevilen ve korunan birisi olmuştur. Kaynaklarımızda Ebû Leheb'in annesi ile alakalı geniş bilgilerin bulunduğunu söylemek pek de mümkün değildir. İbn Hişâm'da geçen bir rivayete göre Ebû Leheb tarafından serbest bırakılan şair Gânim b. Huzeyfe onu annesi üzerinden şu şekilde övmüştür;

“Soy bahsi olduğu zaman ey Lübnâ'nın oğlu! Sen Kusay soyunun göbeğisin. Sen üstünlük ile şan ve şerefi bir arada kendinde topladın. Eli açıklıkta bütün kavmini geçtin ve daha çocuk iken her türlü şeref sahibi kimselere hükmettin. Soy bilginleri herkesin soyunu aradıkları zaman annenin temiz soyunun Huzâa kabilesinden bir cevher olduğunu görürler. O, soyca, kahraman Sebe'lilere bağlanır. Bu soy ne kadar da asil bir soydur. Ebû Şemir, Mâlik oğlu Amr, Zû Ceden ile Ebû'l-Cebr onun soyundandılar. İnsanlara 20 sene komuta eden ve her yerde zaferler kazanan Es'ad (Tubba Es'ad) da onun soyundandır.”⁸⁴

İbn Hişâm diyor ki: Şair ‘annenin temiz soyunun Huzâa kabilesinden bir cevher olduğu anlaşılır’ sözü ile Ebû Leheb'i kastediyor. Çünkü Ebû Leheb'in annesi, Huzâa kabilesinden Hâcir kızı Lübnâ'dır.

Yukarıdaki rivayetten yola çıkarak Ebû Leheb'in annesinin en azından toplumun bir kesimi tarafından bilindiği ve iyi anıldığı anlaşılmaktadır. Risâletin ilk yıllarında Hâşimoğullarının Hz. Peygamber'i destekleme kararına Ebû Leheb itiraz etmiş ve onları bu kararlarından vazgeçirmek için kışkırtmıştır. Bu konu ayrı bir başlıkta ele alınacağı için şimdilik ayrıntılarına girmeyeceğiz. Ebû Tâlib kardeşinin bu düşmanca tavırlarını Ebû Leheb'in annesi olan Lübnâ bt. Hâcir'e şikâyet etmiştir.⁸⁵ Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Lübnâ bt. Hâcir, Hz. Muhammed'in peygamberlik çağrısına yetişmiştir. Lübnâ'nın bu çağrıya olumlu veya olumsuz karşılık verdiğine dair bir rivayete rastlayamadık.

Lübnâ bt. Hâcir'in vefat tarihi belli olmasa da risâletin ilk yıllarında vefat etmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü kendisiyle ilgili son rivayet az önce aktarmış olduğumuz Ebû Leheb'in kendisine şikâyet edilmesidir.

2.3. Ebû Leheb'in Kardeşleri

Ebû Leheb'in üvey annelerinden olma dokuz erkek, altı kız kardeş olmak üzere toplamda on beş kardeşi vardır. Erkek kardeşlerinin isimleri Abbâs, Hamza, Abdullah, Ebû Tâlib, Zübeyr, Hâris, Hacl, Mukavvim ve Dırâr'dır.⁸⁶ Kız kardeşleri ise Safiyye, Ümmü Hâkim, Beydâ, Âtike, Ümeyme, Ervâ ve Berra'dır.⁸⁷ İbn Sa'd kaynaklı rivayette

⁸³ Ofraz, “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri”, 173.

⁸⁴ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/110.

⁸⁵ İbn İshak, *Siyer*, 1/206.

⁸⁶ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/71; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 1/118.

⁸⁷ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/67.

ise Hacl yerine Gaydâk ismi geçmektedir.⁸⁸ İbn Hişâm'da ise bu iki ismin bir kişi için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Hacl cömertliğinden dolayı Gaydak olarak isimlendirilmiştir. Bunlardan bazıları hakkında geniş malumat bulunurken diğerleri hakkında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumun böyle olmasında bazılarının erken vefat etmiş olması veya soyunun devam etmemiş olması gibi etkenlerin etkili olabileceğini düşünmekteyiz.⁸⁹ Ebû Leheb'in ailesi olmaları ve onunla ilgili rivayetlerde isimlerinin çokça geçmesi nedeniyle özellikle de İslâm tarihinde isimleri ön plana çıkan Ebû Leheb'in kardeşlerini kısaca ele aldık.

2.3.1. Abbâs b. Abdülmuttalib

Abbâs b. Abdülmuttalib, Mekke'de dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Nüteyle bt. Cenâb'dır.⁹⁰ Hz. Peygamber'den iki veya üç yaş daha büyük olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Abbâs küçük yaşlardan itibaren ticaretle uğraşmıştır. Ticaret hayatında başarılı olan Hz. Abbâs gençlik yıllarında ciddi bir sermaye sahibi olmuştur. Bazı kaynaklarda Hz. Abbâs'ın ağabeyi Ebû Tâlib'e borç verdiği Ebû Tâlib' in ise maddi imkânsızlıklardan dolayı borcunu ödeyemediği aktarılmıştır. Hz. Abbâs, Ebû Tâlib'te bulunan hac görevlerini borcuna karşılık olarak devralmıştır. Hz. Peygamber de Mekke'nin fethinden sonra Sikâye görevinin kendisinde kalmasını istemiştir.⁹¹ Hz. Abbas ağabeyine maddi olarak yardımda bulunmak için yeğeni Cafer b. Ebû Tâlib'i himayesine almıştır.⁹² Bilindiği üzere diğer oğlu Hz. Ali'yi ise Hz. Peygamber'in yanına aldığı aktarılmaktadır.⁹³ Hz. Abbâs'ın ticaret hayatındaki başarısı ve Kâbe hizmetlerini üstlenmiş olması çevre beldelerde de tanınan bir kişi olmasını sağlamıştır.

Hz. Abbâs'ın eşi Lübâbe bt. Hâris'in ilk Müslümanlardan olduğu kabul edilmektedir.⁹⁴ Hz. Abbâs'ın ne zaman Müslüman olduğu ile alakalı her ne kadar farklı bilgiler varsa da ağabeyi Ebû Tâlib gibi Hz. Peygamber'i her daim korumuştur. Akâbe Biatlarında Hz. Peygamber'in yanında yer almış ve Medinelilere bazı hitaplarda bulunmuştur.⁹⁵ Bedir Savaşı'na müşrik saflarında mecburen katılan⁹⁶ Hz. Abbâs için Peygamberimiz, “biliyorum ki, Hâşimoğullarından ve diğer kabilelerden bazıları (savaşa) zorla katıldılar. Onlardan biri de amcam Abbâs'tır. Sizden biriniz onunla karşılaşırса öldürmesin. Çünkü o bu savaşa zorla çıkartılmıştır. Kim Ebû'l-Bahterî el-Âs b. Hâşim b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy ile karşılaşırса ona da dokunmasın. Ebû'l-Bahterî; Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları Ebû Tâlib mahallesinde

⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 131.

⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 137.

⁹⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 126.

⁹¹ İbn İshak, *Siyer*, 1/120.

⁹² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe Seçkin Sahabeler* (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011), 121.

⁹³ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 136.

⁹⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/427.

⁹⁵ Köksal, *İslâm Tarihi*, 611.

⁹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/446.

hapsedildikleri zaman, Kureyş'in Müslümanların aleyhine yazdıkları anlaşmanın bozulması için çabalamıştı...." demiştir.⁹⁷ Hz. Abbâs Bedir'de esir düşünce, ellerinin sıkıca bağlanmasından dolayı gece inliyordu. Amcasının inilti sesini duyan Hz. Peygamber uyuyamadı, Resulullah'ın huzursuzluğunu gören sahabiler neden uyumadığını sorunca amcasının iniltilerinin kendisini uyutmadığını belirtmesi üzerine ashabı hemen Hz. Abbâs'ın ellerini çözmüşlerdir. Hz. Peygamber'in bu durumdan çok hoşnut olduğu aktarılmaktadır.⁹⁸ Fidyasını ödemeyi kabul eden Hz. Abbâs ertesi gün Mekke'ye geri dönmüştür. Hz. Abbâs'ın Mekke'nin fethinden önce Müslüman olduğu ama bunu açığa vurmadığı aktarılmıştır. Böylelikle Hz. Peygamber'e Mekke'den bilgi akışı sağladığı rivayet edilmiştir.⁹⁹

Hz. Abbâs Mekke'nin fethinden önce Medine'ye hicret ederken yolda Hz. Peygamber ile karşılaşmıştır. Hz. Muhammed, Hz. Abbâs'ın son muhacir olduğunu beyan edip onunla Mekke'ye yönelmiştir.¹⁰⁰ Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye yerleşmiştir. Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Hz. Ali ile birlikte cenaze işlemlerini tamamlayıp yeğenini kendi elleriyle defnetmiştir.

Hz. Abbâs üçüncü halife Hz. Osman döneminde seksen sekiz yaşındayken vefat etmiştir. Cenaze namazını Hz. Osman kıldırmıştır. Malum olduğu üzere Hz. Abbâs'ın nesli tarafından Abbâsî Devleti kurulmuştur.¹⁰¹

Kaynaklarımızda Hz. Abbâs ile Ebû leheb'in kardeşlik ilişkileri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Abbâs'ın yeğeni Hz. Muhammed'i nübüvvet döneminde koruduğu ve ona yardım ettiği düşünüldüğünde Ebû Leheb ile aralarının iyi olmadığı söylenebilir.

2.3.2. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib

Siyer ilminin ilk dönemlerinde önemli bir yer tutan Ebû Tâlib Mekke'de dünyaya gelmiştir. Abdümenâf olarak da isimlendirilmiştir.¹⁰² Hz. Peygamber'in babası ve Zübeyr b. Abdülmuttalib ile anne bir kardeşirler.¹⁰³ Annesinin adı Fâtıma bt. Amr'dır. İslâm tarihinin dördüncü halifesi olan Hz. Ali'nin ve Hz. Ca'fer'in babasıdır.¹⁰⁴

Abdülmuttalib vefat edince Ebû Tâlib Hz. Peygamber'i himayesine almıştır.¹⁰⁵ Bu himaye peygamberlik süreci de dâhil olmak üzere Ebû Tâlib vefat edene kadar

⁹⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/ 428.

⁹⁸ Zührî, *el-Meğâzî*, 56.

⁹⁹ Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzî*, 1/256; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/ 429.

¹⁰⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/ 447.

¹⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali* (Ankara: Ankara Okulu, 2016).

¹⁰² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/ 522; İbn Sa'd, *Tabakât* 1/135.

¹⁰³ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/111.

¹⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen-i İbn-i Mâce*, 180.

¹⁰⁵ Abdurrahman el-Muhacir, *Rasûlullah (sas)'ın Hayatı ile İslâm'ın Hareket Metodu*, 1/ 256.

sürmüştür.¹⁰⁶ Babasından sonra Hâşimoğullarının başına geçen¹⁰⁷ Ebû Tâlib özellikle boykot yıllarında bu zorlu görevin üstesinden gelmeye çalışmış ve bu yıllarda da vefat etmiştir. Onun ve Hz. Hatice'nin vefatı nedeniyle o yıla “*Hüzün Yılı*” denilmiştir.¹⁰⁸

Mekke'nin önemli şairlerinden sayılan¹⁰⁹ Ebû Tâlib'in bazı kaynaklarda vefatına yakın Müslüman olduğu söylenmişse de genel kanaate¹¹⁰ göre Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in bütün ısrar ve çabalarına rağmen iman etmemiş, müşrik olarak ölmüştür.¹¹¹ Zira Hz. Peygamber'den Ebû Tâlib'in Müslüman olmadığına dair rivayetler aktarılmıştır.¹¹²

2.3.3. Hamza b. Abdülmuttalib

Hz. Hamza, Hz. Peygamber'den bir ya da iki yıl önce dünyaya gelmiştir. Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe'den süt emdiği için Hz. Peygamber ile aynı zamanda sütkardeşler.¹¹³ Annesinin adı Hâle bt. Vüheyb'tir.¹¹⁴ Ebû Tâlib ile birlikte hareket eden Hz. Hamza, Hz. Peygamber'i her daim korumuştur. İleriki başlıklarda da görüleceği üzere Ebû Leheb'e karşı yeğenini Hz. Muhammed'i savunmuştur. Hz. Hamza risâletin altıncı yılında Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra İslâm için gösterdiği cesaret ve fedakârlığından dolayı kendisine “*Allah'ın Aslanı*” lakabı verilmiştir. Hz. Hamza Medine'ye hicretten sonra oluşturulan seriyyelere komutanlık etmiştir.¹¹⁵ Hz. Hamza müşriklerle yapılan ilk savaş olan Bedir'de büyük kahramanlıklar göstermiş,¹¹⁶ Uhud Savaşı'nda Vahşi isimli bir köle tarafından şehit edilmiştir.¹¹⁷

2.3.4. Abdullah b. Abdülmuttalib

Abdullah b. Abdülmuttalib, Hz. Peygamber'in babasıdır.¹¹⁸ Abdullah ile ilgili maalesef geniş bir bilgiye sahip değiliz. Bunun temel nedeni kendisinin genç yaşta vefat etmiş olmasıdır. Bize ulaşan bilgiler ışığında künyesi hakkında Ebû Kusem, Ebû Muhammed veya Ebû Ahmet gibi farklı isimlendirmelere gidildiğini görmekteyiz.¹¹⁹

¹⁰⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/100.

¹⁰⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî* (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 20), 3/ 15.

¹⁰⁸ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 1/191.

¹⁰⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 57.

¹¹⁰ Şaban Öz, *Siyer Soruları* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 43.

¹¹¹ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre (Siyerin Özü)*, 40; Nesâî, “Cenâiz”, 102; Buhârî, “Cenâiz”, 81.

¹¹² İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/11.

¹¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/154.

¹¹⁴ İbnu Hacer el-Askalânî, *el-İsabe*, 309; Köksal, *İslâm Tarihi*, 399.

¹¹⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 438.

¹¹⁶ Vâkıdî, *Meğazi*, 1/ 66.

¹¹⁷ Vâkıdî, *Meğazi*, 1/ 335.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/96.

¹¹⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/128.

Babası Abdulmuttalib, annesi ise Fâtıma b. Amr'dır.¹²⁰ Abdullah b. Abdulmuttalib genç yaşta Vehb'in kızı Âmine ile evlenmiş;¹²¹ Hz. Muhammed bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Bu bölümde *Nur-i Muhammedi* rivayetleri kaynaklardaki yerini almıştır. Zira bu nurun ilk önce Abdullah b. Abdulmuttalib'te bulunduğu; Âmine'nin hamile kalmasıyla bu nurun ona geçtiği belirtilmektedir.¹²²

Abdullah b. Abdulmuttalib'in evlendikten sonra gittiği Şam yolculuğunda rahatsızlandığı ve bu rahatsızlığından dolayı Medine'de yirmi beş yaşındayken vefat ettiği bildirilmektedir. Abdullah b. Abdulmuttalib Adî b. Neccârdan Nâbiğa'nın evinde defnedilmiştir. Vefatı esnasında her ne kadar bazı farklı görüşler olsa da Hz. Muhammed'in henüz dünyaya gelmediği aktarılmaktadır.¹²³

2.3.5. Hâris b. Abdülmuttalib

Hâris b. Abdülmuttalib'in annesinin ismiyle ilgili Semra bt. Cündeb, Safiyye bt. Hümeit veya Safiyye bt. Cündeb olduğuna dair ihtilafli bilgiler vardır. Hâris'in doğum yılı ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Abdülmuttalib'in zemzem kuyularını tek oğlu olan Hâris ile kazdığı rivayetine dayanarak onun ilk oğlu olduğu söylenebilir.¹²⁴ Bilindiği üzere çıkan anlaşmazlıktan sonra Abdülmuttalib'in çok sayıda çocuğunun olması için dua ettiği ve bu duasının gerçekleştiği bildirilmiştir.

Hâris ile ilgili sınırlı rivayetlerden hareketle onun Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın vefat haberini Mekke'ye getirdiği nakledilmektedir. Hâris b. Abdülmuttalib'in vefat tarihi net olarak bilinmemekle birlikte onun erken dönemlerde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.6. Gaydak b. Abdülmuttalib

Gaydak b. Abdülmuttalib'in annesi Huzaâ kabilesinden Mümenni'a bt. Amr'dır.¹²⁵ Ne zaman doğduğu ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Gaydak'ın cömertliğinden dolayı lakap olarak kullanıldığı ve Gaydak olarak bilinen kişinin aslında Hacl b. Abdülmuttalib olduğu nakledilmiştir.¹²⁶ Hz. Peygamber'in doğumundan sonra vefat ettiği bilinmektedir.

¹²⁰ Belâzürî, *Ensâbü 'l-Eşraf*, 1/686.

¹²¹ İbn İshak, *Siyer*, 1/92.

¹²² İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı* (es-Sîretü'n-Nebeviyye), 1/115.

¹²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/142.

¹²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/125.

¹²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/136.

¹²⁶ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı* (es-Sîretü'n-Nebeviyye), 1/67.

2.3.7. Mukavvim b. Abdülmuttalib

Mukavvim b. Abdülmuttalib'in annesi Hale bt. Vüheyb'tir.¹²⁷ Dolayısıyla Hz. Hamza ve Safiyye ile anne bir kardeştir. Mukavvim kardeşleri Gaydak ve Hâris'e göre biraz daha uzun yaşamışsa da onunla alakalı da fazla bir malumata sahip değiliz. Mukavvim'in risâletten altı yıl önce vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹²⁸

2.3.8. Dırâr b. Abdülmuttalib

Dırâr b. Abdülmuttalib, Hz. Abbâs ile anne bir kardeştir. Abbâs'tan önce dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Nüteyle bt. Cenâb b. Küleyb'dir.¹²⁹ Evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamıştır. Bu bilgiler ışığında çok erken yaşlarda öldüğünü düşünmekteyiz. Çok cömert ve yakışıklı olduğu belirtilen Dırâr b. Abdülmuttalib Hz. Muhammed'in risâletinden önce vefat etmiştir.¹³⁰

2.3.9. Zübeyr b. Abdülmuttalib

Ebû Leheb'in önceki kardeşleri gibi Zübeyr b. Abdülmuttalib'in de doğum tarihi belli değildir. Resulullah'ın babası Abdullah ve Ebû Tâlib ile anne bir kardeşirler. Annesinin adı Fâtıma b. Amr'dır. Zübeyr'in ismi risâlet öncesi dönemde bazı rivayetlerde ön plana çıkmaktadır. Şair olarak da bilinen Zübeyr, Hâşimoğullarının lideri konumuna gelmiştir. Zira babası öleceği zaman kendisine vasiyette bulunmuştur.¹³¹ Dolayısıyla Abdülmuttalib oğlu Zübeyr'i vâsisi olarak tayin etmiştir. Yine Ficar Savaşlarında Hâşimoğullarının başında yer almıştır. Zübeyr'in ismi mazlumlara korumak için kurulan Hılfü'l Füdûl'da da görülmektedir. Bu rivayetlerde Hâşimoğullarını temsilen katılan lider konumundadır. Hatta bu birliğin kurulmasında çağrıda bulunan kişi olarak aktarılmıştır.¹³² Zübeyr b. Abdülmuttalib, ticaret ile uğraşmıştır. Ticaret yolculuğunun birinde yeğeni Hz. Muhammed'i de yanına aldığı nakledilmektedir. Zübeyr b. Abdülmuttalib nübüvvetten önce Mekke'de vefat etmiştir.

2.3.10. Safiyye bt. Abdülmuttalib

Safiyye bt. Abdülmuttalib, Hz. Hamza ve Mukavvim ile aynı anneden dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Hâle bt. Vüheyb'tir. Kaynaklarımızda şair olarak

¹²⁷ Ömer Faruk Kiraz, *Hız. Peygamber'in Amcaları* (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007). 52.

¹²⁸ İbn Hişâm, *Hız. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/67.

¹²⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/129.

¹³⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/136.

¹³¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/135.

¹³² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*: 1/678.

geçmektedir.¹³³ Kendisi risâletin Mekke döneminde Müslüman olmuştur.¹³⁴ Ebû Leheb'e ve diğer müşriklere karşı yeğeni Hz. Muhammed'i her daim korumuştur. Cahiliye döneminde Hâris b. Harb ile evlenmiştir. Medine'ye hicret ettikten sonra ise Avvâm b. Huveylid ile evlenmiştir. Hz. Peygamber'in en yakını konumunda olan Safiyye, Hz. Muhammed'in vefat eden kızlarını kendi elleriyle yıkamıştır.¹³⁵ Hendek Savaşı'nda içerisinde bulundukları utumun etrafında dolaşan bir Yahudiyi öldürdüğü aktarılmıştır. Uhud Savaşı'nda şehit olan kardeşi Hz. Hamza için çok üzölmüş, onun üzerini örtmeleri için kendi elbiselerini vermiştir.¹³⁶ Safiyye bt. Abdölmuttalib'in Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vefat etmiştir. Kendisinin Baki Mezarlığında defnedildiği rivayet edilmiştir.¹³⁷

2.3.11. Ervâ bt. Abdölmuttalib

Ervâ bt. Abdölmuttalib'in annesi Fâtıma bt. Amr'dır. Hz. Peygamber'in öz halasıdır. Cahiliye döneminde Umeyr b. Vehb ile evlenmiş, bu evlilikten Tuleyb isminde bir oğlu olmuştur. Tuleyb ileriki konularda işleyeceğimiz üzere Hz. Muhammed'e hakaret eden Ebû Cehil'i başından yaralamıştır. Bu olay sebebiyle kendisini kınayan Ebû Leheb'e karşı oğlunu savunmuştur. Risâletin Mekke döneminde Müslüman olan Ervâ, Medine'ye hicret etmiş ve vefat edene kadar da burada kaldığı aktarılmıştır.¹³⁸

2.3.12. Âtike bt. Abdölmuttalib

Annesi Fâtıma bt. Amr olan Âtike cahiliye döneminde Ebû Ümeyye b. el-Muğîre ile evlenmiştir. Diğer kız kardeşleri gibi Mekke'de Müslüman olmuştur. Medine'ye hicret edenler arasında yer almıştır.¹³⁹ Âtike bt. Abdölmuttalib özellikle Bedir Savaşı'ndan önce gördüğü bir rüya nedeniyle ön plana çıkmıştır. Bu rüyada Mekke'li müşriklerin yenileceğini haber vermiştir.¹⁴⁰ İleriki başlıklarda bu olay etrafıca ele alınacaktır. Âtike Medine'de vefat etmiştir.

¹³³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/676.

¹³⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/742.

¹³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/46.

¹³⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/747.

¹³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/50-51.

¹³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/52.

¹³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/54.

¹⁴⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/445.

2.3.13. Beydâ bt. Abdülmuttalib

Ümmü Hakîm olarak da bilinen Beydâ Mekke'de dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili bir rivayet bulunmamaktadır. Annesinin adı Fâtıma bt. Amr'dır. Kendisi hakkında ayrıntılı malumat bulunmayan Beydâ, cahiliye döneminde yaşamış, yeğeninin peygamberlik sürecine yetişememiştir.¹⁴¹

2.3.14. Ümeyme bt. Abdülmuttalib

Ümeyme, Fâtıma bt. Amr'ın kızıdır. Cahiliye Döneminde Cahş b. Riyâb ile evlenmiştir. Bu evlilikte Hz. Muhammed'in sonradan evleneceği eşi Zeynep dünyaya gelmiştir. Ümeyme, Müslüman olmuş ve Medine'ye hicret etmiştir. Hz. Peygamber Hayber hurmalarını dağıtırken kendisine de pay vermiştir.¹⁴²

2.3.15. Berre bt. Abdülmuttalib

Berre bt. Abdülmuttalib'in annesinin adı Fâtıma bt. Amr'dır. Berre, Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'den (sas) önceki kocası Ebû Seleme b. Abdüled b. Hilâl el-Mahzûmî'nin annesidir. Kendisi hakkında fazla bilgi bulunmasa da çocuklarının Bedir Savaşı'na katılan sahabiden sayıldıkları rivayet edilmiştir.¹⁴³

Yukarıda ele aldığımız Ebû Leheb'in kardeşlerinden yola çıkarak genel olarak aile bağlarının kuvvetli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla asabiyet kültürleri gereği ister Hz. Peygamber'e inanmış olsunlar isterse de inanmamış olsunlar her daim Hz. Muhammed'i korudukları anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Ebû Leheb'in genel tavrının konumunun gerektirdiğinden farklı olduğunu söyleyebiliriz.

2.4. Ebû Leheb'in Eşi: Ümmü Cemîl

Ümmü Cemîl, Harb b. Ümeyye'nin kızıdır.¹⁴⁴ Asıl ismi Ervâ olan¹⁴⁵ Ebû Süfyân'ın kardeşi Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber'in risâlet döneminde kendisine sürekli karşı çıkmış, fırsat buldukça eşi Ebû Leheb ile birlikte ona türlü eziyetlerde bulunmuştur. Neredeyse her gece dikenleri ve buna benzer çalıları toplayıp Hz. Peygamber'in geçeceği yollara döktüğü rivayet edilmiştir.¹⁴⁶ Bu yüzden kendisine

¹⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/54.

¹⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/54.

¹⁴³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/772.

¹⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/ 1456.

¹⁴⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/ 264.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/231-232. Köksal, *İslâm Tarihi*, 326; Ali Bakkal, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 27; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/194.

Tebbet suresinde de geçtiği üzere “*Hammâletü'l-Hatab*” denilmiştir.¹⁴⁷ Tefsir kaynaklarında ise insanlar arasında çok fazla söz taşımasından dolayı bu şekilde isimlendirildiği kaydedilmiştir.¹⁴⁸ Zira taşıdığı laflar tıpkı odunun ateşi yaydığı gibi fitnenin yayılmasına sebebiyet vermiştir. Bu görüşü savunan âlimler dayanak olarak şairin şu sözlerini göstermiştir:

“Öyle billur-meşrep bir kadın ki, ne bir kınanacak huy üzerinde yakalanabilmiş ne de kabile arasında yaş odun (misali tutuşup duran; bitmeyen bir laf) dolaştırmıştır!”¹⁴⁹

Yine aynı surenin inzal sebebi olarak Ümmü Cemîl'in bir sözü gösterilmektedir. Bu rivayete göre Ümmü Cemîl, “Gerdanlığımı Muhammed'e düşmanlık için harcayacağım.” demiştir, bunun üzerine Allah, onun boynunda ateşten bir ip olacağını haber veren Tebbet suresini indirmiştir.¹⁵⁰

Ümmü Cemîl'in ismi özellikle Tebbet suresinin inzalından sonra birçok kaynakta geçmektedir. Zira inen ayetlerin konusu kendisi ve eşi Ebû Leheb'tir. Bu ayetler bazı olağanüstü içerikli haberlere de konu edilmiştir. Nitekim onlardan birine göre Ümmü Cemîl bunun hesabını sormak için eline bir taş alıp Hz. Peygamber'i aramaya çıkar. Kâbe'nin yanında Hz. Ebû Bekir ile birlikte oturan Hz. Peygamber'e Ümmü Cemîl'in kendilerine doğru geldiği söylenince Hz. Peygamber onun kendisini göremeyeceğini belirtir. Nitekim öyle olmuş Ümmü Cemîl Hz. Muhammed'i görememiştir.¹⁵¹ Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'e arkadaşının nerede olduğunu sordu. O da, “Ne yapacaksın onu?” dedi. Ümmü Cemîl Hz. Peygamber'in kendisini ve eşini hicvettiğini belirttikten sonra “O şairse ben ve eşim de şairiz. İşte ben de onu hicvediyorum.” diyerek aşağıdaki mısraları okumuştur:

“Biz o yerilmişe isyan ediyoruz,
Onun risâlet görevinden yüz çeviriyoruz.
Onun dininden ise hiç hoşlanmıyoruz.”¹⁵²

Ümmü Cemîl elindeki taşı göstererek “Eğer onu bulsaydım bununla ona vuracaktım.” dedi. Hz. Ebû Bekir, “Hayır! Vallahi o ne şiir söyler ne de şairdir. O seni de hicvetmemiştir.” dedi. Bunun üzerine Ümmü Cemîl, “Muhakkak ki sen benim yanımda doğru sözlü olanlardansın. Ben ise Kureyş ulularının kızıyım.” diyerek oradan ayrılmıştır.¹⁵³

Ümmü Cemîl risâletten önce oğullarını Hz. Peygamber'in kızlarıyla evlendirmişti. Hz. Muhammed, peygamberliğini ilan edince de iki oğlunu onlardan ayırmıştır. Bu konuyu ayrı başlık olarak ele alacağımızdan şimdilik ayrıntılı olarak değinmeyeceğiz.

¹⁴⁷ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 223.

¹⁴⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/ 264.

¹⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/1456.

¹⁵⁰ Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*, 4095.

¹⁵¹ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/232.

¹⁵² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/122.

¹⁵³ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 147.

Ümmü Cemîl'in bir gün Hz. Peygamber ile karşılaştığında “Rabbin seni terk etti ve sana darıldı” dediği, bunun üzerine Duha suresinin indirildiği de rivayet edilmiştir.¹⁵⁴

Yukarıdaki rivayetlerde görüldüğü üzere Ümmü Cemîl sözünü esirgemeyen bir yapıya sahiptir. Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e karşı çıkma mücadelesinde gerek sözlü olarak gerekse de eylem olarak en büyük destekçisinin eşi Ümmü Cemîl olduğu görülmektedir. İbrahim Sarıçam Ebû Leheb'in yeğenine bu kadar sert bir tutumla karşı çıkmasında Ümmü Cemîl'in de etkili olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁵

Ümmü Cemîl'in ne zaman ve nerede vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir. Boykot yıllarında ve Bedir Savaşı sonrasında isminin geçmemesi bu tarihlerden önce vefat etmiş olabileceğini göstermektedir. Ümmü Cemîl bilindiği üzere müşrik olarak ölmüştür.¹⁵⁶

2.5. Ebû Leheb'in Çocukları

Ebû Leheb'in çocukları arasında Hz. Peygamber'in davetine icabet edenler olduğu gibi babasının yolundan gidip ona eziyet edenler de olmuştur. Özellikle kız çocuklarından Dürre'nin ilk Müslümanlardan olduğu aktarılmaktadır.¹⁵⁷ Özellikle erkek çocuklarının kendi kabilesinden daha ziyade anne ve babalarının yolundan gittikleri görülmektedir.¹⁵⁸ Bu durum Mekke'nin fethiyle birlikte değişmiş, bazı çocukları fetihle birlikte Müslüman olmuştur. Ebû Leheb'i ve Ebû Leheb'in çocukları üzerindeki etkiyi anlamak için çocuklarının hayatını kısaca ele alacağız.

2.5.1. Utbe b. Ebû Leheb

Annesi Ümmü Cemîl olan Utbe'nin 17 çocuğunun olduğu rivayet edilmektedir.¹⁵⁹ Ebû Leheb'in soyu Utbe ve Mu'attib'den devam etmiş ve bu silsileye *Lehebîler* denilmiştir.¹⁶⁰ Mekke'nin fethine kadar anne ve babasının yolundan giderek Hz. Peygamber'e karşı mücadele etmiştir. Utbe'nin Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye ile evlendiği aktarılmaktadır.¹⁶¹ Nübüvvet sürecinin başlamasıyla babası Ebû Leheb ile annesi Ümmü Cemîl, Utbe'nin Rukiyye'yi boşamasını istemiş, bunun olması halinde Kureys'ten istediği kızı alacaklarını belirtmişlerdir. Utbe bunun üzerine boşanmayı

¹⁵⁴ Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl: Lübbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl: Âyet-i Kerimelerin İnış Sebepleri*, ed. Hüseyin Okur, çev. Abdulcelil Alpkıray (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 570-571.

¹⁵⁵ Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 118.

¹⁵⁶ Şaban Öz, *Kur'an'ın Peygamberi* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 96.

¹⁵⁷ İbn Habîb, Muhabber, 406; Ayrıntılı bilgi için bkz: Sehal Deniz Varlık, “Ebû Leheb'in Evladı Olmanın Zorluklarını Aşan Sahabî: Dürre Bintü Ebî Leheb”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2 (2020), 835-850.

¹⁵⁸ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre (Siyerin Özü)*, 46.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/69-72.

¹⁶⁰ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Beyrut, 1988), 5/ 149.

¹⁶¹ İbn Habîb, *El-Muhabber* (Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2018), 55; İbrahim Sarıçam, *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 292.

kabul etmiş ancak Ebân b. Said'in veya Said b. Âs'ın kızıyla evlenmeyi şart koşmuştur. Bir başka rivayette ise boşanma olayı şu şekilde gerçekleşmiştir: “Tebbet suresi nâzil olunca Ebû Leheb oğlu Utbe'ye, ‘Şayet onun kızını boşamazsan seninle bir daha görüşmek haram olsun!’ diyerek Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye'yi boşamasını istedi. Utbe de onu boşadı.¹⁶² Sonuç olarak Hz. Peygamber'in kızından boşanıp Said b. As'ın kızıyla evlenmiştir.¹⁶³ Boşandıktan sonra Ümeyyeoğullarından birisiyle evlenmeyi şart koşması ve akabinde Said b. Âs'ın kızıyla evlenmesi, Emevîlerin Ebû Leheb ailesi üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Utbe, Mekke'nin fethiyle birlikte Müslüman olmuştur.¹⁶⁴ Müslüman olma sürecini İbn Sa'd şöyle aktarmaktadır: Hz. Peygamber, Mekke'yi fethettikten sonra amcası Hz. Abbâs'a kardeşinin oğulları Utbe ve Mu'attib'i sorar. Hz. Abbâs onların fethitten sonra kaçan müşriklerle birlikte Mekke'den ayrıldıklarını haber verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ikisini kendisine geri getirmesini emreder. Hz. Abbâs, Urene¹⁶⁵ denilen yerde onlara kavuşarak Hz. Muhammed'in kendilerini çağırdığını söyler. Hz. Abbâs ikisinin geri gelmek için hemen bineklerine bindiklerini söylemektedir. Hz. Peygamber onları karşılar ve İslâm'a davet eder. İkisi de bu davete icabet ederler. Hz. Peygamber ikisinin ellerinden tutup Kâbe'de dua eder. Duayı bitirdikten sonra yüzünün gülümsediğini gören Hz. Abbâs, “Allah seni her daim sevindirsin Ey Allah'ın Elçisi. Sevindiğini görüyorum.” dedi. Hz. Muhammed, “Evet! Ben Rabbinimden, amcamın bu iki oğlunu bana bahşetmesini istedim. O da o ikisini bana bahşetti!” demiştir. Utbe fethitten hemen sonra meydana gelen Huneyn Savaşı'nda Hz. Peygamber'in yanında savaşmıştır. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber ile birlikte Medine'ye dönmemiş Mekke'de ikâmet etmeye devam etmiştir.

Bazı kaynaklarda Utbe'nin Hz. Peygamber'e eziyet etmek için bir takım davranışlar sergilediği bunun üzerine Hz. Muhammed'in ona beddua ettiği aktarılmaktadır. Bu beddua sonucunda Utbe'nin bir aslan tarafından parçalandığı bildirilmektedir.¹⁶⁶ Utbe'nin Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olması ve Mekke'de ikamet etmesi göz önüne alındığında bu kişinin Uteybe b. Ebû Leheb olması daha muhtemeldir.¹⁶⁷ Zira Uteybe'nin ismi fetih ve fetih sonrası dönemlerde kaynaklarda geçmemektedir.

¹⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/44.

¹⁶³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/474.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/69-72; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 172.

¹⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Âtik b. Ğaysbel- Belâdi, *Siyer Coğrafyası*, çev. Harun Özel - Youssoufa Soumana (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020), 171.

¹⁶⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, 2278.

¹⁶⁷ Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 154.

2.5.2. Uteybe b. Ebû Leheb

Annesinin adı Ümmü Cemîl olan Uteybe Mekke'de doğmuştur. Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir. Hz. Muhammed peygamberliğini açıklayınca de anne ve babasının telkinlerinden dolayı Ümmü Gülsüm'ü boşamıştır.¹⁶⁸ Bazı kaynaklarda Rukiyye ile evlendiği geçmektedir.¹⁶⁹ Ama genel kanaate göre Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir.¹⁷⁰

Müşrik olarak vefat ettiği rivayet edilmektedir. Uteybe'nin ölümünün Hz. Peygamber'in bedduasıyla gerçekleştiği rivayeti ise şu şekildedir: “Uteybe, Ümmü Gülsüm ile ayrıldıktan sonra Resulullah'ın yanına geldi ve “Ben senin kızından ayrıldım, senin getirmiş olduğun dini ise kabul etmiyorum. Artık ne sen bana gel ne de ben sana gelirim. Aramızdaki sevgi bağları da tükendi.” deyip Hz. Peygamber'e saldırmış ve gömleğini yırtmıştır.¹⁷¹ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber Necm suresini okurken Uteybe'nin (Bu rivayette Uteybe yerine Utbe ismi geçmektedir.)¹⁷² geldiği, “Necmin Rabbine inanmıyorum” diyerek onu yalanlayıp Hz. Muhammed'e saldırdığı ve onun gömleğini yırttığı geçmektedir.¹⁷³ Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Dilerim ki Allah köpeklerinden bir köpeği sana musallat eder.” dedi.¹⁷⁴ Bunu duyan Ebû Leheb “Muhammed'in Uteybe hakkındaki bedduasından korkuyorum.” diyerek ticaret için yola çıkacak olan kervanda bulunanları oğluna göz kulak olmaları için tembihledi. Kervan yola çıktıktan sonra Zerka denilen bir mevkide konakladı. Çok geçmeden yanlarına bir aslanın yaklaştığını gördüler. Uteybe, “Eyvah! Allah'a yemin ederim ki bu aslan beni yiyecek. Kendisi Mekke'de ben Şam'da olsam da benim kâtilim İbn Ebî Kebşe olacak.” dedi. Aslan bir süre sonra gözlerden kayboldu. Arkadaşları Uteybe'ye bir şey olmaması için onu ortalarına aldılar. Gece çöküp herkes uyuduktan sonra aslan geri gelip ortalarında uyuyan Uteybe'ye saldırdı. Uteybe can çekişirken, “Ben size Muhammed insanların en doğru sözlü olanıdır demiştim.” dedikten sonra öldü. Ebû Leheb'e oğlunun başına gelenler anlatılınca sitemli bir şekilde, “Size oğlum için Muhammed'in bedduasından korkuyorum demedim mi?” demiştir.”

Mukâtil b. Süleyman Abese suresi 17. âyeti- “*Kahrolası {yani, lanet olasıca} o insan ne kadar da nankördür! {Yani, onu nankörlüğe iten nedir?}*”- tefsir ederken bu âyetin Utbe için indiğini belirtmiştir. Zira onun, babası Ebû Leheb ile tartışıklarında Hz. Peygamber'e gelerek iman ettiğini, barışıklar zaman ise tekrar inkâr ettiğini bildirmektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in ona bedduada bulunduğunu söyleyen

¹⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Siretü'n - Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa* (Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017), 60.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/ 262.

¹⁷⁰ İbn Mâce, *Sünen-i İbn-i Mâce*, 82.

¹⁷¹ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/697.

¹⁷² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/ 167.

¹⁷³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Maarif*, tah. Servet Ukkâşe (Mısır: 1969), 125-126

¹⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/434.

Mukâtl b. Süleyman, Utbe'nin bu beddua sonucunda bir aslan tarafından öldürüldüğünü nakleder.¹⁷⁵ Utbe b. Ebû Leheb bölümünde de anlattığımız üzere burada geçen Utbe'nin Uteybe olduğu kuvvetle muhtemeldir.¹⁷⁶

2.5.3. Mu'attı b. Ebû Leheb

Mu'attı b. Ebû Leheb, Ümmü Cemîl'in oğludur. Mekke'de doğmuştur. Mu'attı b. Ebû Leheb'in toplamda on bir çocuğunun olduğu nakledilmektedir.¹⁷⁷ Kardeşlerine nazaran kaynaklarda ismi daha az geçmektedir. Bunun temel nedeni diğer kardeşlerinin Hz. Muhammed'in kızlarıyla evlenip boşanmış olmasıdır. Bazı kaynaklarda Mu'attı'nın Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Gülsüm ile evlendiği aktarılmaktadır.¹⁷⁸ Genel kanaate göre ise Ümmü Gülsüm ile evlenen Uteybe b. Ebû Leheb'tir.¹⁷⁹

Risâlet döneminde Hz. Peygamber'e karşı çıkmıştır.¹⁸⁰ Mu'attı'nın Utbe b. Ebû Leheb bölümünde de ele aldığımız üzere Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olduğu rivayet edilmiştir. Akabinde meydana gelen Huneyn Gazvesi'nde Hz. Muhammed ile birlikte savaşmıştır. Mu'attı'nın çarpışmalarda bir gözünü kaybettiği rivayet edilmektedir.¹⁸¹ Kardeşi Utbe ile Mekke'de kalmış, Medine'ye hicret etmemiştir.

2.5.4. Dürre bt. Ebû Leheb

Annesinin adı Ümmü Cemîl'dir. Risâletin Mekke döneminde Müslüman olmuştur. Bu yönüyle ailesini karşısına aldığı söylenebilir. Dürre Mekke'de Hâris b. Âmir ile evlenmişti.¹⁸² Bu evliliğinden üç çocuğu olmuştur. Kocasını Bedir Savaşı'nda müşrik saflarında Hz. Peygamber'e karşı savaşmış ve bu savaşta öldürülmüştür.¹⁸³ Dürre, kocasının ölümü üzerine Medine'ye hicret etmiştir. Burada Dihye b. Halife b. Ferve el-Kelbî ile evlendiği nakledilmektedir. Bu evlilikten sonra Zeyd b. Hârise ile evlenmiştir.¹⁸⁴

Dürre ile alakalı en önemli olay Tebbet suresi nedeniyle kendisinin bazı sahabiler tarafından ayıplanmasıdır. Dürre konuyu Hz. Peygamber'e bildirince onun, "Ey insanlar! Sizin nesebiniz var da benim yok mu? Dürre benim amcamın kızıdır.

¹⁷⁵ Mukâtl b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 4/ 358.

¹⁷⁶ Köksal, *İslâm Tarihi*, 329-330.

¹⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/ 71-72.

¹⁷⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 474.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/ 45.

¹⁸⁰ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre (Siyerin Özü)*, 46.

¹⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/ 16.

¹⁸² İbn Habîb, *El-Muhabber; Arap Kültürü*, 62.

¹⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/ 59.

¹⁸⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 550.

Onun hakkında hiç kimse hayırdan başka bir şey söylemesin!” dediği aktarılmıştır.¹⁸⁵ 641 yılında Medine’de vefat etmiş olan Dürre bt. Ebû Leheb Hz. Peygamber’den bazı hadis rivayetlerinde de bulunmuştur.

2.5.5. Hâlide bt. Ebû Leheb

Ümmü Cemîl’in kızı olan Hâlide bt. Ebû Leheb, Osman b. Ebü’l-Âs b. Bişr ile evlenmiş ve ondan çocukları olmuştur.¹⁸⁶ Kaynaklarımızda ne zaman doğduğu ve ne zaman vefat ettiği ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.5.6. Azze bt. Ebû Leheb

Azze’nin annesinin adı Ümmü Cemîl’dir. Evfâ b. Hakîm b. Ümeyye ile evlendiği ve bu evlilikten Ubeyde, Sa’îd ve İbrahim adında çocuklarının dünyaya geldiği bildirilmiştir.¹⁸⁷

2.6. Cariyesi Süveybe

Ebû Leheb’in cariyesi olan Süveybe¹⁸⁸ Eslem kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber (sas)’i emzirdiği rivayet edilmiştir.¹⁸⁹ Aynı şekilde Hz. Hamza’nın da sütannesi olan¹⁹⁰ Süveybe sayesinde Ebû Leheb’in azabının hafifletileceğine dair rivayetler hadis ve tarih kitaplarındaki yerini almıştır.¹⁹¹ Bu konuyu ayrıca ele alacağımız için burada aktarmayacağız. Hz. Muhammed her ne kadar Süveybe’yi amcasından satın almak istemişse de Ebû Leheb bu teklife sıcak bakmamıştır.¹⁹² Hz. Muhammed Mekke’de iken Süveybe’ye her daim saygı göstermiş, ihtiyaçlarını karşılaması için ona harçlık vermiştir. Hz. Hatice’nin de Süveybe’ye ikramda bulunduğu aktarılmaktadır. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettikten sonra Ebû Leheb Süveybe’yi azat etmiştir.¹⁹³ Hz. Muhammed’in bu süre zarfında da kendisine hediyeler gönderdiği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber Hayber fethinden sonra sütannesi Süveybe’nin vefat haberini alır. Oğlu Masruh’u soran Hz. Muhammed’e onun da vefat ettiği bildirilmiş ve Süveybe ailesinden kimsenin kalmadığı kendisine söylenmiştir. Bu

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/68, 431-432

¹⁸⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, 10/59.

¹⁸⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, 10/59.

¹⁸⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, 10/ 59; Feyza Betül Köse, *Cariye* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 95.

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 2/ 575; İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/ 154-155.

¹⁹⁰ İbn Mâce, *Sünen-i İbn-i Mâce*, 1242.

¹⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 2/ 429-430.

¹⁹² Beyhaki, *Delailü’n-Nübüvve*, 1/119; Köksal, *İslâm Tarihi*, 35.

¹⁹³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar Yayınları, 1986), 1/ 287.

rivayetlerden hareketle Süveybe'nin hicretin yedinci yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Zehebî, *Târihu 'l-İslâm*, 117.

3. EBÛ LEHEB' İN HAYATI VE RİSÂLET DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

3.1. İslâm Öncesi Hayatı

Ebû Leheb'in İslâm'dan önce Hz. Muhammed ile ilişkilerinin iyi olduğu görülmektedir. Ebû Leheb'in oğullarını Hz. Peygamber'in kızlarıyla evlendirmiş olması bu kanaatimizi güçlendirmektedir. Bu bölümde Ebû Leheb'in çocukluk ve gençlik yılları ile ilgili rivayetleri ilgili başlıklar altında aktardık.

3.1.1. Kâbe'nin Hazinesini Çalması

Nübüvvet döneminde Hz. Peygamber'e karşı gelmesiyle tanınan Ebû Leheb ile ilgili en çarpıcı rivayetlerden birisi Kâbe'den çalınan altın ceylan hâdisesidir.¹⁹⁵ Olay şu şekilde nakledilmiştir: Ebû Leheb ve arkadaşları eğlenmek ve içki içmek amacıyla Benî Sehm'den Mikyas b. Adî'nin hanesinde toplanırlar. İçki almak ve Mikyas'ın cariyeleri olan Esmâ ve Aseme¹⁹⁶ ile eğlenmek için paraları kalmayınca Ebû Leheb, babası Abdülmuttalib tarafından zemzem kuyularında bulunan ve Kâbe'de muhafaza edilen, altın ve gümüşten yapılmış küpeli ve süslü ceylan heykelini çalmayı düşünür. Arkadaşlarını da buna ikna eder. Ebû Leheb heykel üzerinde hak iddia ettiği için dörtte birisini kendisine ayırır. Geriye kalan kısmını ise arkadaşları arasında paylaştırır. Heykelin bir kısmıyla içki satın alırlar. Ebû Leheb ve Hâris b. Âmir b. Nevfel ceylanda bulunan altın takıları ve küpeleri cariyelere takarlar. Ebû Leheb'in eğlence ve hırsızlık arkadaşı olan Ebû İhâb b. Azîz hırsızlık olayını şu sözleri ile şiirleştirmiştir:

*“Menâf’a ulaştır yanına varırsan
Hangi kadındır Nevfel'i doğuran?
İçki içtiğinde pazarlama konusu yapar onu
Kınayıcı çabasını gösterse bile
Nefsi onu çağırır, ceylanın küpesini almaya
Üzerinde süsü bulunmayan kadının açlığını gidermek için.”*

Şair Hassân b. Sâbit ise Ebû İhâb b. Azîz için şunları söylemiştir:

*“Ey Ebû İhâb! Açıkla bana konuşmanızı
Üzerinde altın küpeler olan ceylan nerede?”¹⁹⁷*

Olay Kureyş tarafından öğrenilince bunu yapanlardan hesap sormak istediler. Çünkü ceylanı “*Rabbimizin Ceylanı*” olarak vasıflandırıyorlardı. Bu olaya karışanlar tespit edildikten sonra Abdüddâroğullarına mensup Mulayh b.Şurayh ve Mikyas'ın elleri kesildi.¹⁹⁸

¹⁹⁵ İbn İshak, Siyer, 1/56; İbnü'l Esîr, el- Kâmil, 2/ 45.

¹⁹⁶ Belâzürî, Ensâbü 'l-Eşrâf, 2/764.

¹⁹⁷ Belâzürî, Ensâbü 'l-Eşrâf, 2/765.

¹⁹⁸ Ali Osman Ateş, İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 446.

Bazıları ise diyet ödemiştir. Yine bu olay nedeniyle ceylanın bir kısmı evinin bahçesinde bulunan, görme engelli bir ihtiyarın öldürüldüğü aktarılmaktadır.¹⁹⁹ Ebû Leheb ise nüfuzunu²⁰⁰ kullanarak bu olaydan sıyrılmaya çalışmış ve bu konuda başarılı da olmuştur. Zira ceza almamak için Huzâa'lı dayılarına sığınmıştır. Eğer Mekke'de kalsaydı Kureyş töresince cezalandırılabilirdi. Bu konuda “O, bıçağın ağzının parmakları üzerinde süzülüşünü gördüğü zaman, onlar Abdümenâf'ın soylu üyesini (Ebû Leheb) korudular” dizeleri söylenmiştir.²⁰¹ Sonuç olarak her ne kadar ceza almasa da ismi hırsızlıkla anılmış ve Kâbe'nin kutsallığını bozan kişi olarak bilinmiştir. Bu sebeple kendisine “*Sârıku gazeli'l-Ka'be (Ka'be ceylanının hırsızı)*” denilmiştir.²⁰²

Hiç şüphesiz bu olay Mekke halkını çok etkilemiştir. Hilfu'l-Fudûl'un kurulması ve Kâbe duvarlarının yükseltilmesi²⁰³ gibi durumlar bu olaya bağlanmıştır. Uri Rubin Tebbet suresinin ilk kısmı olan “*Ebû Leheb'in elleri kurusun ki kurudu da*”²⁰⁴ ayetini bu olaya bağlamıştır. Zira Ebû Leheb ceylan heykelini çalmış ama cezası olan el kesmeden kurtulmuştur. “*Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı*” ayetini ise cezadan kurtulma nedeni olan malının ve kabilesinin ahirette kendisine fayda veremeyeceğine bağlamıştır.²⁰⁵

Rivayetler dikkate alındığında Ebû Leheb'in nübüvvetten önceki dönemlerde içkiye ve eğlenceye düşkün olduğu, bunun için en kutsal olan Kâbe'ye saygısızlık pahasına bile olsa hırsızlık yaptığı anlaşılmaktadır. Ebû Leheb'in böyle bir karaktere sahip olması sonraki dönemlerde Hz. Peygamber'e karşı çıkışını bir yönüyle izah etmektedir.²⁰⁶

3.1.2. Ebû Leheb'in Övülmesi

Şiir ve edebiyat Risâlet öncesi Arap toplumunun en önemli olgularından birisidir. Öyle ki bu Mekke'de kurulan panayirlarda şiir yarışmaları da düzenlenir ve en iyi yedi şiir seçilerek Kâbe duvarına asılırdı. Bunlara muallakat-ı seb'a denilirdi.²⁰⁷ Bu ve buna benzer gelenekler doğal olarak şiiri ve şairliği ön plana çıkarmıştır. Bulunduğu dönemin şartlarına göre şekillenmiş olan şiir geçmiş topluluklar hakkında bilgi edinmek için başvuru en temel kaynak olmuştur. Bundan dolayı Ebû Leheb isminin geçtiği bir şiiri

ele

almaya

çalıştık.

¹⁹⁹ Oflaz, “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri”, 167-185.

²⁰⁰ Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 90.

²⁰¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/765.

²⁰² Uri Rubin, “‘Ebû Leheb'in Elleri ve Ka'be'nin Ceylanı’”, çev. Asım Sarıkaya, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2017), 358-363.

²⁰³ İbn İshak, *Siyer*, 1/56.

²⁰⁴ et-Tebbet 111/1.

²⁰⁵ Uri Rubin, “‘Ebû Leheb'in Elleri ve Kâbe'nin Ceylanı’”, 358-363.

²⁰⁶ Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 149.

²⁰⁷ Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/308-310.

Cüzâm kabilesinden bir grup hac ibadetini yapmak için Mekke'ye geldi. Bu gruptan birisi bir ara ortalıktan kaybolmuş ve daha sonra öldürülmüştü. O sırada orada olan şair Huzâfe b. Gânım el-Adevî bunlar tarafından esir olarak alıkonuldu. Huzâfe b. Gânım el-Adevî, Taif'ten dönen Abdülmuttalib'i gördü. Abdülmuttalib gözlerini kaybettiği için oğlu Ebû Leheb kendisine rehberlik ediyordu. Huzâfe b. Gânım onlara seslenince Abdülmuttalib yanlarına geldi ve "Benim ticaretimi ve malımın çokluğunu biliyorsunuz. Size, yirmi ukıyye altın ya da on deve ve bunun dışında sizi razı edecek şeyleri kesinlikle vereceğime söz veriyorum. Bu konuda işte hırkam rehin olarak kalsın." dedi. Bunun üzerine Huzâfe'yi serbest bıraktılar. Abdülmuttalib ve Ebû Leheb sözlerini yerine getirince, Huzâfe dedi ki;

*"Ey Hârîce! (oğlu) Az daha helak oluyordum
O halde Şeybe'ye müteşekkir ol ömrün sonuna dek
Yüzü aktır evlatlarının
Yüzleri gecenin karanlığını aydınlatıyor dolunay gibi
Onlar için yaşlıların en hayırlısıdır o
Onların nesilleri kralların nesli gibi ne çok güçlü ne de uyuşuk
Hacılara su verene, sonra yaşlı Haşim'e
Ve güçlü bir seyyid olan Abdülmenâfa müteşekkir ol!
Babanız Kusayy 'insanları toplayan kimse' diye çağırırdı.
Allah Fîhr kabilelerini bir araya getirdi onunla
Bana ipini atmış olan Ebû Uteybe
Şerefli insanlar arasındaki şerif ve kerim renkli adam"²⁰⁸*

Aynı olay İbn Hişâm'da daha farklı anlatılmıştır. Bu kaynaktaki rivayet daha uzun olduğu için biz sadece Ebû Leheb ile ilgili söylenmiş sözleri aktaracağız;

*"Huzâfe b. Gânım Mekke'de 4000 dirhem ödeme cezasına çarptırıldı. O, bu esnada oradan geçmekte olan Ebû Leheb'ten yardım ister. Ebû Leheb şairin borcunu ödeyerek onu serbest bırakır. Bunun üzerine Huzâfe b. Gânım ağlayarak Abdülmuttaliboğullarının Kureyş içindeki üstünlüğünü anlatan şu şiirini dile getirdi:
'Abdülmuttalib, Kâbe'nin yanında zemzem kuyusunu kazdı ve böylece onun hacılara su içirme ödevi (Sikâye) bütün övünenleri bastıracak bir övünç yolu oldu.
Sıkıntıya düşen herkesi ve Kusay boyunun bütün yoksulları ve zenginleri onun arkasından ağlasın.
Onun soyundan gelenlerin yaşlıları ve gençleri seçkin kimselerdir.
Onun büyük dedesi Kusay, bütün Kinâne kabilesine karşı durdu ve bollukta da kıtlıkta da onu korudu.
Her ne kadar ölümün sert pençesi onu da alıp götürdüysen de o, hayatı boyunca başarılı ve sözü geçer bir kimse olarak yaşadı.
Kendisi öldükten sonra da arkasında ulu, silahlı, yiğit ve kara mızraklar gibi dinç adamlar bıraktı.*

²⁰⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 103.

Bana bağışta bulunan açık alınlı, ak yüzlü ve asil kimselerden olan Ebû Utbe bunlardandır.

Ay ışığı gibi, bağış vermekten hoşlanan ve içi dışı temiz olan Hamza'da bunlardandır...' '...Ey Hârice! (Huzâfe'nin oğlu) Ben öldükten sonra sen de ölünceye kadar onlara şükret.

Lübnâ'nın oğlunun (Ebû Leheb'i kastediyor) yaptığını da unutma;

Çünkü o, şükretmeye değer bir iyilik yaptı.

Soy bahsi olduğu zaman Ey Lübnâ'nın oğlu! Sen Kusay soyunun çekirdeğisin.

Sen üstünlük ile şan ve şerefi bir arada kendinde topladın.

Eli açıklıkta bütün kavmini geçtin ve daha çocuk iken her türlü şeref sahibi kimselere hükmettin.

Soy bilginleri herkesin soyunu aradıkları zaman annenin temiz soyunun Huzaâ kabilesinden bir cevher olduğunu görürler.

O, soyca, kahraman Sebe'lilere bağlanır. Bu soy ne kadar da asil bir soydur.

Ebû Şemir, Mâlik oğlu Amr, Zû Ceden ile Ebû'l-Cebr onun soyundandır.

İnsanları 20 sene komuta eden ve her yerde zaferler kazanan Es'ad (Tubba Es'ad) da onun soyundandır'... ”²⁰⁹

Bu rivayetin devamında Lübnâ'nın oğlu ile kastedilenin Ebû Leheb olduğu İbn Hişâm tarafından belirtilmiştir.

Her iki rivayetten hareketle Ebû Leheb'in şair Huzâfe b. Gânm el-Adevî'yi esaret veya borcundan kurtardığı anlaşılar. Bunun üzerine şair kendisini ve kabilesini yücelten sözler sarf etmiştir. Bu olay ile birlikte Ebû Leheb'in toplumdaki konumunun yükselmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Zira bu dönemin en önemli hususiyetlerinden birisi övünmek anlamına gelen fahrdır.²¹⁰ Fährın en etkili yolu ise hiç şüphesiz şiir dolayısıyla şairleri kullanmak olmuştur. Yine bu rivayetlerde en dikkat çekici noktalardan birisi de Ebû Leheb'in hem anne tarafıyla hem de baba tarafıyla övünmüş olmasıdır. Bu durumun sonraki yıllarda Ebû Leheb'in Hâşimoğullarının başına etkenlerden birisi olabileceğini düşünmekteyiz.

3.1.3. Amr b. Âs'ın Babası Olarak İtham Edilmesi

Cahiliye döneminde bayraklı ev denilen yerlerde bazı kadınların ücret karşılığ birden fazla erkekle ilişkiye girdikleri aktarılmaktadır. Kadın hamile kalıp doğum yaptıktan sonra ilişkiye girdiği bütün erkekleri toplar, içlerinden en beğendiğine çocuğunu nispet ederdi. Böylelikle çocuk o adamın adıyla anılırdı. Eğer çocuğun kime

²⁰⁹ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/110.

²¹⁰ Mustafa Çağrı, "Fahr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/103-104.

ait olduğu bilinmez veya bir itiraz olursa *Kâif* denilen kişilerin yanına götürülürdü.²¹¹ Kâif de çocuğun görüntüsünden hareketle onun kime ait olduğunu söylerdi.

Ebû Leheb'in isminin de böyle bir olayda geçtiği kaydedilmiştir.²¹² Nakledilen bilgilere göre Amr b. Âs'ın annesi bayraklı ev sahibi bir kadındı. Amr dünyaya geldiğinde ilişkiye girdiği Ebû Leheb, Ümeyye b. Halef ve Âs b. Vâil'i çağırtmıştır. Bunların arasından Âs'ı seçmiş ve Amr'ın babası olarak ilan etmiştir.

Bu rivayet sıhhat açısından değerlendirildiğinde çok da sahih olmadığı anlaşılmaktadır. Ali Osman Ateş, Amr b. Âs'ın annesinin bir cariye olduğunu ve Âs b. Vâil'in yanındayken Amr'ı dünyaya getirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Amr'ın doğumunda ve nesebinde herhangi bir problem olmadığını belirtmiştir. Ateş, bunu ön plana çıkaran Derinenghem'in ilgili rivayeti Amr'ın azılı düşmanları sayılan Şia kaynaklarından almış olabileceğini söylemektedir.²¹³

3.2. İslâm Sonrası Hayatı

3.2.1. İnzâr Hâdisesi ve Ebû Leheb'in Tavrı

“*Yakın akrabaları da uyar.*”²¹⁴ âyeti geldiğinde Hz. Peygamber'in takındığı tavır ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Belâzürî'de bu durum şöyle anlatılmaktadır: “*Yakın akrabalarını uyar*” âyeti inince âyetin sorumluluğu Hz. Peygamber'e (sas) ağır geldi ve iyice tedirgin odu. Bir ay veya buna yakın bir süre evinde oturup durdu. Hatta halaları onun bir şeyden şikâyet ettiği hissine kapıldılar. Onu ziyaret için yanına gittiler. Resulullah (sas) dedi ki, “Ben bir şeyden şikâyetçi değilim. Lakin Allah, yakın akrabalarımı uyarmamı bana emretti. Abdülmuttaliboğullarını Allah'a davet etmek için bir yere toplamayı istiyorum” Onlar da, “Onları davet et fakat içlerinde Abdüluzzâ -yani Ebû Leheb- yer almasın. Çünkü o kendisini çağırdığın şeyde sana icâbet etmez.” dediler.²¹⁵ Daha sonra “Şüphesiz ki bizler kadınız” deyip yanından ayrıldılar.²¹⁶

Sabah olunca Resulullah (sas) Abdülmuttaliboğullarına haber gönderdi. Onlar da bu davete icabet ettiler. Yanlarında Abdümenâfoğullarından da bazı kimseler vardı. Toplam kırk beş kişiydiler. Ebû Leheb, Resulullah'ın (sas) Kureys'in kötü gördüğü şeyden uzaklaşıp sevdiği şeye yöneldiğini zannederek davet edilmediği halde hemen çıkıp geldi. Bir araya geldiklerinde Ebû Leheb, “İşte bunlar amcaların ve amca çocuklarıdır, istediğin şeyi söyle, namazı bırak, bil ki senin kavminin Araplara toplu

²¹¹ Mehmet Serhan Tayşi, “Kıyâfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/507.

²¹² Emile Derinenghem, *Muhammed'in Hayatı*, çev. Reşat Nuri (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 110-111.

²¹³ Ateş, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 345-346.

²¹⁴ eş-Şuarâ 26/214.

²¹⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 87.

²¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 154.

şekilde karşı koyacak gücü yoktur. Senden almaya en çok hak sahibi olanlar sana yetecek olan ailedir, babanın oğullarıdır. Tüm Arapların Kureyş ile bir olup bize saldırmalarındansa peygamberlik iddiasını bırakman daha hayırlı olur. Ey kardeşimin oğlu, atalarının çocuklarına senin getirdiğinden daha kötü bir şey getiren birini asla görmedim” dedi. Resulullah (sas) sustu ve bu toplantıda konuşmadı.

Hız. Peygamber günlerce bekledi. Nitekim amcası Ebû Leheb'in söylediği sözler ona ağır gelmişti. Cebrail indi ve Allah'ın yapılmasını emrettiği şeyi gerçekleştirmesini söyleyip bu konuda onu teşvik etti. Bunun üzerine Resulullah (sas) onları ikinci kez topladı ve şunları söyledi: “Hamd Allah'adır. Şükredip O'ndan yardım dilerim, Allah'a güvenir ve O'na tevekkül ederim. Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, O, tektir ve ortağı yoktur” Sonra da: “Doğru sözlü olan, ailesine asla yalan söylemez, Allah'a yemin olsun ki bütün insanlara yalan söylesem dahi size yalan söylemem. Bütün insanları kandırsam dahi sizi kandırmam. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki muhakkak ki ben, özellikle önce size sonra da bütün insanlara gönderilen Allah'ın elçisiyim. Allah'a yemin olsun ki uyuduğunuz gibi ölecek, uykudan uyandığınız gibi diriltileceksiniz ve bildiklerinizle hesaba çekilecek, iyiliğe karşı iyilikle mükâfat göreceksiniz, kötülüğe karşı kötülükle cezalandırılacaksınız. Şüphesiz ki cennet de cehennem de ebedîdir. Sizler uyardığım ilk kimselersiniz.” diye devam etti. Ebû Tâlib, “Bize sevimli gelen şey seninle yardımlaşmak ve destek olmak, senin nasihatine en önce icâbet eden, senin sözlerini en fazla tasdik eden kimseler olmaktır. İşte senin atalarının oğulları toplanmış bulunuyorlar ve şüphesiz ki ben de onlardan biriyim. Ancak onlar içinde senin istediğin şeye (desteğe) en hızlı şekilde icâbet edecek olan ben olacağım. Emredildiğin şeyi yap! Allah'a yemin olsun ki hep senin yanında olacak ve seni koruyacağım. Ancak ben ölünceye dek kendimi Abdülmuttalib'in dinini terk edecek durumda görmüyorum.” dedi. Kavmi de yumuşak şekilde konuştu. Fakat Ebû Leheb, “Ey Abdülmuttaliboğulları, Allah'a yemin olsun ki bu kötü bir şeydir. Sizden başkası ona mâni olmadan önce siz mâni olun. Eğer onu teslim ederseniz zelil olursunuz. Onu korursanız öldürölürsünüz.” deyince Ebû Tâlib, “Allah'a yemin olsun ki hayatta olduğumuz müddetçe onu koruyacağız.” diyerek karşılık vermiştir.²¹⁷

Demircan'a göre Ebû Leheb'in Hız. Peygamber'den namaz kılmamasını istemiş olması bu rivayetin kurgu olabileceğini göstermektedir. Zira müşriklerle Rasulullah arasındaki temel problemin namaz olmadığını söylemektedir.²¹⁸ Aynı şekilde Hız. Peygamber'in konuşmasındaki giriş ifadeleri de pek onun üslubuna benzememekte, âdeta yalan söylemek, kandırmak gibi kötülükleri ihtimal dairesinde olsa da kendisine nispet etmektedir. Binaenaleyh bu görüşmenin içeriğinin sıhhat açısından sıkıntılı olduğu kanaatindeyiz.

²¹⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/ 154-155.

²¹⁸ Adnan Demircan, Âdem Apak, *Hız. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2021), 80.

Bir diğer kaynak olan İbn İshak bu bölümü şöyle aktarmaktadır: “Yakın akrabaları da uyar.”²¹⁹ âyeti indirildiğinde Hz. Peygamber, “Tebliğe bana karşı eziyet eden en yakın akrabalarımın başlamak gerektiğini anladım fakat sustum onlara bir şey demedim. Daha sonra Cebrail geldi ve “Ey Muhammed! Rabbinin sana emrettiği şeyleri yapmazsan Rabbin sana azap eder.” dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye Cebrail ile olan konuşmasını anlattıktan sonra yemek yaptırmasını ve Abdülmuttaliboğullarını çağırmasını söyledi. İçlerinde Hz. Peygamber'in amcaları Ebû Tâlib, Hz. Hamza, Hz. Abbâs ve Ebû Leheb'in de olduğu 40 kişi bu davete katıldı. Hz. Peygamber, “Yemeğe bismillah ile başlayın” dedi ve herkes doyuncaya kadar yedi. Daha sonra Hz. Ali kendilerine büyük bir kapta su getirdi. Herkes susuzlukları geçinceye kadar içti. Yemekten sonra Hz. Muhammed konuşma yapmak istedi ama Ebû Leheb ondan önce davranarak “Arkadaşınız size sihir yaptı, dağılın” dedi. Böylece Hz. Peygamber tebliğini yapamadan dağılıp gittiler.²²⁰ Ertesi gün Hz. Peygamber yine yemek hazırlattı ve akrabalarını çağırdı. Yemekten sonra “Ey Abdülmuttaliboğulları! Vallahi ben, benim size getirdiğimden daha iyisini getirmiş hiçbir Arap genci bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretle ilgili bir şey getirdim” dedi.²²¹

İbn Sa'd kaynaklı rivayette ise Resulullah (sas) Mekke'de iken Hz. Hatice'den yemek yapmasını istedi. Sonra da Hz. Ali'ye, Abdülmuttaliboğullarını çağırmasını söyledi. Hz. Ali, Hâşimoğullarından kırk kişiyi çağırdı. Sonra ona, “Yemeğini getir.” dedi. Hz. Ali, “Onlara bir tirit getirdim, eğer onlardan bir adam yeseydi, bitirirdi. Doyuncaya kadar hepsi ondan yediler” dedi. Sonra Hz. Peygamber, “Onlara su getir” dedi. Hz. Ali, “Bir tek kişiye yetecek kadar bir kapta onlara su getirdim. Suyu geri çevirinceye kadar hepsi içtiler.” dedi. Ebû Leheb, “Muhammed sizi sihirlemiş” dedikten sonra şöyle devam etmiştir, “Bunlar senin amcaların ve amcalarının oğullarıdır. Sen, onlara istediğini söyledin! Sen, dinde sapkınlığı bırak! İyi bil ki: Kavmin, senin için bütün Arap topluluklarına karşı koymayı göze alacak değildir. Bütün Kureyş kabileleriyle Araplar üzerlerine çullanmadan, akrabalarının senin üzerinde durup seni hapis ve esir etmeleri gerekir. Onların böyle yapmaları, kendilerine, ötekenden daha kolaydır. Ey kardeşimin oğlu! Ben; ailesine ve kabilesine senin getirdiğin gibi şer ve kötülük getiren bir kimse daha görmedim!” dedi ve akabinde orada bulunanlar dağıldılar. Hz. Peygamber onları (İslâm'a) çağıramadı.²²² Mukâtil b. Süleyman tefsirinde su yerine süt olduğunu ve Ebû Leheb'in konuşmasında bu kadar az bir yemekle 40 kişinin normalde doymaması gerektiğini ifade ettiğini belirtmiştir.²²³ Hz. Ali devamında şunları söylemiştir: “Birkaç gün geçtikten sonra; Resulullah (sas) o

²¹⁹ eş-Şuarâ, 26/214.

²²⁰ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/517-518; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 1/ 156.

²²¹ İbn İshak, *Siyer*, 1/201-202.

²²² Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/517-518; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1/ 240; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 88

²²³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i kebir*, 170.

yemeğin benzerini onlar için hazırlattı. Sonra bana emretti; onları topladım, hepsi yediler. Sonra onlara, ‘Kim bana kardeşim olma ve cennet karşılığında vezir olup itaat eder?’ dedi. Hemen, ‘Ben Ey Allah’ın Elçisi! Kimse sana inanmasa da ben sana inanıyorum’²²⁴ dedim. Ben onların en genci ve en ince bacaklı olanlarıydım. Herkes sessiz kaldı. Sonra, ‘Ey Ebû Tâlib, oğlunu görmüyor musun?’ dediler. Ebû Tâlib, ‘Onu bırakın! Ali ancak amcasının oğlundan hayır görür.’ diyerek karşılık verdi.”²²⁵

Bu toplantılara Hz. Peygamber’in halalarının da katıldığı görülmektedir. Hz. Safiyye, Ebû Leheb’in tavrını eleştirmiş ve “Ey kardeşim! Yeğenin Muhammed’i kollamaman sana yakışıyor mu? Zaten arrafklar yakın dönemde bir peygamberin geleceğini ve onun Abdülmuttalib’in soyundan olacağını belirtmişlerdi. İşte o peygamber yeğenin Muhammed’dir.” deyince Ebû Leheb, “Senin söylediklerin ancak boş laftan ibarettir. Zaten kadınların sözleri hayatımız için ancak ayak bağı gibidir. Bu iş ilerleyip de bütün Araplar karşımızda dikilince onlara nasıl karşı koyacağız?” diyerek karşılık vermiştir. Karşılıklı atışmalardan sonra Ebû Tâlib’in, “Ey korkak adam! Biz yaşadığımız sürece onu destekleyip koruyacağız.” sözleriyle Safiyye’ye destek çıktığı nakledilmiştir.²²⁶

Ebû Leheb’in yemek yedikten sonra Resulullah’ı sihir ile itham etmesi o dönem müşriklerinin ortak bir söylem geliştirdiklerini göstermektedir. Zira Hz. Peygamber Mekke müşriklerinin büyükleri ile konuştuktan sonra kendisini sihirbaz olmakla suçlamışlardır. Müşriklere göre Hz. Muhammed görünmez varlıklarla irtibat sağlıyor ve onların desteğiyle insanları etkisi altına alabiliyordu.²²⁷ Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde ifade edilmiştir: “*O, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çatdı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi. ‘Bu dedi, Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir.*”²²⁸ Kaynaklarımızda ayette bahsedilen kişinin Velîd b. el-Mugîre olduğu nakledilmektedir. Ancak bu tür anlatılarda olayın varlığını inkâr etmemekle birlikte içerikte kullanılan ifadelerin her zaman için kurgu olma ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Râvi ve müelliflerimizin bu tür olaylarda kişilerin konumlarına veya olayın durumuna, sonucuna göre kurguya gitmiş olmaları muhtemeldir.

Bu rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber’in ilk önce en yakın akrabaları olan Hâşimoğullarından tebliğini başlattığı görülmektedir. Ayrıca Ebû Leheb ve diğer misafirlerin Hz. Peygamber’i hiç dinlemeden evden ayrılmalari konuyu daha önceden bildiklerini göstermektedir. Aynı şekilde ilk rivayette geçen Hz. Peygamber’in Ebû Leheb’in tepkisinden çekinmesi ve Hz. Muhammed’in belli bir müddet içine kapandığı ile alakalı rivayetler de bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Aktarılan haberlerdeki en

²²⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, 3/ 84-85.

²²⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/ 239.

²²⁶ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 1/ 154-155; Sarıçam, *Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 88; Köksal, *İslâm Tarihi*, 245.

²²⁷ İsmail Kılıç, *Kur’an’a Göre Müşriklerin Zihin Dünyası* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 266.

²²⁸ el-Müddesir 74/ 18-25.

önemli detay ise konumuz olan Ebû Leheb'in tavrıdır. Ebû Leheb'in dışında bu toplantılarda Hz. Peygamber'e karşı gelen başka bir akrabası yoktur.²²⁹ Her ne kadar itiraz sesi Ebû Leheb'ten yükselmisse de grubun diğer üyelerinin Ebû Leheb'in talimatıyla Hz. Peygamber'in evini terk etmiş olmaları bu daveti henüz benimseyemediklerini izhar etmektedir. Ebû Tâlib'in devreye girmesi ve Hz. Ali'ye karışılmamasını tembihlemesi hiç şüphesiz Ebû Leheb hariç diğerlerinin tavırlarının değişmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber, bu davetlerle Ebû Tâlib önderliğindeki Hâşimoğullarının desteğini almış ve İslâm davetini daha da genişleterek Kureys'e tebliğe başlamıştır. Bu durum psikolojik olarak Ebû Leheb'i etkilemiştir. Ebû Leheb kabile ve ailesine sırt çevirmiş ve bundan sonraki süreçlerde rivayetlerde de aktarıldığı üzere düşmanlığını arttırmıştır. Zira Hz. Muhammed yüzünden kendi kabilesi ile ters düşmüş ve dışlanmıştır.

Kureys'e açık davetin ise şu şekilde başladığı nakledilmektedir; Allah, peygamberine yakın akrabalarını uyarmayı emredince Resulullah (sas) Safâ'da oturdu ve "Ey Fihri ailesi" dedi. Mekke'de Benî Fihri'den olup onun sözünü işitenler geldiler. Ebû Leheb "İşte Fihri buradadır" dedi. Resulullah (sas) "Ey Gâlib ailesi" dedi. Bunun üzerine Fihri'nin iki oğlu Muhârib ve Hârisoğulları geri döndü. Resulullah "Ey Lüeyy b. Gâlib ailesi" dedi. Benî Teym b. Gâlib geri döndü ki o, Edrem'dir. Resulullah "Ey Ka'b ailesi" dedi. Benî Âmir b. Lüeyy geri döndü. "Ey Mürre b. Ka'b ailesi" dedi. Benî Adî, Sehm ve Cumah geri döndü. "Ey Kilâb ailesi" dedi. Benî Mahzûm ve Benî Teym b. Mürre geri döndü. "Ey Kusay ailesi" dedi. Benî Zühre geri döndü. "Ey Abdümenâf ailesi" dedi. Benî Abdüddâr ve Benî Esed b. Abdüluzza geri döndü. Ebû Leheb ona "İşte Abdümenâf" dedi. Resulullah (sas) onlara "Sizi, Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek olduğuna ve ortağının bulunmadığına, benim onun kulu ve elçisi olduğuma tanıklık etmeye çağırıyorum, bunu yaparsanız size cenneti garanti ederim" dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb bu çağrıya da karşı çıkarak, "Kuruyasın, bunun için mi çağırdın bizi?" dedi. Bundan dolayı Allah, "*Ebû Leheb'in elleri kurusun, kurudu da*" ayetlerini içeren Tebbet suresini indirdi.²³⁰

Aynı kaynağın devamında Hz. Peygamber Safa Tepesi'ne çıkmış ve Kureys topluluğuna "Ey sabaha erişenler!" diyerek seslenmiştir.²³¹ Kureys toplandıktan sonra onlara "Ne dersiniz? Size bu dağın arkasında bir ordu gelmekte desem beni tasdik eder misiniz?" dedi. Orada bulunanlar, "Evet, sen bizim katımızda kötü bir davranışla itham edilen biri değilsin. Senin yalan söylediğini de asla görmedik" demişlerdir. Bunun üzerine Resulullah, "*Şüphesiz ki ben şiddetli bir azaptan önce size gelen bir uyarıcıyım.*"²³² Ey Abdülmuttaliboğulları, ey Zühreoğulları! -bu şekilde Kureys'in

²²⁹ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/517-518; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1/ 245.

²³⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/ 155; Müslim, "İman", 355.

²³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/ 61.

²³² Sebe' 34/ 46.

boylarını saydı- şüphesiz ki Allah bana “*Yakın akrabalarını uyar*” diye emretti.²³³ Sizler “Allah’tan başka ilâh yoktur” demedikçe sizin için ne dünya menfaatini ne de ahiret için müjdeli bir haber veremem.” dedi. Ebû Leheb devreye girerek, “Bugün helâk olasın, bunun için mi topladın bizi?” Bunun üzerine Allah (cc) onun hakkında “*Ebû Leheb’in elleri kurusun*”²³⁴ âyetini indirdi.²³⁵ İbn Kesîr bu rivayeti aktarırken Hz. Peygamber’in çağırmasıyla hazır bulunan Kureyşlilerin bu çağrıya icabet ettiğini, gelemeyenlerin ise olayı anlamak için vekil gönderdiğini belirtmiştir.²³⁶ Rivayetlerin İbn Kesîr’in aktardığı şekilde anlaşılması daha makul görünmektedir. Zira temel gayesi Hâşimoğullarını uyardıktan sonra Kureyş’in geneline tebliğ yapmak olan Hz. Peygamber’in birilerini çağırırdıktan sonra başka bir beyanla onları elemiş olması çok da isabetli görünmemektedir.

3.2.2. Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’e Düşmanlığı

Kaynaklarımızda Ebû Leheb ve müşriklerin ilk başlarda Peygamber’e karşı sert bir tutum takınmadıkları aktarılmaktadır.²³⁷ En azından muhalefet sözlü ifadeler ve küçük sataşmalar olarak kalmıştır. Risâlet döneminin ilerleyen safhalarında Hz. Peygamber’e karşı muhalefetin giderek arttığını görmekteyiz.²³⁸ Bu durumun oluşmasında ilk başlarda Hz. Muhammed’in bu kadar ileriye gideceğini düşünememeleri yatmaktadır. Belli bir süre sadece izlemeyi ve dinlemeyi tercih ettikleri nakledilmektedir. Ebû Leheb’in gerek Hâşimoğullarıyla yapılan ilk toplantılarda gerekse de Kureyş’e ilk çağrıda verdiği tepkiler bu kanaatimizi destekler niteliktedir.

Putperestliği eleştiren, “*Allah’ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve “Bunlar Allah katında bizim aracılarımız” diyorlar. Onlara şöyle de: “Göklerde ve yerde Allah’ın bilmediği bir şeyi O’na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz? Onların yakıştırdıkları ortaklardan O’nun yüce ve münezzeh olduğunda şüphem yoktur.”*²³⁹ ve müşriklerin inancından dolayı düştükleri ve düşecekleri durumu anlatan “*Şüphe yok ki siz ve Allah’tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtıdır, hepiniz oraya gideceksiniz. Onlar tanrı olsalardı cehenneme gitmezlerdi. Oysa hepsi orada ebedî kalacaklardır. Orada onlara sızlanıp inlemek düşer. Onlar orada başka bir şey işitmezler.*”²⁴⁰ gibi âyetlerin inzal olması, Hz. Muhammed’in çağrısından vazgeçmeyeceğinin anlaşılması ve İslâmiyet’in her gün daha da yayılmasıyla birlikte genelde müşriklerin özelde ise Ebû Leheb’in tavrının giderek sertleştiği

²³³ Buhârî, "Tefsir", 26.

²³⁴ Tebbet 111/ 1.

²³⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 156-157.

²³⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1762.

²³⁷ Adnan Demircan-Âdem Apak, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*, 81-82.

²³⁸ Şaban Öz, *Kur'an'ın Peygamberi*, 96.

²³⁹ Yûnus 10/ 18.

²⁴⁰ Enbiya 21/ 98-99.

belirtilmektedir.²⁴¹ Bazı kaynaklarda Kureyş'e toplu çağrının sonrasında Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e taş atıp hakaret ettiğine dair haberler aktarılmıştır.²⁴² Bu da sözlü sataşmadan fiziki müdahaleye geçildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu dönemle ilgili rivayetlere bakıldığında diğer müşriklerin de Resulullah'a karşı eziyete varan davranışlar sergilediği bildirilmektedir. Örneğin; Ukbe b. Ebû Muayt²⁴³ kendisiyle alakalı Hz. Peygamber'e iman ettiğini duyan en yakın arkadaşı Übey b. Halef'e bu durumun böyle olmadığını dolayısıyla duyduklarının birer uydurma olduğunu kanıtlamak için Hz. Muhammed'e hakaretler etmiştir. Yine aynı kişi Hz. Peygamber'e saldırmış ve onu namaz kıldığı esnada secdeyken boğmaya kalkışmıştır.²⁴⁴ Bu ve bunun gibi olayların Ebû Leheb'i Resulullah'a eziyet ve kötülük yapma noktasında cesaretlendirdiği söylenebilir.

Ebû Leheb ismi birçok eserde Hz. Muhammed'e en fazla düşmanlık eden kişiler arasında sayılmaktadır.²⁴⁵ Aktarılan metinler incelendiğinde Ebû Leheb'in risâlet ile birlikte sürekli Hz. Peygamber'e gölgesi gibi yapıştığı ve neredeyse her yerde ona muhalif söz ve davranışlar sergilediği görülmektedir.

3.2.2.1. Hz. Muhammed (sas)'e Lakap Takması

Bu başlık altında Ebû Leheb'in adının geçtiği rivayetleri aldığımız gibi ismi geçmese dahi müşriklerin genelini kapsayan haberleri de ele aldık. Çünkü biliyoruz ki Ebû Leheb o dönemin ileri gelen müşrikleri arasında sayılmaktaydı.²⁴⁶ Dolayısıyla müşriklerin geneline bir hitap varsa bunda Ebû Leheb'in payının olmadığını düşünmek pek de mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda özellikle Kur'an-ı Kerim'in konu ile alakalı verdiği cevapları göz önünde bulundurduğumuzu belirtmeliyiz.

Ebû Leheb ve müşrik arkadaşları Resulullah'a yalancı,²⁴⁷ sihirbaz,²⁴⁸ büyücü,²⁴⁹ kötülenen kişi (müzemmem)²⁵⁰ gibi lakaplar vererek eziyet etmiştir. Müzemmem lakabının Ebû Leheb'in eşi Ümmü Cemîl tarafından verildiği rivayet edilmiştir.²⁵¹

²⁴¹ İbn Kayyim el- Cevziyye, *Zâdül Mead*, 3/ 29; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 1/ 159-165.

²⁴² Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, çev. M. Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Kampanya Kitapları, 2013), 2/ 582-586.

²⁴³ Ukbe hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Yiğit, "Ukbe b. Ebû Muayt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 42/ 63-64.

²⁴⁴ Buhârî, "Fezâ'ilü Ashâbi'n-Nebî", 5; Adnan Demircan-Âdem Apak, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*, 107.

²⁴⁵ İbn İshak, *Siyer*, 1/200; Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/ 103; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 253-254; Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 1/ 160-166; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre (Siyer'in Özü)*, 40; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 223.

²⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/823.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/ 166.

²⁴⁸ İbn İshak, *Siyer*, 1/201; Kur'an-ı Kerim' de bu durum ilgili ayette şöyle anlatılmaktadır: "Şimdi bunlar da kendilerine aralarından bir uyarıcı gelmesine şaşıyorlar ve bu inkârcılar şöyle diyorlar: "Bu adam bir sihirbazdır, tam bir yalancıdır.", Sâd 38/ 4.

²⁴⁹ Allah bununla alakalı şu ayeti indirmiştir: "Ne zaman Rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, akılları başka yerde, kendileri oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir. O zalimler, "Bu da

Bu lakaplardan bir diğeri de Hz. Peygamber'in kâhinlikle itham edilmesidir. Zira kehanet ve kâhinlik Cahiliye Döneminin öne çıkan temel kavramlarından. Bu geleneğin yaygın olmasının Hz. Peygamber'in kâhinlikle lakaplandırılmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Aslında rivayetler incelendiğinde bu tarz bir suçlamaya kendilerinin de inanmadığı görülmektedir.²⁵² Hac mevsiminde Mekke'ye gelen hacıları Hz. Peygamber'den uzaklaştırmak için çözüm arayışına giren müşrikler Dârü'n-Nedve'de yapılan bir toplantıda, "Ona kâhin diyelim." fikrini ortaya atmışlardır. Bu düşünceye Velîd b. el-Muğîre²⁵³ karşı gelmiştir. Kendilerinin kâhin ve kehaneti bildiklerini Hz. Peygamber'in sözlerinin hiç de bunlara benzemediğini belirtmiştir.²⁵⁴ Ayette de bu duruma şöyle değinilmiştir: "*Sen öğüt vermeye devam et; Rabbinin lütfu sayesinde sen asla ne bir kâhinsin ne de bir mecnun. Demek onlar, "O bir şairdir; zamanın sillesini yiyeceği günü bekliyoruz" diyorlar öyle mi? De ki: "Bekleyin bakalım, ben de sizinle birlikte beklemekteyim!"*,²⁵⁵ "*O bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!"*"²⁵⁶

Ebû Leheb'in diğer müşriklerle beraber Hz. Peygamber'e yönelttiği bir diğer itham *Sâbiîlik*dir.²⁵⁷ Bilindiği üzere sâbiîlik bir dinin adıdır.²⁵⁸ Zira Kur'ân-ı Kerim'de Sâbiîlik diğer dinlerle birlikte sayılmıştır.²⁵⁹ Ancak Kureyş'in Hz. Peygamber'e karşı kullandığı bu ifadenin başka bir mensubiyetle alakası yoktur. Burada Ebû Leheb'in neden böyle bir ifade kullandığını anlamak için o dönemin toplumunda bu kavramın karşılığına bakılması gerekmektedir. Temel olarak Araplar kendi inanç ve kültürlerinden çıkmış olanlar için bu kavramı kullanmış, sâbiî kavramının sab' (dönme, değişme) veya sabv (meyletme, çocukluğa dönme) sözcüklerinden türediğini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla dinini değiştirmiş olanların davranışlarının bu kavramla ifade

sizin gibi sadece bir insan değil midir? Şimdi siz göz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?" diye gizlice fısıldaşmaktalar.", el-Enbiya 21/ 3.

²⁵⁰ Nesâî, "Talâk", 25.

²⁵¹ Nesâî, "Talâk", 25; Köksal, *İslâm Tarihi*, 329.

²⁵² İbn İshak, *Siyer*, 1/207; Feyza Betül Köse, *Kâhin* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 115; Adnan Demircan-Âdem Apak, *H. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*, 151.

²⁵³ Mustafa Fayda, "Velîd b. Muğîra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/ 33-34.

²⁵⁴ İbn Hişâm, *H. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/169.

²⁵⁵ et-Tûr, 52/29-30.

²⁵⁶ el-Hâkka, 69/42.

²⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 269.

²⁵⁸ Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/ 341-344.

²⁵⁹ Sâbiîlik, ilgili ayetlerde şu şekilde aktarılmıştır: "*Gerçek şu ki, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanların her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.*", el-Bakara 2/ 62; "*İman edenler, Yahudiler, Sâbiîler ve Hristiyanlar, (bunlardan) Allah'a ve âhiret gününe inanıp dünyaya ve âhirete yararlı işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir.*", el-Maide 5/ 69; "*Gerçek şu ki, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanların her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye tanıktır.*", el-Hac 22/ 17.

edildiği görülmektedir.²⁶⁰ Ebû Leheb'in de Hz. Muhammed'i bu manada sâbiîlikle çağırıldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'i en çok incittiği söylenen bir başka olayda ise Ebû Leheb'in ismi ön plana çıkmaktadır. Rivayette Ebû Leheb'in Hz. Muhammed'e erkek çocuklarının ölmesi sebebiyle ebter (nesli devam etmeyen) dediği nakledilmiştir. Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in ikinci oğlunun da vefatı üzerine çok sevinmiş ve bunu, “Bu gece Muhammed'in soyu kesildi, ikinci oğlu da öldü. O artık çocuksuz kaldı.” diyerek müşrik arkadaşlarına müjdeli bir haber gibi iletmiştir.²⁶¹ Böylesine zor bir durumda bile Hz. Muhammed'i alaya almış ve lakap takmıştır. Ebû Leheb ve arkadaşlarının bu gibi davranışları üzerine Allah'ın, “*Şüphesiz biz sana Kevseri verdik. O Halde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.*”²⁶² âyetlerini vahyettiği rivayet edilmiştir.²⁶³

Ebû Leheb ve müşrik arkadaşlarının soyunun devam etmiş olması dikkate alındığında ayyette geçen ebter kavramının soyu kesik anlamında değil; Ebû Leheb ve arkadaşlarının temsil ettiği müşrik inancının son bulacağının ifade edildiğini düşünmekteyiz.

3.2.2.2. Ebû Leheb ile Karısının, Oğullarını Hz. Peygamber'in Kızlarından Ayırmaları

Bu konu Ebû Leheb'in ailesi bölümünde işlendiği için kısaca aktaracağız. Ebû Leheb ve eşi Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber'i üzmek ve ona eziyet vermek için daha önceden çocuklarıyla evlendirdikleri Hz. Muhammed'in kızlarını oğullarına boşatmışlardır.²⁶⁴ Böylelikle Ebû Leheb ve eşinin Resulullah ile olan bütün bağlarını kesmek istedikleri anlaşılmaktadır. Buradaki evliliğin bazı kaynaklarda henüz birlikte olunmayan nişanlılık veya söz kesme gibi olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²⁶⁵

3.2.2.3. Hz. Peygamber'in Komşusu Olarak Ebû Leheb

Hz. Peygamber'in hayatına ve getirmiş olduğu mesajlara bakıldığında komşuluğun büyük bir önemi vardır. Bununla alakalı şöyle bir âyet vardır, “*Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla*

²⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 1/ 318-319.

²⁶¹ Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 4047.

²⁶² el-Kevser, 108/1-3

²⁶³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 4/465-466

²⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/ 69-71.

²⁶⁵ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 292; Köksal, *İslâm Tarihi*, 329.

sevmez.”²⁶⁶ Hadiste ise komşuluk hakkının önemi şu şekilde ifade edilmiştir: “*Cebrâil, komşu hakkı üzerinde o kadar önemle durdu ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım.*”²⁶⁷

Komşularının Hz. Muhammed ile ilişkilerinin çok da iyi olmadığı görülmektedir. Çünkü en yakın komşuları Ebû Leheb ve Ukbe b. Ebû Muayt'tır.²⁶⁸ Bu ikisi yetmiyormuş gibi olaya bir de Ebû Leheb ve eşi Ümmü Cemîl eklenmiştir. Ümmü Cemîl'in önceki bölümlerde de aktardığımız üzere Hz. Peygamber'e lakap takmadan tutun fiziki işkenceye teşebbüse kadar eylemlerini görmek mümkündür.²⁶⁹ Yine Ukbe b. Ebû Muayt ve Ebû Leheb'in de kötü komşuluk adına elinden geleni yaptıkları nakledilmiştir.²⁷⁰

Hz. Peygamber komşuları Ebû Leheb ve Ukbe b. Ebû Muayt'ın yapmış oldukları çirkin davranışları şöyle aktarmaktadır, “Ben iki komşum Ukbe b. Ebû Muayt ile amcam Ebû Leheb arasında kalmıştım. Bazen hayvan dışkısını bazen de evdeki pisliklerini getirip kapımın önüne atarlardı. Buna karşılık ben de ‘Ey Abdümenâfoğulları! Hangi komşu bunu yapar?’ veya ‘Ey Abdülmuttaliboğulları bu nasıl komşuluktur.’²⁷¹ der ve o pislikleri kaldırıp atardım.” Başka bir rivayette ise Ebû Leheb pislikleri Hz. Muhammed'in kapısına bıraktığı sırada Hz. Hamza ile karşılaşınca Hz. Hamza, Ebû Leheb'in pislikleri taşımak için getirdiği kabı elinden alarak yüzüne ve kafasına dökmüştür. Ebû Leheb'in bunun üzerine üstünü temizlerken “ahmak çocuk” veya “ahmak dinsiz” dediği nakledilmektedir. Ebû Leheb bu olaydan sonra Hz. Hamza'nın korkusundan bu işi bizatihi kendisi yapmamış yerine birisini tutmuştur.²⁷²

Ebû Leheb ile Hz. Peygamber'in bir diğer komşusu Adiy b. Hamra'nın Resulullah'ın evine sürekli taş atıkları ve bunu bir alışkanlık haline getirdikleri rivayet edilmektedir.²⁷³ Ebû Leheb'in eşi Ümmü Cemîl de Hz. Peygamber'in gideceği yollara dikenler dökmüştür.²⁷⁴ Bu eylemi yapabilmek için dikenli çalılar taşıdığı ve bundan dolayı kendine hammaletu'l-hatab lakabı verildiği nakledilmiştir.

3.2.3. Ebû Leheb'in Hâşimoğullarını Hz. Peygamber'e Karşı Kışkırtması

Resulullah'ın çağrısı zamanla cevap bulmuş ve Mekke'de birtakım insanlar Müslüman olmuştu. İlk Müslümanlar olarak tarihe geçen bu öncü şahsiyetler içinde bulundukları müşrik toplumunun tepkisini çekmemek için namaz gibi ibadetlerini şehrin

²⁶⁶ en-Nisa 4/ 36.

²⁶⁷ Buhârî, “Edeb”, 28; Müslim, “Birr”, 140, 141

²⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/ 254.

²⁶⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/158-160; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 1/194.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/823; Köksal, *İslâm Tarihi*, 331

²⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/ 72.

²⁷² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 166.

²⁷³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 88; Ali Bakkal, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı*, 28.

²⁷⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/ 158.

dışındaki yerlerde veya Erkam'ın evinde yerine getirmişlerdi. Bu alanlarda yeni inen âyetleri öğrenip bu emir ve yasaklara uymaya çalıştılar. Sa'd b. Ebî Vakkas ve ashaptan bazıları namaz kılmak için gittikleri bir vadide bir grup müşrikle karşılaştılar.²⁷⁵ Müşrikler namaz kılmakta olan Müslümanlara sataşp kavga çıkarırlar. Bu çatışma esnasında Sa'd b. Ebî Vakkas eline aldığı deve kemiğiyle birinin kafasına vurdu ve onun kafasından yaraladı. Böylelikle İslâm uğruna ilk kan akıtıldı. Bu ve bunun gibi olayların çoğalmaya başlamasıyla birlikte müşriklerden bazıları Hz. Peygamber'i koruyup kollayan amcası Ebû Tâlib'in yanına geldiler. Bunların başında Ebû Cehil, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Âs b. Vâil'in olduğu nakledilmiştir.²⁷⁶ Hz. Muhammed'in, dinlerine sövdüğünü, kendilerini akılsızlıkla suçladığını, ilahlarını kötülediğini ve babalarını sapıklıkla itham ettiğini söyleyip yeğenini bu işten vazgeçirmesini istediler. Bunun olmaması halinde Ebû Tâlib'in de kendileri gibi müşrik olduğunu belirterek Hz. Peygamber ile aralarına girmemesini dolayısıyla ona verdiği himayeyi kaldırmasını talep ettiler. Ebû Tâlib onlara yumuşak bir üslupla yaklaşır ve onları gönderdi. Resulullah'ın İslâm'ı tebliği devam ettirdiğini görünce müşrikler bir daha Ebû Tâlib'in kapısını çaldılar. Bu görüşme esnasında Ebû Tâlib'ten Hz. Muhammed (sas)'i kendilerine vermelerini, bunun karşılığı olarak ise Kureyş gençleri arasında yakışıklılığı ve şairliği ile bilinen Umâre'yi almasını teklif ettiler. Ebû Tâlib bu teklifi de reddetti.²⁷⁷

Bu görüşmelerden bir netice çıkmayınca her kabile kendi üyelerinden Müslüman olanları dinlerinden dönene kadar işkenceye maruz bırakmaya karar vermişlerdir. Bu anlayışa ve faaliyetlere Hâşimoğullarının katılmadığı görülmektedir. Bunun üzerine Kureyş Hâşimoğullarına ve Muttaliboğullarına baskı kurmaya başladı. Bu konuda ileri gidenler de olmuştur. Zira bunlara göre Hz. Peygamber müşriklere teslim edilmezse iki taraftan birisi yok olana kadar kan akacaktı.²⁷⁸ Ebû Tâlib bu baskıya karşı Hz. Peygamber'i korumak için kabilesine çağrıda bulunmuştur. Ebû Leheb hariç diğerleri bu çağrıya olumlu cevap vermişlerdir.²⁷⁹ Ebû Leheb'in kabilesini bu işten döndürmek için şöyle bir şiir okumuştur:

“Ey Hâşimoğulları! Biz ne zamana kadar bu fitneye alet olacağız?

Halbuki o kavimle bir meclisteyiz.

Süvarilerle bizi korku üzere bırakıyorlar,

Halbuki korku anında bizden uzaktadırlar,

Karanlık bir yerde,

Öncüleri de ürkek insanın yumuşak yürüyüşü içinde yürür.

Onların üzerinde de zırh başlıklar var.

Terk olunmuş giden bağırtlak kuşu gibi

²⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/62.

²⁷⁶ İbn İshak, *Siyer*, 1/204.

²⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/64-65.

²⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/64.

²⁷⁹ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/168; Köksal, *İslâm Tarihi*, 245.

Ey kavmim! Namusunuzu savunun, mubah olan her vasıtayla.

Toz toprak içinde, gençler arasında harbe katıldım.”²⁸⁰

Ebû Tâlib, Ebû Leheb'in bu kışkırtıcı şiirine karşılık olarak şunları söylemiştir:

“Peygamberi, o mülk sahibinin peygamberini savundum.

Şimşek parlaması gibi parıldayan kılıçlarla,

Onu koruyan bir vuruşla...

Ateşsiz, Kılıç uçlarıyla...

Mancınık gibi O Allah'ın peygamberini savunur, himaye ederim.

Şefkatli bir kimsenin himayesiyle himaye ederim.

Düşmanlarına karşı genç develer gibi yürürüm,

Çok semiz develerin korkutucu yürüyüşü gibi.

Onlara yükselerek kükrerim,

Dar, küçük yatağındaki bir aslanın kükrediği gibi.”²⁸¹

Ebû Tâlib'in bu şiirinden sonra Hâşimoğullarının Hz. Muhammed'i korumaya devam edeceklerini belirttikleri aktarılmaktadır. Bunun üzerine Ebû Tâlib kavmini öven bir konuşma yapmıştır. Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki bu şiirin sıhhat açısından problemli olduğu açıktır. İbn İshak'ın şiir konusunda itham edilmesinde²⁸² de düşündüğümüzde bu şiirin problemli olduğunu kabul etmek durumundayız. Burada şiiri yer verme sebebimiz ise meselenin kaynaklarımızda nasıl ele alındığını ortaya koyabilmektir. Nitekim bu rivayete bakarak Ebû Leheb'in edebî bir kimliğinin olduğunun kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in en yakın akrabalarını İslâm' a davet etmek için çağırdığı yemekte de bunun gibi bir tepki vermiştir. O toplantıda Hz. Muhammed'in Hâşimoğulları için çok büyük bir musibet olduğunu, diğer Kureyş kabileleri ve Arapların bu karar nedeniyle kendilerine saldıracağını, onların Hz. Peygamber'i yakalamadan Hâşimoğulları olarak kendilerinin onu yakalayıp derdest etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.²⁸³ Bunu yaparlarsa zelil olacaklarını yapmazlarsa öldürüleceklerini ayrıca belirtmiştir.²⁸⁴

Ebû Leheb'in kabilesini Hz. Peygamber'e karşı kışkırtmasında genel olarak diğer Kureyş kabilelerinin tepkisinden çekindiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'i korumasız bırakmak için elinden geleni yaptığı görülen Ebû Leheb, bu konuda Ebû Tâlib hayatta iken başarılı olamamıştır. Ebû Tâlib'in vefatıyla birlikte Hâşimoğullarının başına geçen Ebû Leheb Resulullah'ı himayesiz bırakmıştır.²⁸⁵

²⁸⁰ İbn İshak, Siyer, 1/203.

²⁸¹ İbn İshak, Siyer, 1/203-206.

²⁸² Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 237

²⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/ 63; Köksal, *İslâm Tarihi*, 245.

²⁸⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/155.

²⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/822.

3.2.4. Ebû Tâlib'in Ebû Leheb'i Annesine Şikâyet Etmesi

Ebû Leheb'in Hz. Muhammed ile peygamberlik öncesi hayatında olumlu ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. İki oğlunu da Hz. Muhammed'in kızlarıyla nişanlamış olması bu hususa delil olarak gösterilebilir.²⁸⁶ Ne var ki Peygamberlik sürecinin başlamasıyla birlikte Hz. Peygamber'e muhalif olmuş ve bu muhalefet zamanla sertleşmiştir. Bu tutum içerisindeyken bazen kabilesi tarafından uyarılmış, yaptığı davranışları biraz daha iyileştirmesi istenmiştir. Ancak Ebû Leheb bütün bu uyarılara kulak tıkamış, kendi kabilesini de muhalif olmaya çağırmıştır. Muhalefet işinin kabile içinde fitneye sebep olabileceğini gören Ebû Tâlib onu annesi Lübnâ bt. Hâcîr'e şikâyet etmiştir. Rivayetlerden anladığımız kadarıyla öz annesinden olma başka kardeşi olmayan Ebû Leheb, annesi üzerinden biraz da olsa dizginlenmeye çalışılmıştır. İbn İshak'ta Ebû Tâlib'in bu esnada şöyle bir şiir okuduğu rivayet edilmektedir:

“Topluları, haklarında söylenenlerle öldürmek bir suçtur.

Ben haksız yere gelmedim.

Filancayı ve oğlunu akranlarından ve yakınlarından üstün olanlara bedel kılarım.

Sözü doğru olandan nadir şeyler duyuyordum.

Sen büyük kaya gibilerini istiyorsun.

Biz Ümmü'z-Zübeyr oğulları

Onların aygırları bizi ve ev eşyasını götürdü,

Bize eş, dostu, yardımcıyı, erkek arkadaşı haram kıldı.

Darlık ve bolluk halinde”²⁸⁷

Bu serzenişli şiirin annesi üzerinde etkisinin olup olmadığı hakkında net bir bilgi aktarılmamıştır. Ebû Tâlib'in başvurduğu bu yöntem etkili olmuşsa dahi zamanla etkisini yitirdiği kesindir. Zira Ebû Leheb Hâşimoğullarının başına geçince Hz. Peygamber'i korumasız bırakmıştır. O dönemde annesi ile ilgili bir rivayet bulunmadığından annesinin vefat etmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Yine Ebû Leheb'in boykot yıllarındaki tavırları ve muhalefeti onun risâlet ile alakalı düşüncelerinin değişmediğini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Ebû Leheb boykot yıllarında Hz. Muhammed'i ve bağlı bulunduğu Hâşimoğulları kabilesini yüzüstü bırakmıştır.²⁸⁸

3.2.5. Ebû Leheb'in Osman b. Maz'ûn'u Koruması için Ebû Tâlib'i Desteklemesi

Ebû Leheb ile ilgili bir başka rivayet yeğeni Osman b. Maz'un'u güvencesine alan Ebû Tâlib'e destek olmasıdır. Hz. Ebû Bekir aracılığıyla Müslüman olan Osman b.

²⁸⁶ İbn Habîb, *El-Muhabber; Arap Kültürü*, 55.

²⁸⁷ İbn İshak, *Siyer*, 1/206.

²⁸⁸ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 229-230.

Maz'un ilk Müslümanlardan sayılmaktadır.²⁸⁹ Cumah kabilesine mensuptur. Osman b. Maz'un'a kabilesi tarafından işkence uygulanınca o da dayısı Ebû Tâlib'e sığınmıştı. Mahzumoğulları Osman'ı almak için Ebû Tâlib'e baskı uyguladılar ama o boyun eğmedi. Bunun üzerine "Ey Ebû Tâlib! Yeğenin Muhammed'i bize karşı koruduğun gibi şimdi sıra bizim yeğenimizde mi?" dediler. Ebû Tâlib, "Evet, erkek kardeşimin oğlunu koruduğum gibi kız kardeşimin oğlunu da koruyorum." diyerek karşılık verdi. Bu atışmalar esnasında Ebû Leheb araya girmiş ve "Ebû Tâlib doğru söylüyor, onu size teslim etmeyeceğiz." demiştir. Bu olay karşısında Ebû Tâlib'in Ebû Leheb için umutlandığı dolayısıyla artık Hâşimoğulları ile birlikte hareket edeceğini düşündüğü nakledilmektedir.²⁹⁰

Olayın gelişimine bakıldığında Osman b. Maz'un büyük ihtimalle Müslüman olmasından dolayı baskı altında tutulmuştur. O da Hz. Peygamber'i himayesine alan Ebû Tâlib'e gitmiştir. Bu olayın boykot veya o döneme yakın bir zamanda yaşanmış olması muhtemeldir. Ebû Tâlib'in kardeşi Ebû Leheb için kendileriyle birlikte hareket ettiğini gördüğü için sevinmesi bu ihtimali desteklemektedir. Ebû Leheb'in sözlerinin en yakın arkadaşlarından olan müşrik grubunu da şoka uğratıp dağıtmaya yettiği görülmektedir. Belki de onlar olayı daha fazla büyütürken Ebû Leheb gibi bir müşriği de kaybetmekten korkmuşlardır. Ebû Leheb'in Hâşimoğullarını bu konuda destekleme sebebi yeni dine karşı merhamete gelmesi değil tamamen kabile asabiyetidir. Osman b. Maz'un ise bu yıllardan sonra Medine'ye hicret etmiş ve Bedir Savaşı'na katılmıştır.²⁹¹ Onun bu savaştan sonra vefat ettiği ve Medine'de vefat eden ilk muhacir olduğu aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in onun cenazesinde ağladığı ve naaşını öptüğü nakledilmektedir.²⁹²

3.2.6. Ebû Leheb'in Yeğeni Tuleyb b. Umeyr'i Koruması

Ebû Cehil önderliğindeki bir grup müşrik Hz. Peygamber'e karşı hakaret ve saldırılarda bulunuyorlardı. Bunu gören Tuleyb b. Umeyr, Ebû Cehil'i başından yaraladı. Bunun üzerine diğer müşrikler tarafından yakalanarak bağlandı ve esir olarak tutuldu. Bu durumu gören Ebû Leheb hemen yeğenine yetişip onu bağlarından kurtarmıştır. Bu müşrik grup daha sonra Tuleyb b. Umeyr'i annesine şikâyet etmek için Ervâ bt. Abdülmuttalib'in yanına gitmişlerdir. Ervâ'ya, "Oğlunun Muhammed'i savunmak için kendisini nasıl ortaya attığını görmüyor musun?" demişlerdir. Ervâ, "Bu oğlumun hayatının en güzel günüdür. Zira Allah katından gerçek haberler getirmiş olan

²⁸⁹ M. Yaşar Kandemir, "Osman b. Maz'un", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/470-471.

²⁹⁰ İbn İshak, *Siyer*, 1/223.

²⁹¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/211.

²⁹² Tirmizî, "Cenâiz", 14.

dayısının oğlunu korumuştur.” diyerek cevap vermiştir. Müşrikler Ervâ'ya Müslüman olup olmadığını sorduklarında ise “evet” cevabını vermiştir.

Müşrikler olup bitenleri Ebû Leheb'e yetiştirdiler. Ebû Leheb bunları duyunca soluğu kız kardeşi Ervâ'nın yanında alır ve ona, “Baban Abdülmuttalib'in dinini bırakıp yeğenin Muhammed'in dinine tabi olmana çok şaşırdım doğrusu.” demiştir. Ervâ buna karşılık, “Durum aynen söylediğin gibidir. Sen de yeğenin Muhammed'e destek ol, onu savun, ona sakın engel olma. Eğer kardeşimizin oğlu kazanırsa sen de onun dinine girersin veya kendi dininde devam edersin. Şayet başına bir şey gelirse yeğenininden dolayı mazur görülürsün.” cevabını vermiştir. Ebû Leheb Hz. Muhammed'in yeni bir din uydurduğunu ve bu din için bütün Arap kabilelerini karşılarına alamayacaklarını, bu kadar güçlü olmadıklarını söyleyerek oradan ayrılmıştır. Ervâ'nın yine bu konuşmalarında oğlu Tuleyb b. Umeyr'in Hz. Peygamber'i canı ve malı pahasına koruyacağını belirttiği nakledilmektedir.²⁹³

Belâzürî Tuleyb b. Umeyr ile alakalı farklı bir rivayet aktarmaktadır. Bu kaynakta geçtiği kadarıyla Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Hz. Peygamber'in kapısına zembil içinde pislik atmıştı. Bunu gören Tuleyb o zembili alarak Ukbe'ye saldırır ve onunla Ukbe'nin başına vurmuştu. Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Tuleyb'i kulağından tutarak annesine şikâyet etmeye götürmüştür. Ukbe, “Oğlunun Muhammed'i savunduğunu görmüyor musun?” deyince Ervâ, “Bu mevzuda oğlumun önünde kim durabilir ki? Hz. Muhammed onun dayısının oğludur. Canlarımız ve mallarımız Hz. Muhammed'e fedadır.” diyerek karşılık verdikten sonra sözlerine şu mısralarla devam ettiği rivayet edilmiştir;

“Şüphesiz ki Tuleyb dayısının oğluna yardım etti,

Kanı ve malı hususunda ona destek verdi.”²⁹⁴

İki rivayette farklı müşrik isimlerinin aktarılması ve Belâzürî'de bulunan rivayette Ebû Leheb isminin geçmemesi bu iki durumun birbirinden bağımsız gelişen olaylar olabileceğini göstermektedir. İlk rivayette Ebû Leheb kan bağı nedeniyle yeğenini korumuş daha sonra gelerek İslâm hakkında kız kardeşi Ervâ ile tartışmıştır. Bu da Ebû Leheb'in kabilesi ile dini arasında kaldığını göstermektedir. Zira bir taraftan Hz. Peygamber ile mücadele etmiş diğer taraftan ise kendi yol arkadaşlarına karşı Müslüman olan akrabalarını korumuştur. Ebû Tâlib'ten sonra Hâşimoğullarının başına geçmesinde bu gibi durumların da göz önünde tutulmuş olabileceğini düşünmekteyiz. Zira boykot gibi zor zamanlarda kendilerini yalnız bırakan birinin sonraki yıllarda lider olarak seçilmesi çok da mantıklı olmasa gerek. Ebû Leheb her ne kadar kendini Hâşimoğullarından soyutlamaya çalışmışsa da bazı durumlarda akrabalık bağlarından dolayı kendini olayın içinde bulmuştur.

²⁹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/52.

²⁹⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/184; Köksal, *İslâm Tarihi*, 331; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesiinden Abbâsîlere Kadar)*, 115.

3.2.7. Hâşimoğullarına Boykot ve Ebû Leheb'in Tavrı

Hız. Muhammed, amcası Ebû Tâlib'in desteği ve himayesiyle nübüvvet görevini sürdürmekteydi. Mekke müşrikleri Hız. Peygamber'e engel olamadıkları için İslâmiyet'in yayılmasına da engel olamıyorlardı. Kendi çocukları da dâhil olmak üzere yeni dinin hızla yayılması onları Ebû Tâlib'i uyarmaya akabinde tehdit etmeye sevk etmişti. Mekke sokaklarında Müslümanlara yönelik şiddet ve zulmün artması nedeniyle Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları Ebû Tâlib Mahallesi denilen yerde toplanmışlardır.²⁹⁵ Bununla Hız. Peygamber'e olan desteğin devam edeceğini göstermiş oluyorlardı. Hâşimoğullarının kesin tavrı ve Habeşistan'a hicret eden Müslümanların geri getirilememiş olması²⁹⁶ müşrik grubunu toplu boykota yöneltmiştir.²⁹⁷ Kureyş, nübüvvetin yedinci yılında²⁹⁸ yapmayı kararlaştırdıkları bu uygulama ile Hâşimoğullarını ve onların destekçisi olan Muttaliboğullarını yıldırma amaçlamışlarsa da zamanla bunun böyle olmadığı, insanların toplu olarak açlık ve susuzluğa mahkûm edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Mekkeli müşriklerin ambargo gereği aşağıda belirtilmiş olan kararları aldığı rivayet edilmektedir.

1. Hız. Muhammed kendilerine teslim edilecek, teslim edilene kadar herhangi bir barış teklifi görüşülmeyecek dolayısıyla ambargo kaldırılmayacak.
2. Hâşimoğullarından ve Muttaliboğullarından kız alınmayacak ve onlara kız verilmeyecek.
3. Bu iki kabileden her türlü ticari ilişkiler kesilecek.
4. Bu iki kabileden olanlarla her türlü sosyal bağ kesilecek. Ev ziyaretleri de dâhil olmak üzere her türlü ziyaret kesilecek.²⁹⁹

Müşrik Kureyş kabileleri bu maddeleri bir kâğıda yazarak mühürlemişlerdir. Daha sonra bu kâğıt Kâbe'nin duvarına asılmıştır.³⁰⁰ Ebû Tâlib alınan bu kararlardan vazgeçilmesini zira yeğenini asla teslim etmeyeceğini, gerekirse Hâşimoğullarının savaşmayı göze aldığını belirtmiştir. Yapılan konuşmalar ve uyarılara rağmen ambargo üç yıl süreyle devam etmiştir. Ebû Tâlib'in Hız. Peygamber'i bu süre zarfında sıkı takibe ve korumaya aldığı aktarılmaktadır. Bu amaçla Hız. Muhammed'in yalnız uyumasına bile izin vermemiştir. Üç yıllık süre zarfında Hâşimoğullarının ve Muttaliboğullarının çok büyük sıkıntılardan geçtiği anlaşılmaktadır. Gece yarısından sabaha kadar açlık ve sefaletten dolayı bazı çocuk seslerinin vadiyi inlettği belirtilmiştir. Çünkü müşrikler her

²⁹⁵ İbn İshak, *Siyer*, 1/216.

²⁹⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 108.

²⁹⁷ İbnü'l-Cezvi, *Ashabın Dilinden Hız. Peygamberimizin Hayatı* (Konya: Uysal Kitabevi, 1992), 172-175.

²⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/261.

²⁹⁹ İbn Kayyım el- Cevziyye, *Zâdül Mead*, 3/49; Köksal, *İslâm Tarihi*, 429; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/239-240; Mustafa Fayda vd., *İslâm Tarihi el Kitabı*, ed. Eyüp Baş (Ankara, 2017), 110; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/189.

³⁰⁰ Buhârî, *Hac*, 45.

türlü erzak girişini ve satışını yasaklamış ve bunu sıkı bir şekilde Ebû Cehil gibi şahısların önderliğinde kontrol etmişlerdir.

Bütün bu engellemeler bazen bazı nüfuzlu kişileri aşamamıştır. Bunun üzerine Ebû Leheb'in satıcıların başında dikilerek, "Ey tüccar topluluğu! Muhammed'in arkadaşlarına fiyatları öyle yükseltiniz ki, onlar sattığınız şeylerden herhangi bir şey alamazsınız! Siz benim ne kadar zengin birisi olduğumu biliyorsunuz. Ayrıca verdiğim sözlerden de asla dönmem. Fiyatları yükseltmenizden dolayı herhangi bir zarara uğrarsanız bu zarar tarafımda karşılanacaktır!" dediği nakledilmiştir. Ebû Leheb'in bu tavrı nedeniyle tüccarlar fiyatları öyle yükseltmişlerdir ki Müslümanlar ve onlara yardım etmek isteyen insanlar herhangi bir şey satın alamamışlardır. Bu şekilde davranan esnaf daha sonra ellerinde kalan mallarını Ebû Leheb'e satmışlardır. Böylece Ebû Leheb kendi kabilesine en büyük düşmanlığı yapmış³⁰¹ ve uygulanan ambargoda Kureyş müşrikleriyle birlikte hareket etmiştir.³⁰² Ebû Leheb, "Lat ve Uzzâ yardım ediyor ve bizimle." diyerek boykot hakkındaki fikrini açıklamış oluyordu. Bu beyanı nedeniyle Tebbet suresinin indirildiği rivayet edilmiştir.³⁰³ Ebû Leheb gibi müşrik önderlerin dayatmış olduğu bu ambargonun tam bir işkenceye dönüşmesi nedeniyle bazı kavgalar meydana gelmiştir. Vicdan sahibi kimi kabile liderlerinin araya girmesi ve boykotu bitirme noktasında kararlı duruşları vesilesiyle Müslümanlara ve onları koruyan Hâşimoğullarına uygulanan bu boykot sona ermiştir.³⁰⁴

Boykot esnasında Ebû Leheb'in kabilesi olan Hâşimoğullarına sırt çevirdiği görülmektedir. Hatta Ebû Leheb'in yukarıda da geçtiği üzere tüccarların mallarını Müslümanlara satmasını engellediği nakledilmiştir. Bu ve bunun gibi davranışları sergileyerek kendisini kabilesinden ayırmıştır. Ebû Leheb'in ambargo uygulanan Ebû Tâlib mahallesine taşınmaması, çarşı ve pazarda herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmaması onun ambargo döneminde müşriklerle birlikte hareket ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Daha sonraki konularda da ele alacağımız üzere Ebû Leheb bu durumunu bir övünç kaynağı olarak sunacaktır.³⁰⁵

Demircan, Ebû Leheb'in boykot yıllarındaki tavrı ve bu tavrının Hâşimoğulları üzerindeki etkisinin tam olarak bilinmediğini ifade etmektedir. Zira Hâşimoğullarının açlıkla sınındığı bir dönemde onları bırakıp müşriklerle hareket eden birisinin daha sonradan onların reisi olmasını çok da makul bulmamıştır. Son olarak Ebû Leheb'in tam olarak kabilesine sırt çevirmediği bazı durumlarda elinden geldiği kadarıyla onlara yardımcı olmuş olabileceğini ifade etmektedir.³⁰⁶ Yukarıdaki rivayetler göz önünde bulundurulduğunda Ebû Leheb'in boykot yıllarında Hâşimoğullarına destek olduğu

³⁰¹ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/229-230; Köksal, *İslâm Tarihi*, 433.

³⁰² Belâzürî, *Ensâbü'l-Esrâf*, 1/270; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 108.

³⁰³ İbn İshak, *Siyer*, 1/213.

³⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/263.

³⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/755; Watt vd., *Hiz. Muhammed Mekke'de*, 137.

³⁰⁶ Adnan Demircan- Âdem Apak, *Hiz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*, 175.

ihtimaline biraz mesafeli bakıyoruz. Zira bunu çağrıştıracak herhangi bir habere rastlayamadık.

3.2.7.1. Hind bt. Utbe b. Rebîa ile Diyalogu

Hiz. Muhammed Kureyş'i İslâm'a davet ettiğinde Ebû Leheb ona karşı muhalefette bulunmuş ve kendisine hakaretler etmiştir. Boykot yıllarıyla birlikte Hâşimoğullarının karşısında yer tutmuş ve elinden gelen kötülüğü de yapmıştır.³⁰⁷ Böyle bir ortamdayken bir gün Hind bt. Utbe b. Rebîa ile karşılaştı.³⁰⁸ Ebû Leheb, "Ey Utbe'nin kızı! Muhammed'in getirdiklerinden kaçındım ve ondan uzak durdum. Lat ve Uzzâ'ya yardım ettim ve onların yanında yer aldım." deyince Hind, "Ey Ebû Utbe! Hayırla mükâfatlandırıldın." diyerek karşılık vermiştir.³⁰⁹

Basit gibi görünen bu diyalog aslında Ebû Leheb'in iç dünyası için ipuçları vermektedir. Ebû Leheb'in Hâşimoğullarına vermediği destek için bir şekilde kendini aklamaya ve bir destek bulmaya çalıştığı görülmektedir. Bunu da kayın biraderinin eşi ve Utbe b. Rebîa'nın kızı Hind ile karşılaşınca dile dökmüştür. Böylelikle Kureyş nezdindeki itibarını yükseltme amacı güttüğünü düşünmekteyiz. Yaptığı eylemi Hind'e onaylatması kanaatimizi destekler niteliktedir.

3.2.8. Ebû Leheb ve Kız Kardeşi Âtike bt. Abdülmuttalib'in Rüyası

Bedir Savaşı'ndan önce meydana gelen bu olay Bedir Savaşı'nın habercisi olarak kaynaklarımızdaki yerini almıştır.³¹⁰ İbn Sa'd kaynaklı rivayette Âtike bt. Abdülmuttalib'in rüyası şu şekilde aktarılmıştır;

"Âtike bt. Abdülmuttalib gördüğü bir rüyadan çok korkmuştu ve bunu gidip kardeşi Abbâs b. Abdülmuttalib'e anlattı: 'Sana anlatacaklarımı saklamanı istiyorum. Çünkü bundan dolayı senin kavminin başına bir kötülük ya da musibet gelmesinden çekiniyorum. Rüyamda şunu gördüm: Kureyş'in Bedir Harbi'ne çıkmasından önce bir adam deve üzerinde geldi ve Abtah mevkiinde durarak yüksek bir sesle 'Ey Guder ailesi! Üç gün içinde öldürüleceğiniz yerlere koşun!' dedi. Bunu üç defa tekrarladı. İnsanların onun etrafında toplandıklarını gördüm. Sonra Mescid-i Haram'a girdi ve insanlar da onu takip etti. Kâbe'ye doğru devesini sürüp yine üç defa aynı şeyi söyledi. Daha sonra devesini Ebû Kubeys dağına doğru sürdü ve aynı şeyi orada da üç defa tekrarladı. Sonra Ebû Kubeys'ten bir kaya parçası alıp aşağı saldı. Taş yuvarlanıp dağın altına kadar geldi ve parçalandı. Mekke'de hiçbir ev ve vadi kalmadı ki, o parçalardan oraya girmemiş olsun. Hâşim ve Zühreoğulları'nın evlerine bu kaya parçasından herhangi bir şey isabet etmedi' dedi. Kardeşi Abbâs, 'Bu sadece bir rüyadan ibaret.'

³⁰⁷ İbn Hişâm, *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, 1/229.

³⁰⁸ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil*, 2/88.

³⁰⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/158; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 157.

³¹⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 2/445.

karşılığını verdi. Abbâs, düşünceli bir şekilde dışarı çıktı. O esnada Velîd b. Utbe b. Rebî'a ile karşılaştı. Onunla arkadaş idiler. Ona rüyayı anlatıp gizli tutmasını tembihledi. Fakat rüya çok geçmeden her tarafa yayıldı. Herkes Âtike'nin rüyasını konuşuyordu.

Ebû Cehil, 'Ey Abdülmuttaliboğulları! Sizin erkeklerinizin peygamberlik iddialarına razı olduk da şimdi kadınlarınız da mı bu işe el attı? Âtike şöyle bir rüya gördüğünü iddia ediyor. Sizi üç gün bekleyeceğiz. Şayet dedikleri gerçek çıkarsa tamam. Aksi takdirde sizleri Arapların en yalancıları ilan ederiz.' demeye başladı. Abbâs ona, 'Kes sesini! Yalan ve kınanma hususunda bizden daha önce gelirsın!' sözleriyle karşılık verdi. Rüyanın üzerinden üç gün geçince Damdam b. Amr Mekke'ye geldi. Onu Ebû Süfyân göndermişti. Kureyş'i, kervanı korumak için savaşa çağırıyordu. Damdam o esnada devesinin kulağını yardı, elbisesini önden ve arkadan yırttı. Semerini ters çevirip şöyle seslendi: 'Ey Kureyş topluluğu! Yetim kalasınız, yetim kalasınız! Muhammed ve arkadaşları kervana tebelleş oldular. Yardıma koşun, yardıma koşun! Allah'a yemin olsun ki, yardım için yetişebileceğinize ihtimal veremiyorum.' Kervanları için hemen hazırlığa başladılar ve onun da orduya katılması için Ebû Leheb'in yanına gittiler. Ebû Leheb, 'Lat ve Uzzâ'ya yemin olsun ki, ne gelirim, ne de sizinle adam gönderirim!' dedi. Onu bu işten alı koyan şey, sırf Âtike'nin rüyasından duyduğu rahatsızlıktı. O, 'Âtike'nin rüyası işi alıp götürdü.' diyordu."³¹¹

Âtike'nin rüyası olarak bilenen bu olayda Bedir Savaşı'nda Kureyş'ten birçok kişinin öleceği haber verilmiştir. Ebû Leheb'in bu savaşa katılmama sebeplerinden birisinin de bu olduğu iddia edilmiştir.³¹² Bu rüyaya en çok tepki veren ise Ebû Cehil olmuştur. Zira o, Hz. Muhammed'i yalancılıkla suçladığı gibi halası Âtike'yi de aynı şekilde suçlamıştır. Ebû Cehil bu ithamlarını ise kabileler arasındaki rekâbete bağlamıştır. Âtike'nin Bedir Savaşı'ndan sonra şöyle dediği rivayet edilmiştir;

"Rüya tam da gerçekleşmedi mi hakkınızda?
Tastamam, hani kaçmıştı topluluk, darmadağın.
Geldi; evet, gerçekten geldi size, gören kişi,
Keskin kılıçların biçtiğini gözleriyle,
Siz bana 'Yalan söyledin!' dediniz, oysa yalan söylemedim;
Ancak beni yalancılıkla suçlayanlar yalancılarıdır."³¹³

3.2.9. Ebû Leheb'in Uzzâ'nın Bakıcısı Olması

Ebû Leheb rivayetlerde geçtiği kadarıyla bağlı bulunduğu inanca önem veren birisidir. Zira Hz. Peygamber'e karşı çıkma nedenlerinden birisi de ilah kabul ettiği putlara karşı çıkmasıydı. Ebû Leheb bir gün Uzzâ'nın bakıcısı olan Eflah b. Nasr es-Sülemî'nin yanına uğrar. Belâzürî, Kelbî'ye göre bu kişinin Dübeyye b. Haremî es-

³¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 10/52.

³¹² Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/80.

³¹³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/446.

Sülemî olduğunu ayrıca belirtmiştir.³¹⁴ Vâkıdı ise bu kişinin Süleymoğullarından Eflah b. Nadr eş- Şeybânî olduğunu ifade etmektedir. Eflah artık son anlarını yaşıyordu. Ebû Leheb'i görünce ağlamaya başladı. Bunun sebebini soran Ebû Leheb'e kendisinden sonra kimsenin Uzzâ'ya bakmayacağından, bakımsızlıktan dolayı zayı olmasından korktuğunu, bunun için üzgün olduğunu ifade etmiştir. Ebû Leheb, "Üzülme, ben senden sonra ona bakar, onu koruyup gözetirim." dedi. Ebû Leheb buradan ayrıldıktan sonra bunu ilan etmiştir. Karşılaştığı kimselere, "Eğer bakımını üstlendiğim Uzzâ Hz. Muhammed'e galip gelirse onun yanında artık benim bir konumum vardır. Muhammed galip gelirse ki ben buna ihtimal dahi vermiyorum ama ben onun amcasıyım o da beni sahiplenir." diyordu. Bunun üzerine Tebbet suresinin indirildiği aktarılmaktadır.³¹⁵

Görüldüğü üzere Ebû Leheb Uzzâ'ya bakıcı olmasıyla kendini övmüş ve bundan bir menfaat beklediğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Putlara hizmetle görevli olan kişiler onların temel bakım ve korumalıklarını da üstlenmiş oluyorlardı.³¹⁶ Bu durumun Ebû Leheb'in karakterini etkilediğini düşünmekteyiz. O sadece Hâşimoğullarından bir birey değil müşrikler tarafından en çok sevilip sayılan putlardan olan Uzzâ'nın bakıcısıdır. Bu sorumluluk ister istemez Ebû Leheb'i daha sıkı bir şekilde müşrik saflarına bağlamıştır. Yeğeni Hz. Muhammed'in kazanacağına ihtimal vermemesinin bu kararı almasında etkili olduğu ilgili rivayetten çıkarılabilir.

3.2.10. Hac Mevsimindeki Panayırarda Tebliğ Süreci ve Ebû Leheb

Hız. Peygamber Mekke döneminde hac mevsiminde kurulan Ukâz, Zülmecâz ve Mecenne adlı panayırarda tebliğ görevinde bulunmuştur.³¹⁷ Zira bu panayırar sayesinde vahyin muhatabı olan insanlara ulaşma imkânı daha kolay oluyordu. Hız. Peygamber'in Medine'ye hicrete kadar bu panayırara her sene uğradığı aktırılmıştır. Bununla hem kendisine hem de Müslümanlara bir destek bulma amacı güttüğü nakledilmektedir. Özellikle boykot yıllarında bu ihtiyaç daha da ön plana çıkmıştır. Müşrikler hac mevsimi zamanında kurulacak olan panayırarda insanların Hız. Peygamber'i dinleyeceklerini ve buna dair kendilerine sorular soracaklarını düşünerek bu sorulara verilebilecek cevaplar için toplantılar düzenlemişlerdir. Bu toplantılardaki ana hedef Hız. Peygamber'e karşı ortak bir söylem oluşturmaktır. Bu minvalde toplantıya katılan müşrikler çeşitli lakap ve ithamlarla Hız. Peygamber'i hedef almışlardır. Bütün itham ve lakaplar değerlendirildikten sonra toplantının lideri olarak görülen Velîd b. Mugire, "Biz, Muhammed hakkında ne söylersek söyleyelim, boş ve yersiz olduğu anlaşılır. Kanaatimce, yine de onun hakkında 'sihirbazdır' demeniz, herhalde bu en mantıklı olanıdır! Çünkü onun getirdiği sözler nedeniyle insanlar babalarından,

³¹⁴ Belâzürî, *Ensâbü 'l-Eşraf*, 1/ 157.

³¹⁵ Vâkıdı, *Meğâzî*, 1/108.

³¹⁶ İsmail Kılıç, *Kur'an'a Göre Müşriklerin Zihin Dünyası*, 27-28.

³¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/268.

kardeşlerinden, eşlerinden ve kabilelerinden ayrı kalıyorlar.” diyerek âdeta son kararı beyan etmiş oluyordu.³¹⁸ Ebû Leheb panayır tebliğleri sürecinde de önceki dönemlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış ve sürekli onu engellemeye çalışmıştır.³¹⁹ İnsanların onu dinlememesi için elinden gelen kötülüğü yapmıştır.³²⁰ Bununla alakalı Beyhâki'de şu bilgileri aktarmıştır;

“Rebia b. Abbâdü'd-Di'lî der ki: “Peygamber Aleyhisselam'ı Zülmecaz panayırında görmüştüm. ‘Ey insanlar! ‘Lâ ilâhe illallah, Allah’tan başka ilah yok!’ deyiniz de kurtulunuz!’ buyuruyor, kendisi hangi caddeye girse halk da oraya gidiyor, onun başına toplanıyor, birbiri üzerine yığılıyorlardı. Orada ne bir kimsenin birşey söylediğini ne de onun sustuğunu gördüm. O, hep, ‘Ey insanlar! ‘Lâ ilâhe illallah, Allah’tan başka ilah yok!’ deyiniz ve kurtulunuz!’ buyurup duruyordu. Akık (şası) gözlü, güzel, yumru yüzlü, iki bölük halinde örgülü saçlı bir adam da o nereye giderse arkasından gidiyor, ‘Ey insanlar! Bu, sizi aldatıp da dininizden, baba ve atalarınızın dininden vazgeçirmesin! Bu, dinden çıkmış bir yalancıdır!’ diyordu. ‘Kimdir bu zât?’ diye sordum. ‘Muhammed b. Abdullah’tır. Kendisi, peygamber olduğunu söylüyor’ dediler. ‘Ya onun arkasında giden, onu yalanlayan, şu akık (şası) gözlü adam da kimdir?’ diye sordum. ‘O da onun amcası Ebû Leheb’dir!’ dediler.”

Rebia b. Abbâd, diğer rivayetinde de şöyle der: “Ben, yeni yetişmiş bir genç iken, babamla birlikte Mina’da bulunuyordum. Resulullah Aleyhisselam da Arap kabilelerinin konak yerlerinde durup, ‘Ey filan oğulları! Allah’tan başka, tapmış olduğunuz şu putları atarak, Allah’a hiçbir şeyi şirk koşmaksızın ibadet etmenizi; bana inanmanızı, beni doğrulamanızı; Allah tarafından gönderilmiş olduğum vazifeyi açıklayıp yerine getirinceye kadar beni korumanızı size emreden Allah’ın Peygamberiyim ben’ buyuruyor; arkasında da, akık, şası gözlü, güzel yüzlü, iki bölük halinde örgülü saçlı, üzerinde Aden işi elbise bulunan bir adam da, Resulullah sözlerini bitirince, ‘Ey filan oğulları! Bu, sizi, ancak Lât ve Uzzâ ile müttetikleriniz Mâlik b. Ukayşoğullarının cinlerini boynunuzdan soyup atmaya ve kendisinin getirdiği bid’at ve dalâletlere sarılmaya davet ediyor! Sakın hâ! Siz ona itaat etmeyin ve onu dinlemeyin!’ diyordu. ‘Babacığım! Şu zâtı takip eden kimdir?’ diye sordum. Babam; ‘Bu, onun amcası Ebû Leheb Abduluzâ b. Abdulmuttalib’dir’ dedi.”³²¹

Yukarıda aktarmış olduğumuz haberin³²² bir benzerinde Hz. Peygamber panayırlarda İslâm’ı tebliğ ederken amcası Ebû Leheb’in ise onun peşi sıra giderek insanlara, “Ey insanlar! Bu adama itaat etmeyin, o bir yalancıdır.” dediği

³¹⁸ İbn İshak, *Siyer* 1/207.

³¹⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/278.

³²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/94.

³²¹ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/526; Köksal, *İslâm Tarihi*, 504-505

³²² Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 98.

aktarılmaktadır. Ebû Leheb'in bu esnada Hz. Peygamber'e taş attığı ve bu taşlardan dolayı Hz. Muhammed'in ayak bileklerinin kanadığı rivayet edilmiştir.³²³

Hz. Peygamber bu tebliğ çalışmaları esnasında Benî Muharib b. Hasafalıların bulunduğu yere uğramıştı. Burada yaşlı bir adamla konuşmuş ve onun nezdinde bütün kabileyi İslâm'a davet etmiştir. İhtiyar adam Hz. Peygamber'e olumsuz cevap vererek onun getirdiği dini kabul etmeyeceklerini ve kendisini korumayacaklarını belirtmiştir. Zira bunu yapacak kişinin kabilesine en büyük kötülüğü yapmış olacağını söylemiştir. Bu konuşmalara şahit olan Ebû Leheb yaşlı adama, "Eğer bu pazar halkının hepsi senin gibi cevap verseydi, O, üzerinde durduğu dini bırakırdı. Kendisi, dinini bırakmış bir yalancıdır!" diyerek memnuniyetini iletmiştir. Akabinde yaşlı adamın Ebû Leheb'e "Sen kavminden olanı daha iyi bilirsin, Ey Ebû Utbe! Belki de yeğenin delilik geçiriyor. Bizim bulunduğumuz yerde bu tür hastalarla ilgilenen biri var." demiştir. Ebû Leheb'in bu teklife cevap vermediği nakledilmektedir.³²⁴

Allah Resulü hac mevsiminde kurulan panayırların birinde yine insanları Allah'n birliğine çağırmış³²⁵ ve bunu kabul etmeleri halinde bu dünyada acemleri yenip lider olacaklarını, ahirette ise cennete gideceklerini ifade etmişti. Bunu duyan Ebû Leheb, "Buna inanmayınız, bu Sabîleşmiş bir yalancıdır." diyordu. Amcası tarafından sarf edilen bu sözlere şahit olan insanlar Hz. Peygamber'in etrafından dağılmışlardır. Dağılmayanlar ise Hz. Muhammed'e hakaretler ederek onunla tartışıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in, "Allahım, sen istersen böyle olmaz" dediği rivayet edilmiştir.³²⁶

Ebû Leheb'in hac mevsiminde ciddi manada mesai harcadığı görülmektedir. Kendisine, Hz. Peygamber'e ve İslâm'a muhalefeti âdeta bir görev addetmiştir. Bunun için de her platformda elinden geleni yaptığı müşahede edilmektedir. Yukarıda aktarmış olduğumuz rivayetlerden hareketle hiçbir kabilenin Hz. Muhammed'e iman etmediği görülmektedir. Bu durumun böyle olmasında hiç şüphesiz en büyük gayreti amcası Ebû Leheb göstermiştir. Kendilerine İslâm tebliğ edilen kabile üyelerinin olumsuz cevap vermelerinde Ebû Leheb'in etkisi fark edilmektedir. Zira onlar Hz. Peygamber'in kendi kabilesi tarafından dışlandığını ifade ederek ne onun getirmiş olduğu mesajları kabul ne de Hz. Peygamber'e yardım etmişlerdir.³²⁷ Bazı kaynaklarda Ebû Leheb'in yerine Ebû Cehil'in ismi geçmektedir fakat genel kanaat Ebû Leheb'ten yanadır.³²⁸ Bununla birlikte her ikisi de böyle faaliyetlerde bulunmuş olabilirler.

³²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/166; Köksal, *İslâm Tarihi*, 506.

³²⁴ Köksal, *İslâm Tarihi*, 514.

³²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/ 575.

³²⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/268.

³²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/268; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 89.

³²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/696.

3.2.11. Ebû Leheb'in Hâşimoğullarının Lideri Olması

Hâşimoğulları, Hz. Muhammed'i koruyarak hiç şüphesiz Risâlet Döneminde önemli bir sorumluluk yüklenmişlerdi. Bu yüzden Hâşimoğullarına karşı ambargo uygulanarak âdeta toplumdan tecrit edildiler. Bütün olumsuzluklara rağmen Hz. Peygamber'i himayeden vazgeçmediler. Bu sürecin böyle olmasında Ebû Tâlib'in büyük etkisinin olduğu fark edilmektedir. Ebû Tâlib'in vefatıyla Hâşimoğullarının başına kabilenin en yaşlısı olan Ebû Leheb geçmiş ve kız kardeşlerinin önerileri doğrultusunda bir müddet yeğeni Hz. Muhammed'i koruyup kollamıştır.³²⁹ Kısa bir süre zarfından sonra Hz. Peygamber'in Abdülmutilib ile ilgili olan sözleri nedeniyle ona verdiği himayeyi kaldırmıştır.³³⁰ Bu kararın alınmasında konumuz olan Ebû Leheb neredeyse tek mercii olarak hareket etmiş ve yapılan eleştirilere kulak asmamıştır. Ebû Leheb'in bu tavrında karısı Ümmü Cemîl'in de payı olduğu düşünülmektedir.³³¹

Ebû Tâlib vefat etmeden önce Ebû Leheb'e Hz. Peygamber'i desteklemesini ve ona yardımcı olmasını şu mısralarla söylemiştir:

“Bir adam ki Uteybe [Ebû Leheb] amcası olursa,
Uzak olur zulümlere sürüklenmekten.
Söylerim ona ama nerede benim nasihatimi dinlemesi!
Ey Ebû Mu'attib! Esirgeme desteğini bizden.
Yanaşma zamana [zamanın adamlarına] bir lahzalık ömrün olsa bile
Çünkü söversin ona devran aleyhine döndüğü zaman
Çekinme savaştan savaşa adalettir çünkü.
Barışincaya dek savaşın yere battığını göremezsın.”³³²

Ebû Leheb'in Hâşimoğullarının başına geçtikten sonra Hz. Peygamber ile alakalı herhangi bir tedbir almadığı görülmektedir. Zira bu geçiş döneminde Hz. Muhammed'in uzun bir süre evinden çıkmadığı, çıktığında ise müşrikler tarafından hakaret ve saldırılara uğradığı nakledilmiştir.³³³ Bu rivayetlerden hareketle Kureyş'in Ebû Tâlib'in yokluğunu değerlendirdiği görülmektedir. Daha önce yapamadıkları kötülükleri Hz. Peygamber'e karşı yapmaya başlamışlardı.

Hâşimoğullarının yeni lideri olarak Ebû Leheb yapılanları duyduğunda daha önce verdiği tepkilerin aksine Hz. Peygamber'in yanına gitmiş ve “Ya Muhammed! Ebû Tâlib'in döneminde olduğu gibi istediğin şeyi söylemeye ve yapmaya devam et. Lât'a yemin olsun ki onun seni koruduğu gibi ben de seni koruyacağım, ben ölünceye kadar kimse sana ilişemeyecektir.” diyerek onu himayesine almıştır.³³⁴ Dolayısıyla Hz.

³²⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/157; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, 138.

³³⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/263-264; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 152.

³³¹ Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/192.

³³² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/691.

³³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/92; Köksal, *İslâm Tarihi*, 471.

³³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/822.

Peygamber için Hâşimoğullarının himayesi devam etmiş oluyordu. Ebû Leheb'in bu konudaki ciddiyeti nakledilen haberlere de yansımıştır. Zira İbnü'l-Gaytala isimli bir müşrik Resulullah'a hakaret etmiş ve ona sövmüştü. Bunun üzerine Ebû Leheb İbnü'l-Gaytala'ya dönerek gereken cevabı verdikten sonra ona tokat atmıştır. İbnü'l-Gaytala'nın gördüğü bu tepki nedeniyle Ebû Leheb'in din değiştirdiğini ima ederek ona Sabî dediği aktarılmaktadır. Ebû Leheb bu iddialara “Ben dinimi değiştirmedim lakin yeğenime göz göre göre hakaret edilmesine de müsaade edemezdim.” diyerek cevap vermiştir.

Ebû Leheb'in Hz. Muhammed'e verdiği himaye Kureyş arasında ciddi manada rahatsızlığa sebep olmuştur. Müşrikler Ebû Tâlib döneminde olduğu gibi Hz. Peygamber'e istediklerini yapamıyorlardı. Üstelik bu sefer bunu yapmayı engelleyen müşriklerin en samimi destekçilerinden olan Ebû Leheb'ti. Belli bir süreden sonra müşrikler Ebû Leheb'i inancı ve babası Abdülmuttalib'e olan düşkünlüğünü kullanarak vermiş olduğu himayeyi kaldırmaya çalışmışlardır. Bu minvalde müşriklerin ileri gelenlerinden olan Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve Ebû Cehil b. Hişâm, Ebû Leheb'in yanına giderek “Yeğenin Muhammed'e sor bakalım baban Abdülmuttalib şimdi nerededir?” dediler. Ebû Leheb bu soruyu Hz. Peygamber'e yöneltmiş ve ondan Abdülmuttalib'in kavmiyle beraber olduğu cevabını almıştır. Bunun üzerine Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve Ebû Cehil b. Hişâm, “Bu cevaptan kasıt Abdülmuttalib'in cehennemde olduğudur.” demişlerdir. Ebû Leheb bu söylemi Hz. Peygamber'e sormuştur. Karşılığında bunun doğru olduğunu ve bu inanç üzerine ölenlerin de aynı akıbeti paylaşacaklarına dair sözler duyunca Hz. Muhammed'e olan himayesini kaldırmıştır. Ebû Leheb aksi bir konuşma olmadığı müddetçe bu durumun böyle olacağını belirtmiştir. Amcası Ebû Leheb ve Hâşimoğullarının desteğini kaybeden Hz. Peygamber yeni bir himaye yeri için Taif'e gitmek zorunda kalmıştır.³³⁵ Bu yolculuk neticesinde de herhangi bir güvence bulamayan Hz. Peygamber ancak Mut'im b. Adî'nin himayesinde tekrar Mekke'ye giriş yapabilmiştir. Mut'im b. Adî kendi kabilesini silahlandırarak Hz. Muhammed'i evine kadar takip etmiştir.³³⁶ Uri Rubin, Hassan b. Sabit'in bu konu ile ilgili olarak yazmış olduğu bir şiirinden hareketle Ebû Leheb'in Hz. Muhammed'in gerçek amcası olamayacağını, annesinin Abdülmuttalib'ten önce Lihyanlı bir adam ile evlendiğini ve onun bu evlilikten olduğunu iddia etmektedir.³³⁷ Uri Rubin'nin delil olarak kullandığı ilgili şiirde konu şu şekilde işlenmiştir:

“Sen ne zaman büyüklere kavuşmak istersen,
Semâhic'e yapış çünkü sen onun bızırındansın.
Senin alçak baban Lihyân kabilesidir, ona nispet et kendini.

³³⁵ İbn Kayyim el- Cevziyye, *Zâdül Mead*, 3/51; Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 182.

³³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/263-264.

³³⁷ Mehmet Ali Kapar, “Ebû Leheb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/178-179.

Bırak şeref sahibi Benî Hâşim'i.”³³⁸

3.2.11.1. Hâşimoğullarından Müslüman Olanlara Baskı Uygulaması

Ebû Leheb, Kureyş ve Hâşimoğullarındaki konumunu Müslümanlara karşı çıkmada kullanmıştır. Bu uğurda kendi kabilesine sırt çevirmiştir. Hâşimoğullarından Müslüman olanlardan bazıları Ebû Leheb'ten çekindikleri için Müslüman olduklarını gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu konu ile alakalı İbn Abbâs'tan şöyle bir rivayet aktarılmaktadır:

“Mekke’de bizden, Hâşimoğullarından olanlar Müslüman olmuşlardı; onlar Müslümanlıklarını gizliyorlar, Ebû Leheb ve Kureyş’in üzerlerine çullanıp da, - Mahzûmoğulları’nın Seleme b. Hişâm, Abbâs b. Ebû Rebî’a ve başkalarını bağladığı gibi- kendilerinin de bağlanmasından ürkererek bunu izhar etmekten korkuyorlardı. (İşte) bu sebeple, Peygamber (sas), ashâbına Bedir günü şöyle dedi: “Sizden kim Abbâs, Tâlib, Akîl, Nevfel ve Ebû Süfyân ile karşılaşır, onları öldürmesin. Zira onlar zor kullanılarak çıkarıldılar!”³³⁹

Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere Kureyş’in kendilerinden Müslüman olanlara yaptıklarını Ebû Leheb kendi kabilesine uygulamıştır veya böyle bir endişe mevcuttur denilebilir.

3.2.12. Hicret Öncesi Hz. Peygamber’e Suikast ve Ebû Leheb

Önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere Hz. Peygamber’in tebliğ süreci sekteye uğratılmaya çalışılmıştır. Bu minvalde toplantılar tertip edilmiş, burada alınan kararlar en katı biçimde uygulanmıştır. Risâletin ilerleyen safhalarında özellikle hac mevsiminde kurulan panayırlarda Hz. Muhammed’in Mekke dışından gelenlerle irtibata geçmesi engellendi. Bu süreçte Ebû Leheb etkin rol almıştır. Bütün bu çalışmalara rağmen Hz. Peygamber birçok kabile ile görüşmüş ama neredeyse hepsinden olumsuz cevap almıştır. Bunlara istisna olarak Yesribliler gösterilebilir. Zira Yesribliler Hz. Peygamber ile Akâbe denilen mevkide buluşmuş ve İslâm’a geçtiklerini beyan etmişlerdir.³⁴⁰ Sayıları az olan bu küçük Müslüman grubu Medine’ye geri dönmüş, Mus’ab b. Umeyr ise öğretmen olarak kendilerine gönderilmiştir. Onların bu kararı almasında İslâm’a ve Hz. Peygamber’e duydukları muhabbetin yanı sıra içinde bulundukları kaos durumundan dolayı bir lider arayışında olmalarının ve Yahudilerin Arapları kendi içlerinden çıkacak bir peygamber ile tehdit etmelerinin etkili olduğu belirtilmiştir.³⁴¹ Bir yıllık bir zaman zarfından sonra ise kalabalık bir grup halinde yine Akâbe denilen

³³⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/770.

³³⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/13.

³⁴⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/280.

³⁴¹ Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 1/217. Bu konu ile ilgili inen âyet için bkz. Bakara, 2/89.

mevkide bir araya gelmişlerdir. Mekke'de baskı ve zulme maruz kalan Müslümanlar için artık sığınacakları emin bir belde oluşmuştur. Hz. Peygamber ikinci Akâbe Biati olarak anılacak olan bu toplantı sonrasında Müslümanların Medine'ye hicret etmelerini emretmiştir.³⁴² Bu emir doğrultusunda Mekkeli Müslümanlar Medine'ye hicret etmeye başlamışlardır.³⁴³ Hz. Muhammed tüm Müslümanların hicret etmesini beklemiş, en son kendisi ve yol arkadaşı Hz. Ebû Bekir ile birlikte, yerine emanetlerini dağıtması için Hz. Ali'yi bırakarak hicret etmiştir.³⁴⁴ Yurtlarından çıkmak zorunda kalan Müslümanların hicret etmiş olmalarına, ilgili âyette şöyle değinilmiştir, “*Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır!*”³⁴⁵

Müslümanların cenahında bunlar yaşanırken müşrikler Darü'n-Nedve'de hicret haberini almışlardı. Buna engel olmak için Müslümanların peşlerine askerler göndermişlerdi. Hz. Muhammed'in evinde olduğunu bilen müşrikler onu da ellerinden kaçırmamak için plan yapmaya başladılar. Hz. Peygamber'in sürgün edilmesi veya yakalanıp hapsedilmesi gibi fikirler öne sürdüler. Bu fikirler kabul görmemiştir. Zira sürgün edilirse güçlenip geri dönebilirdi. Hapsedilirse akrabaları ve Müslümanlar tarafından kaçırılabilirdi. Ebû Cehil bu görüşlerden farklı olarak Hz. Muhammed'in öldürülmesi gerektiğini savunuyordu.³⁴⁶ Bunun olmaması halinde bir daha ona bu kadar kolay ulaşamayacaklarını belirtmiştir. Hâşimoğullarının intikamından kurtulmak için her kabileden bir kişi seçilerek bu eylem yapılacaktı. Böylelikle Hâşimoğulları bütün kabileleri karşlarına alıp kan talep etmek yerine diyete mecbur bırakılacaktı. Bazı kaynaklarda bu toplantıya Necidli yaşlı bir adam kılığında şeytan da katılmış, Ebû Cehil'in düşüncesinin kabul edilmesini sağlamıştır.³⁴⁷ Neticede bu fikir uygun görülmüş, bunun gerçekleşmesi için bir suikast grubu oluşturulmuştur.³⁴⁸ Bu grupta Ebû Cehil, Hakem b. Ebû'l-Âs, Ukbe b. Ebû Mu'ayt, Nadr b. el- Hâris, Ümeyye b. Halef, İbnü'l-Gaytala, Zem'a b. el-Esved, Tu'ayme b. el- Adî, Ebû Leheb, Übey b. Halef ve Haccâc'ın çocukları Nübeyh ile Münebbih'in oldukları nakledilmiştir.³⁴⁹ Alınan suikast kararı Cebraîl³⁵⁰ veya Resulullah'ın akrabası Rakika³⁵¹ tarafından Hz. Peygamber'e

³⁴² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil*, 2/101; Cahit Külekçi, *Hicret* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 79.

³⁴³ Şaban Öz, *Kur'an'ın Peygamberi*, 105-109.

³⁴⁴ Taberi, *Tarih-i Taberî*, 3/118; Köksal, *İslâm Tarihi*, 656.

³⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/195.

³⁴⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/303; Adnan Demircan- Âdem Apak, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*, 216.

³⁴⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/304; Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 195.

³⁴⁸ Abdurrahman el-Muhacir, *Rasulullah (sas)'ın Hayatı ile İslâm'ın Hareket Metodu*, 1/259.

³⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/282; İbnü'l-Cezvi, *Ashabın Dilinden Hz. Peygamberimiz'in Hayatı*, 205-208.

³⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/104.

iletılmıştır. Bunun üzerine Hz. Muhammed hicret sürecini hızlandırarak bu planın boşa çıkmasını sağlamıştır.³⁵² Bu konu ile ilgili Allah şöyle buyurmaktadır, “*Hatırlar mısın? inkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah’tır.*”³⁵³

Ebû Cehil önderliğindeki suikastçılar Hz. Peygamber’in evine baskın verdiklerinde onun yerine Hz. Ali’yi bulmuşlardı. Hz. Peygamber’in nerde olduğuna cevap vermeyen Hz. Ali’yi dövmüşlerdir. Daha sonra Hz. Muhammed bazı rivayetlere göre kapının önünde kendisini bekleyen grubun içinden geçerek oradan ayrılmıştır.³⁵⁴ Belli bir süre Sevr mağarasında kalan Hz. Peygamber daha sonra Medine’ye yönelerek hicretini tamamlamıştır.³⁵⁵

Muhammed Hamidullah müşriklerin yapmış olduğu toplantıdaki diyet fikrinin Ebû Leheb’ten çıktığını ileri sürer. Yine İbn Sa’d’ta ve Taberî’de suikast grubunun içerisinde kendisinin ismini görmekteyiz. Gerek buradaki deliller ışığında gerekse de önceki faaliyetleri göz önüne alındığında Ebû Leheb’in hicret sürecini engellemede etkin rol oynadığını düşünmekteyiz. Hâşimoğullarının lideri konumunda olan Ebû Leheb’in böylesi bir sorumluluğu yüklenmesi her ne kadar dönemin asabiyet ruhuna karşı olsa da onun şahsi yapısının burada da ön plana çıktığını düşünmekteyiz.

3.2.13. Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’e Karşı Çıkmasının Sebepleri

Cahiliye Çağı denilince belki de akla gelen ilk kavram kabileciliktir.³⁵⁶ Asabiyet olarak da açıklanan bu kavram temelde ailede ve akrabalar arasında dayanışmayı sağlayan manevi bir bağ olarak tanımlanabilir. Özellikle Mekke, Yesrib ve Taif’ten oluşan Hicaz bölgesinde herhangi bir devletin olmaması orada yaşayan insanları zorunlu olarak asabiyete yöneltmiştir. Bunun sayesinde yaşamlarını daha doğrusu yaşama haklarını güvence altına almaya çalışmışlardır. Dolayısıyla asabiyetin hayatta kalmanın sigortası olarak görüldüğü söylenebilir. Bu duruma istisna olarak Ebû Leheb karşımıza çıkmaktadır. Aslında Hz. Peygamber’in İslam çağrısıyla beraber asabiyette farklı açılardan kırılmalar yaşanmaya başlanmıştır. Nitekim Müslüman olanlar kabile reislerinin buyruklarına karşı çıkarak her alanda Hz. Muhammed’i savunmuşlardır. Ebû

³⁵¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 146.

³⁵² Taberî, *Tarih-i Taberî*, 3/119.

³⁵³ el-Enfal 8/30.

³⁵⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/182.

³⁵⁵ Bu konu ile alakalı Allah şöyle buyurmuştur, “*Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.*” et-Tevbe, 9/40.

³⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. Âdem Apak, *Kabile*.

Leheb'in Risâlet Dönemiyle birlikte Hz. Muhammed'e karşı takındığı düşmanca tavırların arkasında yatan sebeplerin araştırılması şüphesiz Ebû Leheb'in karakterini ortaya koyma açısından önemli olacaktır. Daha önceden ele aldığımız rivayetlere ek olarak yeni rivayetlerle de bu sebepleri ortaya koymaya çalıştık.

3.2.13.1. Ebû Tâlib ile Kavga Olayı

Hz. Peygamber daha doğmadan babasını kaybetmiştir. Altı yaşına kadar annesi Âmine'nin yanında büyümüş, annesinin Ebva'da vefatıyla dedesi Abdülmuttalib tarafından himaye edilmiştir. Sekiz yaşına kadar dedesiyle kalan Hz. Muhammed onun da vefatıyla evlenene kadar amcası Ebû Tâlib'in yanında kalmıştır.³⁵⁷ Onun Ebû Tâlib ile samimi bir ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Zira en zor zamanlarda bile amcası tarafından himaye edilmiştir. Bu himaye Hâşimoğullarının tümüne boykota sebep olmuşsa da Ebû Tâlib yeğenini ölünceye kadar savunmuştur. Hz. Peygamber'in de amcasına olan sevgisi rivayetlere yansımıştır. Amcasının maddi yükünü hafifletmek için oğlu Hz. Ali'yi yanına aldığı bilinmektedir.

Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'e olan sevgi göstergesinin birisi de Ebû Leheb ile Ebû Tâlib'in kavga olayıdır. Bu rivayete göre Ebû Tâlib ile kardeşi Ebû Leheb arasında tartışma çıkar, bu tartışma kısa zamanda kavgaya dönüşür. Ebû Leheb ağabeyini yere düşürmüş, üstüne oturarak ona vurmaya başlamıştır. Ebû Tâlib'in altta sıkıştığını gören Hz. Peygamber küçük yaşına rağmen Ebû Leheb'i iterek düşürmüştür. Bunun üzerine Ebû Tâlib hemen kalkarak Ebû Leheb'i altına almış ve onu dövmüştür. Kavgaдан sonra Hz. Muhammed'e dönen Ebû Leheb, "Bunu neden yaptın, ben de senin amcan değil miyim? Vallahi seni asla sevmeyeceğim." diyerek ona tepkisini dile getirmiştir.³⁵⁸

Bu olayın Ebû Leheb'in düşmanca tavrının asıl sebebi olduğu yönünde yorumlar³⁵⁹ yapılmışsa da sadece bunun üzerinden böyle bir yargıda bulunmanın çok da isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Sebep sadece bu olmasa da sebeplerden biri bu olay olabilir. En azından Hz. Peygamber'in çocukluğu döneminden itibaren aralarında bir soğukluğun olduğunu söylememiz mümkündür. Zira rivayetten anladığımız Hz. Peygamber'in amcaları arasında tercihte bulunduğu ve Ebû Leheb'i düşürdüğüdür. Bu da ister istemez bir kırgınlığa sebebiyet vermiş olabilir. Ama yıllar sonrasına aktaracak kadar bir kini tetiklediğine dair yorumlara ihtiyatla yaklaşmamızın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber'in yıllarca amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldığı göz önünde tutulduğunda Hz. Muhammed'in Ebû Tâlib'i daha çok sevmesi anlaşılabilir bir

³⁵⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/134; Adnan Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Topluma* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), 18.

³⁵⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/166.

³⁵⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 57.

durumdur. Hz. Peygamber'in hayatının genelinde bunu hissettirmiş olması belki de Ebû Leheb'i kıskandırmıştır. Sonuç olarak Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e karşı tavır almasında kavga olayının ve Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'e karşı hayatı boyunca göstermiş olduğu olumlu davranışların etkili olduğu söylenebilir.

3.2.13.2. Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in Himayesini Tercihi

Hz. Peygamber doğmadan babası Abdullah'ı, altı yaşındayken annesi Âmine'nin vefatıyla hem öksüz hem de yetim kalan Hz. Muhammed sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in yanında kalmıştır. Abdülmuttalib vefatına yakın torununu çocuklarından birisine emanet etmek istemiştir. Bunun için üç çocuğunun ismi ön plana çıkar. Ebû Leheb de bunlardan birisidir. Abdülmuttalib, Ebû Leheb'in zengin ama kalbinde merhametin eksik olduğunu ve genel olarak sert mizaçlı bir yapıya sahip olduğunu belirttikten sonra Hz. Peygamber'den bir seçim yapmasını istemiştir. Hz. Muhammed de Ebû Tâlib'i seçer.³⁶⁰

Kiminle kalacağı kararının Hz. Muhammed tarafından belirlenmiş olduğunu ihtiva eden bu bilgiler doğru kabul edildiğinde Ebû Leheb'in yeğeni tarafından seçilmemesi, daha sonra meydana gelen kavgada Ebû Tâlib'i desteklemiş olması gibi nedenler onun Hz. Peygamber'e karşı düşmanlığının sebepleri arasında gösterilebilir.

3.2.13.3. Dinine Olan Bağlılığı

Sadece Ebû Leheb'in değil diğer müşriklerin de Hz. Peygamber'e karşı çıkmalarının diğer sebebinin putperestlik olduğu görülmektedir. Bunun temelinde ise gerek dine verdikleri önem gerekse de putperestliğin onlar için atalarının dini olması yatmaktadır. Buna ek olarak putperestlik sayesinde ticari olarak da ciddi manada gelir elde etmekteydiler. Zira Mekke, civar kabilelerin de putlarının bulunduğu dini bir merkez haline getirilmişti. Her sene insanlar Kâbe'yi ziyaret edip hac vazifelerini yerine getiriyorlardı. Bunu yaparken de Kâbe'de bulunan ve kendilerini temsil eden putlarına tazimde bulunuyorlardı. Kureyş kabilesi de Mekke'nin tek otoritesi olarak kabul görüldüğü için hem ticari hem de sosyal ve siyasal olarak üstün görülmüştür. Bu durum Kur'an- Kerim'de de belirtilmiştir.³⁶¹ Müşrikler, ellerindeki bu statüyü kaybetmemek için Hz. Peygamber'e karşı çıkmışlardır. Kur'an-ı Kerim bu durumu şöyle ortaya koymaktadır: *“Aynı şekilde senden önce de hiçbir topluluğa bir uyarıcı göndermedik ki, topluluğun zevku sefâya dalmış kesimi şöyle demiş olmasınlar: “Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz. Peygamber, “Size,*

³⁶⁰ İbnü'l-Cezvi, *Ashabın Dilinden Hz. Peygamberimizin Hayatı* (Konya: Uysal Kitabevi, 1992), 108-110

³⁶¹ Kureyş, 106/1-4.

*atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?” diye sordu. Onlarda, “Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz” cevabını verdiler.”*³⁶²

Ebû Leheb putperestliği hem ata dini olarak benimsemiş hem de bu dine karşı olan sorumluluk duygusuyla hareket etmiş ve Hz. Muhammed'e karşı çıkmıştır. Zira Hâşimoğullarının başına geçtiğinde ilk başlarda Hz. Peygamber'i himayesine almıştır. Babası Abdülmuttalib'in cehenneme gideceğini duyunca de himayeyi kaldırmıştır.³⁶³ Yine onun Uzzâ adlı puta sahip çıkıp ona bakıcı olması dini duygularının yoğun olduğunu göstermektedir.³⁶⁴

3.2.13.4. Diğer Arap Kabilelerinden Çekinmesi

Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e karşı çıkmasında etkili olan durumların birisi de diğer kabilelerin tepkilerinden çekinmesiydi. Ona göre Hâşimoğullarının Hz. Peygamber'i koruması bile büyük bir yanıltı.³⁶⁵ Ebû Leheb bu argümanını özellikle risâletin ilk yıllarında çokça dile getirmiştir.³⁶⁶ Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi bu da onun bu konuda endişelerinin olduğunu göstermektedir.

3.2.13.5. Kibirli Bir Karaktere Sahip Olması

Kendini üstün görme anlamına gelen kibir,³⁶⁷ müşriklerin en temel özelliklerinden birisiydi. Kölelerin bile kendileriyle aynı konumda olacağını vaad eden bir dini kabul etmemeleri kişiliklerinin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Müşrik liderlerin Hz. Peygamber ile karşılaştıklarında takındıkları davranışlar da bunu göstermektedir. Zira onların verdiği cevaplara binaen Kur'an-ı Kerim'de şöyle bir âyet bulunmaktadır, “*Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!*” diye de eklediler.”³⁶⁸ Bu âyette de görüldüğü üzere müşrikler peygamberliği de kişisel ihtiraslarına kurban etmişlerdir.

Ebû Leheb'in de diğer müşrik liderler gibi aynı karaktere sahip olduğu hususu rivayetlere yansımıştır. Ebû Leheb, Hz. Peygamber'e, “Ey Muhammed! Sana iman eder de Müslüman olursam bana ne var?” diye sorar. Hz. Muhammed, “Müslümanlara ne varsa sana da o verilir.” der, bunu duyan Ebû Leheb sinirlenmiş ve “Ben diğer insanlarla bir mi tutulacağım? Onların üstünde tutulmayacak mıyım?” demiş, Hz.

³⁶² ez-Zuhruf, 43/23-24.

³⁶³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/157.

³⁶⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/108.

³⁶⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/154-155.

³⁶⁶ Taberî, *Tarih-i Taberî*, 3/84-85.

³⁶⁷ Mustafa Çağrı, “Kibir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/261-262

³⁶⁸ ez-Zuhruf, 43/31

Peygamber'den olumsuz cevap alınca da “Beni normal insanlarla bir tutan bu dine yazıklar olsun.” demiştir.³⁶⁹

Nakledilen bu haberde de görüldüğü üzere Ebû Leheb kendini halktan üstün bir konuma yerleştirmiş, Allah katında en üstün olanının soyla değil takva ile olacağını anlatan İslâm'a karşı çıkmıştır.

Başka bir rivayette Ebû Leheb'in ellerini birbirine sürerek, “Muhammed bana görmediğim şeyleri vaat ediyor. Öldükten sonra bunlara kavuşacağımı ve göreceğimi söylüyor.” -Avuçlarına üfledikten sonra- “Bu ellerime boş vaatlerden başka bir şey koyamadı. Yazıklar olsun size, ben size Muhammed'in boş vaatlerden başka bir şey veremeyeceğini söylemedim mi?” demiştir.³⁷⁰ Bir başka nakilde ise “Muhammed bana görmediğim cennetler vaat ediyor, ben bunları görmüş değilim.” şeklinde itirazda bulunduğu aktarılmıştır.³⁷¹

3.2.13.6. Eşi ve Yakın Arkadaşlarının Ebû Leheb Üzerindeki Etkisi

Bir insan üzerinde eşinin hiç şüphesiz büyük etkisi olmaktadır. Bu etki kişinin hayatının her alanında görülmektedir. Ebû Leheb'in evlendiği kadın olan Ümmü Cemîl, önceki başlıklarda aktardığımız gibi Emevî ailesinin soylu kadınlarından. Bu konum, onun karakteriyle birleşince ortaya Ümmü Cemîl gibi bir kadını çıkarmıştır. Ümmü Cemîl yeri geldiğinde Hz. Peygamber'e saldırmak için onu aramış ve bulamayınca geri dönmüştür. Yine bu Ümmü Cemîl'in bizzat kendi eliyle Hz. Muhammed'e eziyet veren davranışlar sergilediği nakledilmiştir. Baskın bir karaktere sahip olan Ümmü Cemîl'in Ebû Leheb'i etkilememiş olması düşünülemez.³⁷² Boykot yıllarında Hâşimoğullarını yalnız bırakan Ebû Leheb bunu eşinin yengesi olan Hind'e aktarmış³⁷³ ve bir nevi onlara yaranmaya çalışmıştır. Ayrıca Tebbet suresinde Ebû Leheb ile birlikte eşinin de anılması kötülük noktasında Ümmü Cemîl'in de ileri gittiğini göstermektedir. Ebû Leheb'in, kayını ve müşrikleri lideri konumuna yükselecek olan Ebû Süfyân ile de araları iyi olduğu anlaşılmaktadır. Mekke döneminde bunun aksini aktaran bir rivayetin olmaması ve Ebû Leheb'in sürekli müşrik gruplarıyla birlikte hareket etmesi bunu göstermektedir.

Bilindiği üzere Hâşimoğulları ise Mutayyebûn grubuna mensuptur. Bu iki grup arasında hem sosyal hem de siyasi olarak bir çekişme vardı. Hz. Muhammed'e aşırı şekilde karşı çıkanlar da yine Ahlaf grubundan çıkmaktadır. Bu durum tesadüften ziyade, kökleri kabileciliğe dayanan bilinçli bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁶⁹ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-Beyân* (Kahire: 1968)14/716-717; Köksal, *İslâm Tarihi*, 272.

³⁷⁰ İbn İshak, *Siyer*, 1/376.

³⁷¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/158; Ali Bakkal, *Hiz. Peygamber'in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı*, 30.

³⁷² Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*, 150.

³⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/88.

Ebû Leheb'in en sıkı dostları arasında Ümeyyeoğullarından Hakem b. Ebi'l-Âs, Âs b. Vâil, Ukbe b. Ebû Muayt, Mahzumoğullarından Ebû Cehil, Nevfeloğullarından Hâris b. Âmir, Cumahoğullarından Ümeyye b. Halef gibi müşriklerin liderleri bulunuyordu. Bu kişiler Hâşimoğullarından birisine kesinlikle biat etmeyeceklerini ara ara bildirmişlerdir. Buna örnek olarak Ebû Cehil'in şu sözleri verilebilir:

“Biz ve Abdümenâf oğulları, şeref ve şan hususunda şimdiye kadar çekiştik durduk: Onlar halka yemek yedirdiler, biz de yemek yedirdik. Onlar arabuluculuk ederek diyet yüklendiler, biz de arabuluculuk ederek diyet yüklendik. Onlar halka bağışta bulundular, biz de bağışta bulunduk. Onlarla kulak kulağa giden iki yarış atı durumuna gelince, onlar: ‘İşte, bizden kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber de var!’ dediler. Biz bunun dengini nereden bulup onların dengine ulaşacağız? Vallahi, biz hiçbir zaman ona inanmayız, onu tasdik etmeyiz! ona vahiy geldiği gibi, bize de vahiy gelinceye kadar!”³⁷⁴

Ebû Leheb günün çoğunluğunu bu ve bunun gibi düşüncelere sahip kişilerle geçiriyor ve onlarla birlikte hareket ediyordu. Risâlet Döneminde de bu durumun değişmediği nakledilmektedir. İsmi geçen kişilerin çoğunun Bedir Savaşı'nda müşrik olarak öldürüldüğü dikkate alındığında Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e karşı olan düşüncelerinin neden bu kadar aşırı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber, “*Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin.*”³⁷⁵ diyerek arkadaş ortamının kişinin karakterine olan etkisine dikkat çekmiştir. Ebû Leheb'in hem evinde hem de dışarıda muhatap olduğu kitlenin azılı müşriklerden olması onun Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıkta ileri gitmesine neden olmuştur. Bu düşmanlık Hz. Muhammed'i öldürmeye teşebbüs etmeye kadar gitmiştir.³⁷⁶

Sonuç olarak Ebû Leheb'in Hz. Muhammed'e karşı çıkma sebebinin sadece dini bir boyutunun olmadığı görülmektedir. Dini boyutunun yanında Hz. Muhammed ile aralarında meydana gelen bazı kırılganlıkların olması, yakın çevre ve eşinin Hâşimoğullarına karşı olan kabilelerden olması, Hz. Peygamber'e sahip çıkmakla diğer kabilelerin vereceği tepkilerden çekinmiş olması, eşitlik ve adaleti savunan İslâm'ın kendi yapısına uymamış olması gibi durumların etkili olduğu söylenebilir.

3.2.14. Bedir Savaşı ve Ebû Leheb

İslâm tarihinin en önemli olaylarından biri hiç şüphesiz Bedir Savaşı'dır. Bu savaşta Müslümanlar var olma mücadelesi vermiş ve galip gelerek Medine'ye dönmüşlerdir.³⁷⁷ Âyette bu husus şöyle anlatılmaktadır, “*O zaman inananlara şöyle diyordun: “Rabbimizin, indirilen üç bin melek size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi? Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle*

³⁷⁴ İbn İshak, Siyer, 1/250.

³⁷⁵ Ebû Davud, Edeb, 19, Tirmizi, Zühd, 45.

³⁷⁶ İbn Sa'd, Tabakât, 1/282.

³⁷⁷ Taberî, Tarih-i Taberî, 3/38.

üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”³⁷⁸ Yine benzer bir âyette, “O zaman katından bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla temizlemek, şeytanın pisliğini üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.”³⁷⁹ 624 yılında meydana gelen Bedir Savaşı’nda Hz. Peygamber ve ashâbı ciddi kahramanlıklar göstermişlerdir. Bu savaşta Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Ukbe b. Ebû Muayt ve Nadr b. Hâris gibi Müslümanlara eziyet ve düşmanlık etmede öncülük eden Mekkeli müşriklerin liderleri öldürülmüştür.³⁸⁰

Ebû Leheb Bedir Savaşı’na katılmamıştır.³⁸¹ Neden katılmadığı ile ilgili farklı yorumlar ileri sürülmüştür. Vâkıdî’de geçtiği kadarıyla Ebû Leheb kız kardeşi Âtike bt. Abdülmuttalib’in görmüş olduğu rüyadan dolayı korkmuş ve Bedir için hazırlanan orduya katılmamıştır. Ebû Leheb’in Âtike’nin rüyası için, “Âtike’nin rüyası gün yüzü gibi gerçektir.” yorumunda bulunduğu nakledilmektedir. Bu süreçte Kureyş büyükleri Ebû Leheb’in yanına gitmiş ve ona, “Sen Kureyş’in önde gelenlerindensin. Eğer sen savaşa katılmazsan insanlar da sana bakıp katılmayabilirler. Ya kendin katıl ya da yerine birini gönder.” demişlerdir. Ebû Leheb, “Lât ve Uzzâ’ya yemin ederim ki ne ben çıkarım ne de yerime birisini gönderirim.” diyerek karşılık verir. Yapılan bu konuşmalar sonucunda Ebû Cehil, Ebû Leheb’in Müslüman olmasından korktu ve “Ey Ebû Utbe! Ayağa kalk. Vallahi biz atalarımızın ve senin dinine yapılan hakaretler için bu yola çıkıyoruz.” dedi. Rivayetin devamında Ebû Leheb’in yine sessiz kaldığı ama daha sonra borçlarına karşılık Âs b. Hişâm b. Muğîre’yi gönderdiği aktarılmaktadır.³⁸² Ona, “Sen benim yerime çık, alacağım senin olsun.” demiştir. Vâkıdî Kureyş’te böyle bir geleneğin var olduğunu belirtmiştir. Bir kişi savaşa katılmazsa yerine birini gönderirdi. Âs b. Hişâm b. Muğîre’nın Ebû Leheb’e dört bin dirhem borcunun olduğu nakledilmektedir.³⁸³

Belâzürî, Ebû Leheb’in savaşa katılmamasını onun hastalığına bağlamıştır. İlgili rivayete göre Ebû Leheb Bedir’den önce hastalanmıştı. -Bu hastalık nedeniyle Bedir Savaşı’ndan sonra ölecektir.- Ebû Leheb savaşa katılamayacağını görünce kumardan dolayı kendisine borçlanan Âs b. Hişâm b. Muğîre’yi borcuna karşılık olarak kendi yerine Bedir’e göndermiştir.³⁸⁴ Zira Âs b. Hişâm b. Muğîre kumar oynarken Ebû Leheb’e yenilmiştir. Buna karşılık ona bir cariye verir ve tekrar oynarlar. Âs b. Hişâm

³⁷⁸ Âl-i İmrân, 124-125.

³⁷⁹ el-Enfal, 8/11

³⁸⁰ Zührî, *el-Meğâzî*, 52-56.

³⁸¹ İbn Kayyım el- Cevziyye, *Zâdül Mead*, 3/216.

³⁸² Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 2/414; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 193; Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, 156.

³⁸³ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/79-80; Adnan Demircan- Âdem Apak, *Hiz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*, 241.

³⁸⁴ İbn Hibbân, *Es-Siretü'n- Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 135.

yine yenilir ve böylece Ebû Leheb'e borçlu olarak kalmıştır.³⁸⁵ Başka rivayetlerde ise Ebû Leheb'in kumar borcuna karşılık Âs b. Hişâm b. Muğîre'yi demir işlerinde çalıştırıp kendisine üzengi yaptırdığı³⁸⁶ ve onu kölesi yerine koyup devesini güttürdüğü nakledilmiştir.³⁸⁷ Âs b. Hişâm b. Muğîre'nin Bedir Savaşı'na katıldığı ve Hz. Ömer tarafından öldürüldüğü nakledilmektedir.³⁸⁸

Aktarılan bilgiler ışığında Ebû Leheb'in Bedir Savaşı'na katılmadığı veya katılamadığı görülmektedir. Ebû Leheb her ne kadar savaşa katılmamışsa da kendi yerine birini göndermek suretiyle tarafını belli etmiştir. Âtike'nin rüyasından veya hastalandığından dolayı savaşa katılmadığı yönünde iki farklı yorum karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşlerden hareketle Ebû Leheb'in Âtike'nin rüyasından etkilenmiş olsa da hastalığından dolayı katılmadığını düşünmekteyiz.³⁸⁹ Zira Ebû Leheb'in önceki faaliyetlerine bakıldığında böylesine bir fırsatı kaçırmak istemeyeceğini düşünmekteyiz. Bedir Savaşı'ndan birkaç gün sonra hastalığından dolayı ölmesi, onun rahatsızlığı nedeniyle savaşa katılmamış olma görüşümüzü destekler niteliktedir. Yine Ebû Leheb'in Bedir Savaşı'nın sonucunu öğrendikten sonra sergilemiş olduğu davranışlar onun Bedir'e katılmada istekli olduğunu göstermektedir.

3.2.14.1. Savaşın Sonucuna Tepkisi

Bedir Savaşı'nda bulunamayan Ebû Leheb, Mekkeli müşriklerin hezimet haberini aldığı anda âdeta yıkılmıştır. En yakın yol arkadaşlarını bu savaşta kaybetmiş, yıllarca mücadele ettiği yeğeni Hz. Muhammed galip gelmiştir.

Ebû Leheb'in Bedir yenilgisi haberini almasını Ebû Râfi'ye dayandırılan rivayetten öğrenmekteyiz. Bu rivayete göre Hz. Abbâs'ın kölesi olan Ebû Râfi zemzem suları için bardak veya kap yapmaktaydı. Yanında Hz. Abbâs'ın eşi Ümmü'l-Fadl da bulunmaktaydı. Ebû Râfi hem kendisinin hem de Abbâs ailesinin Müslüman olduğunu fakat Abbâs'ın Kureyş ile karşı karşıya gelmekten çekinmesi, mallarının çoğunun Mekke'de dağınık halde bulunması gibi nedenlerden dolayı bunu gizlediklerini bildirmiştir. Böylesi bir durumdayken Ebû Leheb onların yanına uğrar. Bu esnada Bedir'den haber getiren yeğeni Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdülmuttalib de gelir. İnsanlar da onun başında toplanmaya başladılar. Ebû Leheb ona, “Anlat bakalım yeğenim Bedir'de neler oldu, neler gördün?” diye sorar. Ebû Süfyân b. Hâris, “Onlarla karşılaşmamız çok uzun sürmedi, onlara başlarımızı vurmaları için omuzlarımızı uzatıyorduk. Onlar da bizi istedikleri gibi ya öldürüyorlardı ya da esir alıyorlardı. Bu bizim eksikliğimizden değildi çünkü gök ile yer arasında alaca atlar üzerinde beyaz

³⁸⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/345.

³⁸⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/506-507.

³⁸⁷ Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 409.

³⁸⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2/763.

³⁸⁹ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 2/314-315; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/259.

elbiseli³⁹⁰ adamlarla karşılaştık. Hiç kimse onlara karşı koyamıyordu, onlar ise kimseyi sağ bırakmıyordu.” dedi.

Ebû Râfi bu anlatılanları duyunca bir an heyecanına kapılarak “Allah’a yemin olsun ki bunlar meleklerdir.” dedi. Ebû Leheb bu sözleri duyduğunda çok sinirlenir ve Ebû Râfi’ye saldırır. Dayak yemekte olan Ebû Râfi’yi gören Ümmü’l-Fadl çadır direklerinden birini alarak Ebû Leheb’in kafasına sertçe vurur. Ümmü’l-Fadl ayrıca ona, “Efendisi burada yok diye onu ezebileceğini mi sandın?” diyerek çıkmıştır. Aldığı darbe sonucunda yaralanan Ebû Leheb oradan ayrılmak zorunda kalır.³⁹¹ Bu rivayet dahi başlı başına Ebû Leheb’in ne kadar tez canlı ne kakar düşüncesizce hareket ettiğini göstermektedir.

3.2.15. Ölümü

Rivayetlere yansıdığı kadarıyla Ebû Leheb çıban hastalığı,³⁹² adese,³⁹³ veba³⁹⁴ veya çiçek hastalığından³⁹⁵ dolayı Bedir Savaşı’ndan yedi gün sonra ölmüştür. Aktarılan bu hastalıkların bulaşıcı olduğu görülmektedir. Bu nedenden dolayı çocuklarının da dâhil olmak üzere kimsenin yanına yaklaşmadığı ve tek başına evinde öldüğü bildirilmektedir.

Ebû Leheb öldükten sonra hemen gömülmemiştir. Çocukları ve yakınları hastalığın kendilerine de bulaşma riskine karşı Ebû Leheb’in bulunduğu yere girememişlerdir. Cenazenin öylece kalmasından dolayı kokmaya başladığı bunun üzerine insanlardan bazılarının, “Yazıklar olsun sizlere, babanız içerde çürümekten dolayı kokuyor ve siz hiçbir şey yapmıyorsunuz” diyerek Ebû Leheb’in çocuklarını kınadıkları bildirilmektedir.³⁹⁶ Orada bulunanlardan birisinin önderliğinde çocukları veya çocuklarının tutmuş olduğu birkaç kişi tarafından Ebû Leheb evinden çıkarılıp akabinde uzaktan su atılarak yıkanmıştır. Daha sonra Ebû Leheb’i Mekke’nin yukarısında bulunan bir duvarın dibine atıp, üstü kapanıncaya kadar yine uzaktan taş fırlatmışlardır.³⁹⁷ Böylelikle Ebû Leheb gömülmüştür. Hz. Aişe’nin Ebû Leheb’in gömülü olduğu yerden geçerken ağzını kapattığı rivayet edilmiştir.³⁹⁸

³⁹⁰ İbn Hibbân, *es-Siretü’n - Nebeviyye ve Ahbâru’l-Hulefa*, 136.

³⁹¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/85-86; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 1/556-557.

³⁹² Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 1/556.

³⁹³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/72; İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/86.

³⁹⁴ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 1/167.

³⁹⁵ İbn Hibbân, *es-Siretü’n-Nebeviyye ve Ahbâru’l-Hulefa*, 136; Ali Bakka, *Hz. Peygamber’in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı*, 31.

³⁹⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, 4/86.

³⁹⁷ İbn-i Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 797.

³⁹⁸ Beyhaki, *Delailü’n-Nübüvve*, 2/446

3.2.15.1. Ölümünden Sonraki Durumu ile İlgili Rüyalar

Önceki konularda da geçtiği üzere Ebû Leheb, Hz. Muhammed'in sütannesi olan Süveybe'yi azat etmişti. Bundan dolayı ahirette azabının pazartesi günleri hafiflediği aktarılmaktadır. Çünkü Ebû Leheb, cariyesi olan Süveybe'yi pazartesi günü serbest bırakmıştır. Bu konu ile ilgili başka bir rivayette ise ailesinden birisinin onu ölümünden sonra rüyasında gördüğü nakledilmektedir. O kişi rüyasında Ebû Leheb'e, "Neyle karşılaştın?" diye sorar.³⁹⁹ Ebû Leheb, "Öldükten sonra rahat yüzü görmedim ama Süveybe'yi özgürlüğüne kavuşturduğum için başparmağım ile işaret parmağım arasındaki oyluktan bana su içirildi." şeklinde cevap vermiştir.⁴⁰⁰ Tabii ki bu tür rivayetleri mutlak doğru veya mutlak yanlış olarak değerlendirmek pek sıhhatli bir yaklaşım olmayacaktır. En nihayetinde rüya olarak aktarıldığı için diğer rivayetler gibi sıhhat incelemesine tabi tutulmaları gerekmektedir. Bununla beraber benzer olaylarda da sık sık görüldüğü üzere insanların rüya kanalıyla (rüya rivayetleriyle) intikam alması karşılaşılmayan bir durum değildir. Bu husus da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir.

³⁹⁹ İbnü'l-Cezvi, *Ashabın Dilinden Hz. Peygamberimizin Hayatı*, 89.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/155.

4. KUR'AN-I KERİM'DE EBÛ LEHEB

Diğer İslâmî ilimlerde de olduğu gibi İslâm tarihi ve siyerin en önemli kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de konumuzla alakalı müstakil bir sure bulunmaktadır. Bu başlıkta yine esbâb-ı nüzul kitaplarında Ebû Leheb ile ilgili olduğu aktarılan âyetleri konu edineceğiz.

4.1. Tebbet Suresi

“Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir, Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir).”⁴⁰¹

Ebû Leheb denilince belki de akla gelen ilk konu Tebbet suresidir. Tebbet'in iniş sebepleri ilgili konu başlıklarında aktarıldığı için ayrıca ele alınmayacaktır. Önceki başlıklarda ele almadığımız sebab-i nüzul rivayetlerini ise burada aktaracağız. Bunlardan birisi Ebû Leheb'in, “Eğer yeğenimin dedikleri gerçek ise malımı ve çocuklarımı fidye vererek kendimi kurtarırım” dediği ve bunun üzerine bu âyetlerin indiğidir.⁴⁰²

4.1.1. Oğlak mucizesi

Ebû Leheb'in inkârı bazı rivayetlerde âdeti komediye dönüştürülmüş gibidir. Bu rivayetlerden birisine göre Hz. Peygamber bir gün amcası Ebû Leheb'in evine gider. Resulullah'ı kapısında gören Ebû Leheb, “Özür dilemek için mi geldin?” diye sorar. Hz. Peygamber onun karşısında oturdu ve “Eğer seni, inanmaktan, utanma ve diğer insanların tepkisi alıkoyuyorsa şimdi seninle yalnızken bana iman et ve bunu gizle.” dedi. Ebû Leheb, “Benim oğlağım olan şu hayvan sana iman etmedikçe ben de sana iman etmem.” dedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed oğlağa dönerek, “Ben kimim?” diye sorar. Dile gelen oğlak, “Sen Allah'ın peygamberisin.” şeklinde karşılık verir.

Bunu duyan Ebû Leheb çok sinirlenir ve oğlağı kesmek için yere yatırır, “Kahrolasıca, Muhammed'in sihri sana da mı bulaştı?” dedi. Oğlak, “Asıl sen kahrol!” diyerek cevap verir. Bu olay üzerine Tebbet suresinin nazil olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁰³

⁴⁰¹ et-Tebbet, 111/1-5

⁴⁰² Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*, 4089.

⁴⁰³ Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 23/540.

Delâil kitaplarında⁴⁰⁴ da yer alan rivayetler Ebû Leheb'i tanımayı âdeta zorunlu kılmıştır. Zira Ebû Leheb hayatının her alanında Hz. Peygamber'e karşı gelmiştir.

Hz. Muhammed'e inanmaması bir tarafa tebliğ sürecinde ciddi manada sıkıntılar çıkarttığı görülmektedir.⁴⁰⁵ İlk inen âyetlerden sonra Hâşimoğullarını uyaran Hz. Muhammed'e karşı çıkan kişi Ebû Leheb olmuştur. Bununla yetinmeyip Hz. Peygamber'in Hâşimoğulları tarafından hapsedilmesi için gayret göstermiştir. Kureys'e toplu çağrıda da Ebû Leheb üstüne düşeni yapmış, sarf ettiği sözlerle ve sergilemiş olduğu davranışlarla kavminin ondan uzaklaşmasına sebep olmuştur.⁴⁰⁶ Tebliğ sürecinin bir diğer aşaması olan hac mevsiminde de müşrikler adına başrolde Ebû Leheb'i görmek mümkündür. Dışarıdan gelen Araplara yeğenini dinlememelerini söylemiş, amcası olarak onu kendisinin bile dinlemediğini, Hz. Muhammed'e itaatin Kureyşlileri karşılama almak olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bütün hayatı boyunca göstermiş olduğu bu düşmanlık onun hakkında inen âyetlerle birlikte anlam kazanmaktadır. Bir diğer yönüyle bu âyetler tarihî bir şahsiyet olarak Ebû Leheb ile ilgili rivayetleri doğrular niteliktedir.

Tebbet suresi dışında Ebû Leheb ile ilgili nâzil olduğu rivayet edilen daha başka âyetler de vardır. Bunları da burada zikretmenin konumuz açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

4.2. En'am Suresi 26. Âyet

“Onlar hem insanları peygamberden uzak tutmaya çalışırlar hem de kendileri ondan uzak dururlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini mahvederler.”

İmam Süyûtî bu âyetin Hz. Peygamber'in amcaları ile ilgili olduğuna dair rivayeti açıklarken bu yorumun çok da tutarlı olmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁷

Amcaları arasında Ebû Leheb'in ciddi manada düşmanlık ettiği bilinmekle birlikte Hz. Hamza ve Hz. Abbâs'ın Müslüman olduğu bilinmektedir. Bu rivayetten anladığımız kadarıyla bazı âlimler bu ayeti Ebû Leheb özelinde Hz. Peygamber'in amcalarına yaymışlardır.

4.3. En'am Suresi 89. Âyet

“Şimdi şunlar (yani Kureys), bunları inkâr ederse, (bilsinler ki) biz, bunları inkâr etmeyecek bir toplumu, onlara vekil bırakmışızdır.” Kâdî Abdülcebbar bu âyette kastedilenlerin Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ukbe b. Ebî Mu'ayt, Velîd b. Mugîre, Âs b. Vâil

⁴⁰⁴ Kâdî Abdülcebbar ibn Aḥmad al-Asadabadî, *Tesbîtu'd Delâili'n-Nübüvve: Mûcizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı* (Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 34.

⁴⁰⁵ Abdulfettah el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 402.

⁴⁰⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/261-265.

⁴⁰⁷ Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 237.

ve benzerleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁸ Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere Ebû Leheb Mekke döneminin önde gelen müşriklerinden sayılmaktadır.

4.4. Abese Suresi 17. Âyet

“Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!”

Yine imam Süyûtî bu âyetin Ebû Leheb'in oğlu Utbe için indirildiğini ifade etmiştir. Utbe, “Yıldızların rabbini inkâr ettim.” dedikten sonra bu âyetin nazil olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁹ Bilindiği üzere Utbe, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştur. Önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere bu kişinin Uteybe olması daha isabetli olacaktır. Zira Uteybe b. Ebû Leheb bu sözlerinden sonra kervan yolculuğunda vahşi bir hayvan tarafından parçalanarak öldürülmüştür.⁴¹⁰

4.5. Bakara Suresi 5. Ve 6. Âyetler

“İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır. Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.”

Bu âyetlerin Ebû Leheb, Ebû Cehil, Velid b. Mugîre gibi önde gelen müşrik liderler için indirildiği aktarılmıştır. Mekke'nin önde gelen reislerinden olan bu kişiler hakikati bile bile reddetmiş, gelen mesajları düşünme gereği bile duymadan inkâr etmişlerdir. Bu âyette de görüldüğü üzere Ebû Leheb'in dinî anlayışı atalarının dinine körü körüne bağlı olmak gibi anlamlara gelen taassuba dayanmaktadır.⁴¹¹

4.6. İsrâ Suresi 46. Âyet

*“Kur'an'ı anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulaklarına da ağırlık koyarız. Kur'an'da sadece Rabbini andığın zaman arkalarına dönüp kaçarlar.”*Bu âyetin Ebû Süfyân, Nadr b. Hâris, Huvaytib, Ebû Cehil, Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl ile ilgili nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Zira Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber'i aradığı bir anda Hz. Ebû Bekir'i görmüş ama yanında oturan Hz. Muhammed'i görememiştir.⁴¹²

⁴⁰⁸ Kâdî Abdulcebbar, *Tesbîtu'd Delâili'n-Nübüvve*, 62.

⁴⁰⁹ Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 555.

⁴¹⁰ Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, 1/697.

⁴¹¹ Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 17.

⁴¹² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/122.

4.7. Sebe Suresi 46. Âyet

“De ki: Size tek bir öğüt vereceğim: Allah için, başkalarıyla birlikte veya tek başınıza şöyle bir durup düşünün! (Görüyorsunuz ki) arkadaşınızda cinnetten eser yok; o ancak şiddetli bir azap öncesinde sizi uyaran bir kimse.” Bu âyetin Ebû Leheb ve müşrik arkadaşlarının Hz. Peygamber ile alakalı deli ve mecnun iddiaları sebebiyle indirildiği rivayet edilmektedir.⁴¹³

4.8. Zümer Suresi 22. Âyet

“Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı? Allah’ı anma konusunda kalpleri katılaşmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler.”

Bu âyette gönülleri İslâm’a açılanların Hz. Hamza ile Hz. Ali olduğu, gönülleri İslâm’a kapalı olanların ise Ebû Leheb olduğu nakledilmiştir.⁴¹⁴ Burada Hz. Abbâs’ın isminin geçmemesi dikkat çekicidir. Bunun temelinde Hz. Abbâs’ın Müslümanlığını geç bir zaman diliminde izhar etmiş olmasının etkili olduğunu düşünüyoruz.

⁴¹³ Bedreddin Çetiner, *Fatiha’dan Nas’a Esbâb-ı Nüzûl*, 3204.

⁴¹⁴ Bedreddin Çetiner, *Fatiha’dan Nas’a Esbâb-ı Nüzûl*, 3241.

5. SONUÇ

Cahiliye ve Risâletin Mekke döneminde Hz. Muhammed'e düşmanlığıyla ön plana çıkan müşrik liderlerden birisi de Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb'tir. Çocukluk yılları ile alakalı fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Ebû Leheb'in gençlik yıllarında içki, kumar ve hırsızlık gibi yerilen birtakım davranışlarda bulunduğu nakledilmiştir. Bu davranışlar içerisinde en dikkat çekici olanı hiç şüphesiz Kâbe'den altın ceylan heykelini çalmış olmasıdır. Bu davranışıyla o dönemki karakterini ortaya koyan Ebû Leheb, Huzaâlı dayıları sayesinde işlediği suçtan herhangi bir ceza da almadan kurtulmuştur.

Ümeyyeoğullarından Ümmü Cemîl ile evlenmiş ve Ümmü Cemîl'den Utbe, Uteybe, Mu'attib, Dürre, Hâlîde ve Azze isimli çocukları olmuştur. Bu evlilik daha sonraki yıllarında yeğenine karşı çıkma sebepleri arasında sayılmıştır. Ümmü Cemîl'den olan çocuklarını Hz. Peygamber'in kızlarıyla evlendiren Ebû Leheb, Risâlet döneminde Hz. Muhammed'e eziyet vermek için onları boşatmıştır. Dolayısıyla Dürre bt. Ebû Leheb hariç tutulmak kaydıyla Ebû Leheb ve ailesinin topyekûn İslâm'a karşı çıktıkları söylenebilir. Ebû Leheb ve Ümmü Cemîl'in ölümünden sonraki dönemlerde Uteybe hariç diğer çocukları Müslüman olmuşlardır.

Ebû Leheb bağlı bulunduğu Hâşimoğulları kabilesinin aksine yeğenini İslâm çağrısında yalnız bırakmıştır. İçinde bulunduğu toplumun en önemli özelliği olan asabiyet ruhunu hiçe saymış, boykot yıllarında Hâşimoğullarına karşı oluşan grubun arasında yer almıştır. Sergilemiş olduğu bu davranışlar nedeniyle Ebû Tâlib tarafından annesi Lübnâ bt. Hâcir'e şikâyet edilmişse de Ebû Leheb muhalifliğini sürdürmekten geri durmamıştır. Hz. Muhammed'in peygamberlik yıllarına yetişen dört amcasından biri olmuş, kardeşleri Hz. Hamza ve Hz. Abbâs hidayete ererken o, ölümüne kadar İslâmiyet'e karşı faaliyetlerde bulunmuştur. Zira yeğenine lakap takma, evinin önüne ve yollarına pislikler atma, nübüvvet çalışmalarında sürekli olarak Hz. Peygamber'e hakaret etme ve bu süreci engelleme gibi davranışlarda bulunduğu aktarılmaktadır. Bu yüzden Hz. Muhammed'e düşmanlık edenlerin listesinde en başlarda yer almaktadır. Hâşimoğullarının başına geçtiği dönemde Hz. Peygamber'den himayesini kaldırarak Medine'ye hicrete kapı aralamıştır. Hicret zamanında Hz. Muhammed'i öldürmek için oluşturulan grubun içerisinde Ebû Leheb'in ismi de geçmektedir. Medine'ye hicret sonrasında meydana gelen Bedir Savaşı'nda hastalandığından dolayı bulunamamış ve yerine kendisine kumar borçlu olan Âs b. Hişâm b. Mugîre'yi göndermiştir. Bedir Savaşı'nın hezimet haberi kendisine ulaştığında çok üzölmüş, bu haberden birkaç gün sonra ölmüştür. Ölümü ile ilgili rivayetlere bakıldığında bulaşıcı bir hastalığa yakalandığı görölen Ebû Leheb'in evinde tek başına iken öldüğü nakledilmektedir. Çocukları hastalıktan dolayı yanına girmeye korkunca cesedinin kokmaya başladığı aktarılmaktadır.

Bu davranışları nedeniyle kınanan çocukları cesetten olabildiğince kaçınarak onu Mekke'nin dışında bulunan bir duvarın dibine üstüne uzaktan taş atmak suretiyle gömmüşlerdir.

Ebû Leheb'in hayatı boyunca İslâmiyet'e karşı durmasında; Hz. Muhammed'in küçüklüğünden itibaren Ebû Tâlib'i kendisine karşı tercih etmesine dayanan şahsi bir kininin olması, putperestliği ve atalara bağlı olması, diğer kabilelerin Hâşimoğullarına vereceği tepkiden dolayı korkması, kibirli ve bencil bir karaktere sahip olması, eşi Ümmü Cemîl'e ve eşinin kabilesi olan Emevilere olan düşkünlüğü, müşrik olmasından kaynaklanan ticari zenginliğini ve konumunu kaybetme korkusu gibi unsurların etkili olduğu düşünülmektedir.

Ebû Leheb'in hem şahsı hem de müşrikler adına yapmış olduğu faaliyetler nedeniyle hakkında müstakil bir sure indirilmiştir. Bu surede kendisinin ve eşi Ümmü Cemîl'in iman etmeyeceği ve öldükten sonra cehenneme gidecekleri bildirilmiştir. Ebû Leheb ismi Kur'an-ı Kerim'de geçen tek müşrik isim olarak karşımıza çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulaziz Dûri. *İlk Dönem İslam Tarihi-Bir Önsöz Örneği-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016.
- Abdulfettah el-Kâdî. *Esbâb-ı Nüzûl*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Abdurrahman el-Muhacir. *Rasûlullah (s.a.s)'ın Hayatı ile İslâm'ın Hareket Metodu*. çev. Eyüp Aslan. İstanbul: Step Ajans Matbaa, ts.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Tarihi-3*. İstanbul: Ensar yayıncılık, Nesil. 2010.
- Apak, Âdem. *Kabile*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Bakkal, Ali. *Hiz. Peygamber'in Nübüvvetini İnkâr Konusunda Müşriklerin Tutarsızlığı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ali Nâsîf. *et-Tâc el-Câmi' li'l-uşûl fî eḥâdîsi'r-Resûl*. Hanifiyye Kitap, ts.
- Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Âtik b. Ğaysbel-Belâdî. *Siyer Coğrafyası*. çev. Harun Özel - Youssoufa Soumana. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.
- Askânî, İbn Hacer. *el-İsabe Seçkin Sahabeler*. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.
- Avcı, Casim - Mustafa Fayda (ed.) *Son Peygamber Hz. Muhammed: Hayatı, Şahsiyeti, İslam Dini ve Kültüründeki Yeri*. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Belâzürî, Aḥmad ibn Yahyâ. *Ensâbü'l-Eşraf: İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Buhârî, Muḥammad ibn İsmail. *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu - Hikmet Tekin. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delailü'n-Nübüvve* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008).
- Bozkurt, Nahide. *Oluşum Sürecinde Abbâsi İhtilali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Cevad Ali. *İslâm Öncesi Arap Tarihi*. çev. Dursun Hazer, Fetullah Zengin. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, , 2018.
- Cümeylî, Hudayr Abbâs. *Kureyş*. çev. Asım Sarıkaya. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Çağrı, Mustafa. "Fahr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/103-104. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Çağrı, Mustafa. "Kibir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ekim 2023).
- Çağatay, Neşet. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Çetiner, Bedreddin. *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 2010.

- Demircan, Adnan. (ed.). *Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı*, 2017.
- Demircan, Adnan.- Apak, Âdem Hz. *Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, , 2021.
- Demircan, Adnan. *Ali- Muâviye Kavgası*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Demircan, Adnan. *Hâricîler'in Siyasi Faaliyetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Demircan, Adnan. *Hiz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.
- Demircan, Adnan. *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Demircan, Adnan. *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Derinenghem, Emile. *Muhammed'in Hayatı*. çev. Reşat Nuri. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2021.
- Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. çev. Mehmet Türk. Kitap Dünyası, ts.
- Ebu'l-A'la Mevdudi. *Tefhîmü'l Kur'an*. Konya: Serendib Yayınları, 2009.
- Erkocaaslan, Recep. *Peygamberimizin Hanımları*. Beyan Yayınları, ts.
- Fayda, Mustafa. "Velîd b. Mugîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/ 33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fayda, Mustafa vd. *İslâm Tarihi El Kitabı*. ed. Eyüp Baş. Ankara, 6. Basım, 2017.
- Fırgalı, Ethem Nuri. "Dârünnedve". *Türkiye Diyanet Vakfı*. 8/555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Görmez, Mehmet vd. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: , 2014
- Gündüz, Şinasi. "Sâbiilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.35/ 341-344. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hamidullah, Muhammad. *Hiz. Peygamberin Savaşları*. çev. Nazire Erinç. Yurter. Cağaloğlu, İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Hamidullah, Muhammad. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. İstanbul: Beka Yayınları, 2021.
- İbn Habîb. *el-Muhabber; Arap Kültürü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- ibn Hazm. *Cevamiu's-Sîre (Siyer'in Özü)*. İstanbul: Çıra Yayınları, y.y., ts.

- İbn Hibbân. *es-Siretü'n - Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2017.
- İbn Kayyım el- Cevziyye. *Zâdül Mead*. İstanbul: İklim Yayınevi, 1989.
- İbn Kesîr. *el- Bidaye ve 'n-Nihaye*. y.y., b.y., ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. çev. Adnan Demircan. İstanbul: Siyer Yayınları, ts.
- İbn Hişâm. *Hiz. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye)*. çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay. Ankara: Ankara -Üniversitesi Basımevi, 1971.
- İbn İshak. *Siyer*. çev. Sezai Özel. İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- İbn Kesir. *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, b.y., y.y. ts.
- İbn Kesîr. *Tefsîr ibn Kesîr Muhtasar*. ed. Muhammed Ali Sâbûnî. Kahire, y.y., ts.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Maarif*, tah. Servet Ukkâşe (Mısır: 1969),
- İbnu'l-Kelbi. *Cemheretü'n Neseb*. Kuveyt, y.y., 1983.
- İbnü'l-Cezvi. *Ashabın Dilinden Hiz. Peygamberimizin Hayatı*. Konya: Uysal Kitabevi, 1992.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-Târîh*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bahar Yayınları, 1986.
- Kâdî Abdülcebbar ibn Aḥmad al-Asadâbâdî. *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve: Mûcizelerle Hiz. Peygamber'in hayatı: (metin - çeviri)*. çev. Ömer Aydın - Hüseyin Hansu. thk. Muhammed Şerif Eroğlu. Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Karaman, Hayreddin vd. (ed.). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 18. baskı, 2007.
- Kandemir, M. Yaşar. "Osman b. Maz'ûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/470-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Leheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/178-179. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kiraz, Ömer Faruk. *Hiz. Peygamber'in Amcaları*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kılıç, İsmail. *Kur'an'a Göre Müşriklerin Zihin Dünyası*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, , 2020.
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hiz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet*. İstanbul: Işık Yayınları, 2008.
- Köse, Feyza Betül. *Cariye*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Köse, Feyza Betül. *Kâhin*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018

- Külekçi, Cahit. *Hicret*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Mâce, İbn-i. *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu. Kahraman Yayınları, 2018.
- Mâğlus, Sami b Abdullah. *Siyer Atlası*. çev. Abdullah Karakaş. İstanbul: Siyer Yayınları, 6. baskı., 2015.
- Mehalli, Celaleddin - Celaleddin Suyuti. *Celaleyn Tefsiri*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013.
- Görmez, Mehmet vd. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: , 2014.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsir-i Kebir*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Müslim. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988.
- Nesâî, Ebû Abdірrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî İmam. *Sünen'ün Nesâî*. çev. Mehmet Türk. Kitap Dünyası, 2020.
- Nevevî. *Riyâzü' s Sâlihîn*. çev. M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Kampanya Kitapları, 2013.
- Nuri, Celal. *Hâtemu'l-Enbiyâ*. ed. Şaban Öz. İstanbul: Endülüs Yayınları, , 2016.
- Oflaz, Abdulhalim. “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/ 1 (2020).
- Öz, Şaban. *Farklı Siyer'i Okumak: Bir Siyer Eleştirisinin Eleştirisi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2008.
- Öz, Şaban. *İslam Tarihi Metodolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Öz, Şaban. *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Neva Yayınları, , 2015.
- Öz, Şaban. *Hiz. Peygamberin Siretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*. İstanbul: Endülüs Yayınları 2017.
- Öz, Şaban. *İslam Tarihi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, , 2017.
- Öz, Şaban. *Kur'ân'ın Peygamberi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, , 2017.
- Öz, Şaban. *Siyer Soruları*. İstanbul: Endülüs Yayınları, , 2018.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm öncesinden Abbâsîlere kadar)*. 2011.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. baskı., 2004.
- Sarıçam, İbrahim. “Hâşim b. Abdümenâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/405-406. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el- Ensab*. Beyrut, 1988.
- Süyûtî, *Esbâbü'n Nüzûl: Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl: Âyet-i Kerimelerin İniş Sebepleri*. ed. Hüseyin Okur. çev. Abdulcelil Alpkıray. İstanbul: Semerkand Yayınları, 3. baskı., 2016.

- Taberî, Muḥammad İbn-Cerîr. *Tarihü't-Taberî*. çev. M. Faruk Gürtunca. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 20.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-Beyân*. Kahire, 1968.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Taberî Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya- Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*, çev. Mehmet Türk (İstanbul: Kitap Dünyası, 2019).
- Tülücü, Süleyman. "Muallakât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/308 310. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Uri Rubin. "Ebû Leheb'in Elleri ve Ka'be'nin Ceylanı". çev. Asım Sarıkaya. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2017).
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî. *Mefatihü'l-Ğayb*. çev. Suat Yıldırım, Ltfullah Cebeci. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Varlık, Sehal Deniz. "Ebû Leheb'in Evladı Olmanın Zorluklarının Aşan Sahabî: Dürre Bintü Ebû Leheb". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020).
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitab'l-Meğâzî*. ed. Adnan Demircan. çev. Musa K. Yılmaz. 2 Cilt. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014.
- Watt, W. Montgomery. *H. Muhammed Medine'de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Watt, W. Montgomery vd. *H. Muhammed Mekke'de*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Yiğit, İsmail. "Ukbe b. Ebû Muayt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/ 63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zehebi. *Tarihu'l-İslam*. y.y., b.y., ts.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf*. ed. Murat Sülün. çev. Adil Bebek, Necdet Çağıl, Ömer Çelik. Muhammed Coşkun. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah İbn Şihab. *el-Meğâzî*. çev. Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.